รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย

The Enhancement on Community Network in conservation, utilization and Benefit sharing from the community forest in Ing Basin in Phayao - Chiang Rai Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

โดย

ผศ.พิศมัย วงศ์จำปา
พระมหาศิวกร ปญฺญาวชิโร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610761179

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย

The Enhancement on Community Network in conservation, utilization and Benefit sharing from the community forest in Ing Basin in Phayao - Chiang Rai Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

โดย

ผศ.พิศมัย วงศ์จำปา
พระมหาศิวกร ปญฺญาวชิโร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610761179

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub – Research Report 3

The Enhancement on Community Network in conservation, utilization and Benefit sharing from the community forest in Ing Basin in Phayao - Chiang Rai Province

Under Research Plan

The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

BY

Asst.Prof. Phissamai Wongchampa
Phramaha Siwagonr Panyawachira
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus
B.E. 2018

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610761179
(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย

ผู้วิจัย: ผศ.พิศมัย วงศ์จำปา และพระมหาศิวกร ปญฺญาวชิโร

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๑

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๒) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย และ ๓) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย โดยทำการศึกษาเครือข่ายป่าชุมชน ๓ เครือข่ายซึ่งเป็นตัวแทนของลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ตามลำดับคือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา และเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชน ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เครื่องมือในการวิจัยคือแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ แนวคำถามในการประชุมกลุ่มย่อย และแนวการสังเกต กิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า ๑) พัฒนาการในการรักษาเป็นป่าชุมชนอย่างเป็นระบบและเป็นทางการมากขึ้นของชาวบ้าน เริ่มหลังจากที่ป่าได้ถูกทำลายลงไปทั้งจากบริษัทเอกชนที่เข้ามาสัมปทานและชาวบ้านเองประกอบกับเกิดผลกระทบอย่างหนักจากภัยแล้ง ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักในการจัดการป่าชุมชนอย่างจริงจัง และได้มีการเรียนรู้และพัฒนาการจัดการป่าไปตามสถานการณ์ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะขบวนของการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่เข้ามาในช่วงนั้นซึ่งมีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการเครือข่าย วางกลไกเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงเครือข่ายระดับประเทศ

๒) ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชน ปัจจัยเบื้องต้นคือความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่ได้มองเห็นปัญหาร่วมกัน จากนั้นก็มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกตั้งแต่การปรึกษาหารือเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมไปจนถึงการสร้างกฎระเบียบและการบังคับใช้ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย จะมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วหน่วยงาน

ภาครัฐก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย

๓) องค์ความรู้สำคัญในการจัดการป่าชุมชนคือความรู้ท้องถิ่น ๔ ระดับ ๑) ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรแต่ละชนิด ๒) ความรู้เชิงระบบในการจัดการทรัพยากรฯ ๓) ความรู้เชิงสถาบันทางสังคม และ ๔) ความรู้เชิงโลกทัศน์ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันไปมาอยู่ตลอดเวลา และยังมีปฏิสัมพันธ์กับความรู้จากปฏิบัติการขององค์กรภายนอกที่เข้ามาซึ่งแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาและพื้นที่ ทำให้เกิดการผสมผสานเป็นความรู้ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับสถานการณ์หรือบริบทนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งปฏิสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ในหลายด้าน มีการประยุกต์เขตอภัยทานและการบวช การมองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งตามหลักอิทัปปัจจยตา ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติกับวิถีชีวิต การมองเห็นร่วมกันถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมาย และแนวทางที่นำไปสู่เป้าหมายตามหลัก อริยสัจ ๔

คำสำคัญ : ศักยภาพ, การอนุรักษ์, การใช้ประโยชน์, ป่าชุมชน, ลุ่มน้ำอิง

Research Title: The Enhancement on Community Network in conservation, utilization and Benefit sharing from the community forest in Ing Basin in Phayao - Chiang Rai Province

Researchers: Asst.Prof. Phissamai Wongchampa and Phramaha Siwagonr Panyawachira

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao campus

Fiscal Year: 2561 / 2018

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research, “The Enhancement on Community Network in Conservation, Utilization and Benefit Sharing from the Community Forest in the Ing Basin in Phayao - Chiang Rai Provinces”, are 1) to study the development of community networks for the conservation, utilization, and benefit sharing from community forests in the Ing River Basin in Phayao and Chiang Rai Provinces, 2) to study the processes for enhancing the capacities of community networks for the conservation, utilization, and benefit sharing from the community forests in the basin, and 3) to synthesize the knowledge for enhancing the capacities of the community networks. Three community networks representing the Upper, Middle, and Lower Ing River are selected as study sites. They are 1) Community Forest Network in Tambol Baan Lao, Mae Chai District, Phayao Province, 2) Community Forest Network in Phikamyao District, Phayao Province, and 3) The Network of Wetland Community Forest in Tambol Yang Hom, Khun Tan District, Chiang Rai Province. The tools used for this qualitative research are interview, Focus Group Discussion, and participatory observation in the activities of communities for community forest management.

It is found that, *firstly*, the development of the community for the formal and systematic management of community forest started after the heavy degradation of forest concession companies and villagers. In the meantime, the communities got severe impacts from drought. The two factors made villagers concern about managing community forest more seriously. Communities developed their capacities for community forest management corresponding to the occurring problems and situations. One of the important situations for strengthening the

community forest networks from local to national levels was the movement on Community Forest Act.

Secondly, the strength of communities and leaders are the foundation for strengthening the capacities in community levels. These lead to seeing the problems together. Different processes influenced by the communities and other organizations were used for the strengthening, such as community meeting, creating regulation, and regulatory enforcement. None Governmental Organizations (NGOs) were the key actors for strengthening the networks in the beginning, especially the movement on Community Forest Act. Governmental agencies also play key roles in strengthening the network. Capacities of individuals and communities the foundation of the networks were also improved by the two actors.

Thirdly, the important knowledge for the management of community forest is local knowledge. Local knowledge are divided into four level, 1) local knowledge about each natural resource, 2) knowledge on the management systems of natural resources, 3) knowledge on social institutions, and 4) world view. The four levels of knowledge interact with each other all the time. They also interact with the knowledge from the action of outside actors occurring differently depending on different time and space. The interaction of the knowledge continuously happened to produce situated knowledge based on each context. This includes the interaction with different dramatic principles and practices, such as adapting sanctuary and monk ordination for community forest establishment and management. Nobel Truth 4 makes communities see problems, causes, goals, and methods. Conditionality makes communities understand the relationship of everything, including their natural resources and livelihoods.

Key words: Capacity, Conservation, Utilization, Community forest, Ing Basin

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย” นี้สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดีด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจากผู้บริหารมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ที่ได้โอกาสให้คณะผู้วิจัยดำเนินงานวิจัย ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๓ กลุ่ม คือเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา และ เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง คณะกรรมการป่าชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนผู้ประสานเครือข่ายอนุรักษ์ฯ แม่น้ำโขง ผู้จัดการโครงการอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ผู้อำนวยการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ที่สละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูล ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย ซึ่งได้ให้ความร่วมมือและให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดียิ่ง

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนในการทำวิจัยครั้งนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิศมัย วงศ์จำปา
วันที่ ๑๒ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

บทคัดย่อภาษาไทย ..... **ก**

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... **ค**

กิตติกรรมประกาศ ..... **จ**

สารบัญ ..... **ฉ**

สารบัญตาราง ..... **ซ**

สารบัญภาพ ..... **ฌ**

สารบัญแผนภูมิ ..... **ญ**

บทที่ ๑ บทนำ **๑**

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๑

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓

๑.๓ ปัญหาการวิจัย ๓

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย ๓

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ๔

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย ๕

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย ๕

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง **๖**

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพ ๖

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน ๑๑

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม ๑๕

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน ๓๕

๒.๕ บริบทพื้นที่ศึกษา ๕๐

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๕๓

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย **๖๑**

๓.๑ รูปแบบการวิจัย ๖๑

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๖๑

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย ๖๒

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล ๖๒

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล ๖๒

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ๖๒

บทที่ ๔ ผลการวิจัย ๖๖

๔.๑ พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ๖๖

๔.๒ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๙๐

๔.๓ องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๑๐๕

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ๑๐๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ๑๑๓

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๑๑๓

๕.๒ อภิปรายผล ๑๑๗

๕.๓ ข้อเสนอแนะ ๑๒๑

บรรณานุกรม ๑๒๓

ภาคผนวก ๑๓๐

ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย ๑๓๑

ภาคผนวก ข ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย ๑๓๘

ภาคผนวก ค การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์ ๑๔๒

ภาคผนวก ง ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย ๑๔๕

ประวัติคณะผู้วิจัย ๑๔๘

สารบัญตาราง

ตารางที่ หน้า

๔.๑ การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านดงบุญนาค ๗๕

๔.๒ การเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนเวียงห้าว..... ๗๕

๔.๓ ข้อมูลป่าชุ่มน้ำชุมชนในตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ๘๓

๔.๔ กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาค ๙๑

๔.๕ กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ ๙๓

๔.๖ กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนในหมู่บ้านร่องปอ ๙๖

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่ หน้า

๒.๑ ความหมายและองค์ประกอบตามแนวคิดของ DAVID C.MCCLELLAND ๘

๒.๒ สมรรถนะเป็นส่วนประกอบที่เกิดขึ้นมาจากความรู้ ทักษะ เจตคติ..... ๑๐

๒.๓ ระดับการวิเคราะห์ในความรู้ท้องถิ่นและการจัดการ..... ๑๒

๒.๔ ป่าเยาวชน ๕๑

๒.๕ ป่าแม่บ้าน ๕๑

๒.๖ ป่าผู้สูงอายุ..... ๕๒

๒.๗ ป่าเวียงห้าว ๕๒

๔.๑ แผนที่ลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง..... ๖๗

๔.๒ แผนที่ที่ตั้งป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาค..... ๗๒

๔.๓ ป่าแม่บ้าน ๗๒

๔.๔ เอกสารป่าผู้สูงอายุ..... ๗๓

๔.๕ แผนที่ที่ตั้งป่าเวียงห้าว..... ๗๔

๔.๖ ป่าชุมชนบ้านร่องปอ ๗๙

๔.๗ แผนที่ป่าชุมชนม่อนปูยา..... ๘๐

๔.๘ ป่าม่อนปูยา..... ๘๑

๔.๙ แผนที่ป่าชุ่มน้ำบ้านงามเมือง..... ๘๖

๔.๑๐ ป่าชุ่มน้ำชุมชนบ้านทุ่งศรีเกิด ๘๗

๔.๑๑ การประชุมเครือข่ายป่าชุมชนบ้านเหล่าเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑ ..... ๙๔

๔.๑๒ แผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่าย ชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๑๑๒

๕.๑ แผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่าย ชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๑๑๙

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ หน้า

๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย ๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งที่มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย เพื่อดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน และยังมีคุณค่าต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์ กล่าวคือ ป่าไม้ ช่วย รักษาความสมดุลของธรรมชาติ ควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศให้อยู่ในสภาพปกติ ช่วยลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ทั้งยังเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อทั้งมนุษย์และสัตว์ป่าเป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งทางตรง คือ เป็นแหล่งผลิตปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ส่วนประโยชน์ทางอ้อม คือ ช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศและแหล่งธรรมชาติ ทั้งยังช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติอีกด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ป่าไว้ในอัตราที่เหมาะสม

ป่าชุมชน ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร ให้แก่ชุมชนในประเทศ จนในปัจจุบัน ประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร อันเป็นหนึ่งในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาบนความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ – ๒๕๕๔) จากในอดีต ที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ออกมาให้นิยามป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน ว่าหมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็นนิยามที่กว้าง เพราะเท่าที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของป่ามากกว่าประโยชน์ของคน ภายหลังแนวคิดดังกล่าวเริ่มได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในเวทีการประชุมการป่าไม้ ครั้งที่ ๘ ณ กรุงจาการ์ตา ภายใต้หัวข้อการป่าไม้เพื่อประชาชน (Forestry for People)[๑]

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งที่กล่าวถึงมากและได้รับการยอมรับในเวทีระหว่างประเทศ จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ สมัชชาสหประชาชาติได้รับรอง ‘ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของปวงชนท้องถิ่นดั้งเดิม เนื้อหาที่ปฏิญญาฉบับนี้กล่าวถึงผู้คนในชุมชนทั้งหลายที่อิงอาศัยฐานทรัพยากรต้องประสบและลุกขึ้นมาเรียกร้องจากผู้มีอำนาจในสังคม สำหรับประเทศไทย การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเพื่อเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน ตามรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการป่าชุมชนของประชาชน ที่ได้เรียกร้องให้เกิดการ

---

[๑] สมศักดิ์ สุขวงศ์, **‘กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนไป (Paradigm Shifts)’**, การจัดการป่าชุมชนเพื่อคนและเพื่อป่า, (กรุงเทพฯ: สารคดี, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐-๔๒.

เปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่รวมศูนย์โดยรัฐ มาเป็นการจัดการที่ให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยแนวคิดเรื่องป่าชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เริ่มปรากฏให้เห็นภาพชัดเจนในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ และขยายไปสู่ทรัพยากรด้านอื่น

ลุ่มน้ำอิง เป็นลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำตอนกลาง ครอบคลุม ๒ จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ พะเยา และเชียงราย มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ที่เกิดจากป่าต้นน้ำ ๑๒ ลำห้วยไหลผ่านทางทิศตะวันตกของอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ไหลผ่านกว๊านพะเยาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ สู่อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน เข้าเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย ที่อำเภอเทิง อำเภอพญาเม็งราย และอำเภอขุนตาล ก่อนลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ แม่น้ำอิงมีความยาวทั้งสิ้น ๒๔๐ กิโลเมตร มีพื้นที่ชุ่มน้ำประมาณ ๗,๓๘๘ ตารางกิโลเมตร

ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์ในลุ่มน้ำอิงมีความเสื่อมโทรม บางแห่งอยู่ในขั้นวิกฤต พืชและสัตว์น้ำต่าง ๆ มีจำนวนลดลง ปรากฏดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำอิงที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง มีหลายประการ เช่น การลดลงและสูญพันธุ์ของสัตว์ป่า สัตว์น้ำ และพื้นที่ป่า การตื้นเขินของแม่น้ำลำธาร น้ำเน่าเสียที่เกิดจากการทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำลำธาร การใช้เครื่องมือการประมงที่รุนแรงและผิดวิธี แหล่งผสมพันธุ์และวางไข่ของปลาถูกทำลาย การบุกรุกที่ดินทำกินเข้าไปในเขตป่า และบุกรุกพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อประโยชน์ส่วนตน การออกโฉนดที่ดินริมกว๊านพะเยาโดยมิชอบ และกว๊านซื้อที่ริมกว๊านพะเยาของนายทุน การพัฒนาที่เน้นส่งเสริมการท่องเที่ยว และธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน โครงการพัฒนาของภาครัฐหลายโครงการขาดยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีการทำลายระบบนิเวศตามธรรมชาติและทำลายความมั่นคงทางอาหารของชุมชน เช่น การทำถนน การขุดลอกหนองน้ำ การระบาดของพืช และสัตว์ต่างถิ่น เช่น ไมยราบยักษ์ หอยเชอรี่ ปลาชะโด การขุดลอกพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำที่ไม่คำนึงถึงความหลากหลายของระบบนิเวศ เป็นการทำลายที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และนกน้ำ[๒]

เมื่อเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมล้อมทางด้านดิน น้ำ ป่า ชุมชนและภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำอิงได้เกิดความตระหนักถึงสภาพปัญหาดังกล่าว ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ ได้เกิดการรวมกลุ่มกัน เพื่อพูดคุย แสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ และมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง เหตุการณ์ความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิงได้เริ่มประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๘ โดยก่อเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายป่าชุมชนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไปสู่การเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง[๓] เพื่อเป็นกลไกในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำอิง ให้มีความรู้ ความเข้าใจต่อสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นใน

---

[๒] สหัทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘-๒๙.

[๓] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, **วังสงวนในลุ่มน้ำอิง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง**, (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๙.

ลุ่มน้ำ เป็นแนวทางให้ชุมชนได้เข้ามาร่วมกันจัดการปัญหา อันก่อให้เกิดพลังในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง

จากความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน รวมทั้งสังเคราะห์องค์ความรู้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย ผลที่ได้จากการวิจัย จะได้แนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน รวมทั้งนำองค์ความรู้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑.๒.๓ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้สนใจศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

๑) ความหมายของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๒) พัฒนาการและกระบวนการทำงานของเครือข่ายในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๓) การจัดการเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๔) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน ในจังหวัดพะเยา-เชียงราย ประกอบด้วย

๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งมีป่าชุมชนจำนวน ๔ แห่งในพื้นที่ ๒ หมู่บ้านของตำบลดังกล่าวคือ หมู่บ้านดงบุญนาคและหมู่บ้านดงอินตา

๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา ซึ่งมีสมาชิก ๒ ตำบล ตำบลดงเจนซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร้อง หมู่ ๖ หมู่บ้านร่องปอ หมู่ ๗ หมู่บ้านเจน หมู่ ๘ หมู่บ้านสันป่ากอก หมู่ ๙ หมู่บ้านกว๊านสันติสุข หมู่ ๑๓ หมู่บ้านร่องปอใต้ หมู่ ๑๔ และหมู่บ้านสันป่าสัก หมู่ ๒ และตำบลห้วยแก้วซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านจากทั้งหมด ๑๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑ หมู่บ้านป่าฝาง หมู่ ๒ หมู่บ้านห้วยแก้ว หมู่ ๓ หมู่บ้านหนองลาว หมู่ ๔ หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ หมู่บ้านหาดแฟน หมู่ ๖ หมู่บ้านห้วยทรายขาว หมู่ ๗ หมู่บ้านกาดถี หมู่ ๘ หมู่บ้านสันต้นแหน หมู่ ๙ หมู่บ้านใหม่ หมู่ ๑๐ หมู่บ้านสันป่าแดง หมู่ ๑๑ หมู่บ้านสันป่าส้าน หมู่ ๑๒ หมู่บ้านกาดถี หมู่ ๑๓ หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑๔ หมู่บ้านกาดถี หมู่ ๑๕ และ หมู่บ้านจำปา หมู่ ๑๗

๓) ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ได้แก่ เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีสมาชิก ๑๗ หมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านป่าบงน้ำล้อม หมู่ที่ ๑ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒ หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ หมู่บ้านน้ำแพร่ หมู่ที่ ๔ หมู่บ้านห้วยหลวง หมู่ที่ ๕ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๘ หมู่บ้านห้วยสัก หมู่ที่ ๙ หมู่บ้านใหม่พัฒนา หมู่ที่ ๑๐ หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๒ หมู่บ้านน้ำแพร่เหนือ หมู่ที่ ๑๔ หมู่บ้านห้วยสักเหนือ หมู่ ๑๕ หมู่บ้านดงเจริญ หมู่ที่ ๑๖ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๗ หมู่บ้านน้ำแพร่ใต้ หมู่ที่ ๑๙ หมู่บ้านห้วยหลวงเหนือ หมู่ที่ ๒๐ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒๑

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย ๕ กลุ่ม ดังนี้

๑) คณะกรรมการเครือข่าย

๒) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

๓) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔) เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน

๕) ประชาชนที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ เครือข่ายทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทาง สังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม ผ่านรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนมีเป้าหมายเดียวกัน

๑.๕.๒ การเสริมสร้างศักยภาพ หมายถึง การเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาตนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในสถานการณ์ต่างๆ

๑.๕.๓ ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าที่มีการดูแล การจัดการ การใช้ประโยชน์โดยคนในชุมชน ประเภทของป่าชุมชนแต่ละพื้นที่อาจจะเป็นป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าพิธีกรรม ซึ่งป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จะมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น เพราะจะเป็นทั้งป่าบก และป่าชุ่มน้ำซึ่งอยู่ริมน้ำ

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภูมิที่ ๑.๑: กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้เรียนรู้การพัฒนาการของเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

๑.๗.๒ ได้เรียนรู้กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๑.๗.๓ สามารถนำข้อมูลจากการวิจัยนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนส่งเสริม และเผยแพร่ทางด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ เป็นฐานข้อมูลแก่หน่วยงาน และผู้สนใจจะศึกษาวิจัยต่อไป

๑.๗.๔ ได้องค์ความรู้เครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพ
๒. แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน
๓. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม
๔. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
๕. บริบทพื้นที่ศึกษา
๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพ

๒.๑.๑ ความหมายของศักยภาพ

คำว่าศักยภาพ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Potential” ตามความหมายของรูปแบบศัพท์แปลว่า ภาวะแฝง อำนาจ หรือคุณสมบัติที่แฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือทำให้ปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้[๑] มีนักวิชาการให้ความหมายคำว่าศักยภาพไว้มากมาย ผู้วิจัยขอยกตัวอย่าง ดังนี้

เศียร เศวต[๒] ได้ให้คำนิยามคำว่า “ศักยภาพ” ไว้ว่า ศักยภาพ หมายถึงการรู้จักตัวเองว่ากำลังทำอะไรอยู่ และสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่ จงคิดดี ทำอะไรอย่างมีสติ และนำสิ่งที่มีอยู่เหล่านี้มาสร้างด้วยตนเองให้นำไปสู่ความสำเร็จ

มณฑิรา ยืนนาน[๓] ได้สรุปความหมายของศักยภาพ หมายถึง ความสามารถสูงสุดในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่ศักยภาพ จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การทำงานสำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๘**, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๘๐.

[๒] เศียร เศวต, **ศักยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชีวิต, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓-๒๕.

[๓] มณฑิรา ยืนนาน, **ศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม : กรณีศึกษาตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี**, (กรุงเทพฯ: คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗.

เพชรน้อย ม่วงงาม[๔] กล่าวว่า ศักยภาพ หมายถึง พลังความสามารถที่แฝงอยู่และสามารถทำให้ปรากฏได้ ความสามารถที่แสดงหรือปรากฏ เป็นได้ทั้งเครื่องชี้หรือสะท้อนศักยภาพในอดีตและเป็นเครื่องบ่งบอกศักยภาพภายในอนาคต การปรากฏของพลังศักยภาพของสิ่งใด ๆ จะเป็นเช่นใดขึ้นอยู่กับปัจจัยอย่างน้อยสองส่วน คือ พลังความสามารถของสิ่งนั้น และเงื่อนไขบริบทที่เป็นไปได้ทั้งตัวขัดขวางหรือตัวหนุนเสริม การปรากฏออกมาของศักยภาพนั้นที่สำคัญคือเงื่อนไขเชิงบริบทที่มี

สมนึก ปัญญาสิงห์[๕] ศักยภาพเป็นขีดความสามารถในการทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายศักยภาพของบุคคลนั้น เป็นขีดความสามารถในการพัฒนา เช่น ระดับบุคคล ศักยภาพของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกัน และสามารถดึงเอาพลังคุณลักษณะอันซ่อนเร้นดังกล่าว มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ก็ล้วนแล้วแต่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Competency”

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ[๖] คำว่า Competency หมายถึง ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และคุณลักษณะส่วนบุคคล (personal characteristic or attributes) ที่ทำให้บุคคลผู้นั้นทำงานในความรับผิดชอบของตนได้ดีกว่าผู้อื่น

เดวิด ซี แมคเคิลแลนด์ (David C. McClelland)[๗] ให้ความหมายของศักยภาพ (competency) ไว้ว่าศักยภาพ คือ บุคลิกลักษณะที่ซ่อนอยู่ภายในปัจเจกบุคคล ซึ่งสามารถผลักดันให้ปัจเจกบุคคลนั้น สร้างผลการปฏิบัติงานที่ดี หรือตามเกณฑ์ที่กำหนดในงานที่ตนรับผิดชอบ ดังนั้นศักยภาพ คือ กลุ่มของความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และพฤตินิสัยที่พึงประสงค์ (attributes) ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งมีผลกระทบต่องานหลักของตำแหน่งงานหนึ่ง ๆ โดยกลุ่มความรู้ ทักษะและคุณลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับผลงานของตำแหน่งงานนั้น ๆ และสามารถวัดผลเทียบกับมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับ และเป็นสิ่งที่สามารถเสริมสร้างขึ้นได้ โดยผ่านการฝึกอบรมและการพัฒนา

สรุปได้ว่า ศักยภาพ คือความสามารถของบุคคลในการกระทำ ปฏิบัติ หรือแก้ไขปัญหาซึ่งจะต้องอาศัยความชำนาญ จิตใจ และสติปัญญา ซึ่งศักยภาพนี้สามารถเรียนรู้หรือสร้างขึ้นมาได้

๒.๑.๒ องค์ประกอบของศักยภาพ

ศักยภาพ เป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและคุณลักษณะที่ตกตะกอนติดตัว นอกจากความรู้ในเนื้อหาวิชาหรือผลสัมฤทธิ์ทาง การเรียน ซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคโลกาภิวัฒน์ ๓ องค์ประกอบหลักรวมกัน ๓ ด้าน ดังนี้

---

[๔] เพชรน้อย ม่วงงาม, **ศักยภาพของชุมชน กรณีการจัดตั้งหมู่บ้านปลอดภัยจังหวัดสุพรรณบุรี**, (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๖-๗.

[๕] สมนึก ปัญญาสิงห์, **การพัฒนาชุมชน**, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๒).

[๖] สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ, **แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วยCompetency Based Learning**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: บริษัทศิริวัฒนา อินเตอร์พรินท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

[๗] อ้างใน สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ, “Competency : เครื่องมือการบริหารที่ปฏิเสธไม่ได้,” **Productivity**, ๙ (๕๓) (พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๔๗) : ๔๘.

๑) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในอนาคต ประกอบด้วย ๓ ด้าน คือ ทักษะการเรียน ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร

๒) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงาน ประกอบด้วย ๓ ด้าน คือ ทักษะการจัดการ การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม

๓) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคม มี ๓ ด้าน คือการควบคุมตนเองได้ ความรับผิดชอบและความมีวินัยในตนเอง การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่น และพัฒนา[๘]

ศักยภาพ เป็นพลังที่สร้างสมอยู่ในสมองของมนุษย์ เกิดขึ้นโดยการกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อม สะสม พัฒนา เชื่อมโยงเส้นใยประสาทเป็นประสบการณ์แห่งการเรียนรู้ ศักยภาพของมนุษย์จะแสดงออกในลักษณะความสามารถ ซึ่งจะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับการกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ได้แก่ กระบวนการจัดการเรียนการสอน บทบาทของผู้สอนสู่ยุทธศาสตร์การสอนที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้แก่ การกระตุ้น และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง พัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนให้เต็มตามขีดความสามารถอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ การที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามขีดความสามารถได้นั้น มีปัจจัยที่เกื้อหนุนหลายด้านและโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สอนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมองของมนุษย์ซึ่งเป็นขุมพลังแห่งการเรียนรู้

๒.๑.๓ องค์ประกอบของการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพ

การพัฒนาศักยภาพ หมายถึง แรงจูงใจ การตั้งเป้าหมายที่ทำและพัฒนาตนเองให้ไปสู่พฤติกรรมที่เหมาะสมและลงมือปฏิบัติจนบรรลุถึงจุดหมาย เป็นทั้งความพร้อม และความสามารถในการลงมือปฏิบัติจนบรรลุถึงจุดหมาย เป็นการเพิ่มพูนความเชื่อมั่นในตนเอง และปูลาดเส้นทางไปสู่ความสำเร็จในอนาคต[๙]

ภาพที่ ๒.๑ : ความหมายและองค์ประกอบตามแนวคิดของ David C.McClelland[๑๐]

---

[๘] กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ, **ความหมายของคำว่าศักยภาพ**, (กรุงเทพฯ: กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

[๙] นภดล เวชสวัสดิ์, **บุคลิกภาพสู่ความเป็นผู้นำ**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซีเอดย์เคชั่น, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒-๑๕.

[๑๐] สุทธญาณ์ โอบอ้อม, “การพัฒนาศักยภาพบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแนวพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๒.

จากภาพอธิบายได้ว่า ภาพ A คือ องค์ประกอบที่สำคัญทั้ง ๕ ประการของศักยภาพ (competency) ส่วนภาพ B คือ การแบ่งองค์ประกอบของศักยภาพ (competency) ตามความยากง่ายของการพัฒนา กล่าวคือส่วนที่เป็นความรู้ (knowledge) และทักษะ (skill) นั้นเป็นสิ่งที่แต่ละคนสามารถพัฒนาให้มีขึ้นได้ไม่ยากนัก ด้วยการศึกษาค้นคว้าทำให้เกิดความรู้ และการฝึกฝนปฏิบัติทำให้เกิดทักษะ เป็นส่วนที่สามารถมองเห็นได้ชัด นักวิชาการบางท่านเรียกส่วนนี้ว่า Hard Skills สำหรับส่วนที่เป็น Self-concept (ทัศนคติ ค่านิยม และความเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง) Trait (บุคลิกลักษณะประจำของแต่ละบุคคล) และ Motive (แรงจูงใจหรือแรงขับภายในของแต่ละบุคคล) เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ยากเพราะเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในแต่ละบุคคล นักวิชาการบางท่านเรียกส่วนนี้ว่า Soft Skills เช่น ภาวะผู้นำ (leadership) ความอดทนต่อความกดดัน (stress tolerance) เป็นต้น

เดวิด ซี แมคเคิลแลนด์ (David C.McClelland) ได้อธิบายความหมายขององค์ประกอบทั้ง ๕ ส่วนไว้ดังนี้

๑) Skills คือ สิ่งที่บุคคลกระทำได้ดี และฝึกปฏิบัติเป็นประจำจนเกิดความชำนาญ

๒) Knowledge คือ ความรู้เฉพาะด้านของบุคคล

๓) Self-concept คือ ทัศนคติ ค่านิยมและความคิดเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนหรือสิ่งที่บุคคลเชื่อว่าตัวเองเป็น

๔) Trait คือ บุคลิกลักษณะประจำตัวของบุคคล เป็นสิ่งที่อธิบายถึงบุคคลผู้นั้น

๕) Motive คือ แรงจูงใจหรือแรงขับภายใน

องค์ประกอบทั้ง ๕ ส่วนข้างต้นได้กลายมาเป็นแนวทางในการกำหนด “นิยาม” หรือ “ความหมาย” ของตำรา Competency มากมาย ในปัจจุบันองค์กรในต่างประเทศได้นำ Competency มาใช้ในการบริหารงานอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานด้านบริหารทรัพยากรมนุษย์ เช่น การสรรหา การพัฒนา และการรักษาบุคลากรในองค์กร Competency ช่วยให้ผลงานของบุคลากรตรงตามความต้องการขององค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อความสำเร็จขององค์กร รวมทั้งประเทศไทยก็กำลังสนใจในเรื่อง Competency นี้อย่างมาก[๑๑] จากภาพจะพบว่า skill และ knowledge อยู่ส่วนบน หมายถึงว่า ทั้ง skill และ knowledge สามารถพัฒนาขึ้นได้ไม่ยาก จะโดยวิธีการศึกษาค้นคว้า หรือประสบการณ์ตรงและมีการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ

จากแนวคิดของแมคเคิลแลนด์ (David C. McClelland) นั้น สกอตต์ บี พารี เห็นควรจะรวมส่วนประกอบที่เป็นความคิดเกี่ยวกับตนเอง คุณลักษณะและแรงจูงใจเข้าเป็นกลุ่มเรียกว่า พฤตินิสัยที่พึงประสงค์ (attributes) ดังนั้นบางครั้งเมื่อพูดถึงองค์ประกอบของสมรรถนะจึงมีเพียง ๓ ส่วน คือ ความรู้ ทักษะ คุณลักษณะ ซึ่งตามทัศนะของแมคเคิลแลนด์ กล่าวว่า สมรรถนะเป็นส่วนประกอบขึ้นมาจากความรู้ ทักษะ และเจตคติ/แรงจูงใจ หรือ ความรู้ ทักษะ และเจตคติ/แรงจูงใจ ก่อให้เกิดสมรรถนะ ดังภาพที่ ๒.๒

---

[๑๑] สุรชาติ ณ หนองคาย, **แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาระบบสุขภาพ**, เอกสารประกอบคำบรรยาย, (ภาควิชาบริหารงานสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล), (อัดสำเนา), หน้า ๖-๑๑.

ภาพที่ ๒.๒: สมรรถนะเป็นส่วนประกอบที่เกิดขึ้นมาจากความรู้ ทักษะ เจตคติ[๑๒]

จากภาพ ความรู้ ทักษะ และเจตคติไม่ใช่ศักยภาพ แต่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศักยภาพ ดังนั้น ความรู้เพียงอย่างเดียวจะไม่เป็นศักยภาพ แต่ถ้าเป็นความรู้ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดกิจกรรมจนประสบความสำเร็จ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศักยภาพ ศักยภาพในที่นี้จึงหมายถึง พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลงานสูงสุดนั้นตัวอย่างเช่น ความรู้ในการขับรถ ถือว่าเป็นความรู้ แต่ถ้านำความรู้มาทำหน้าที่เป็นผู้สอนขับรถ และมีรายได้จากส่วนนี้ ถือว่าเป็นศักยภาพ ในทำนองเดียวกัน ความสามารถในการก่อสร้างบ้านถือว่าเป็นทักษะ แต่ความสามารถในการสร้างบ้านและนำเสนอให้เกิดความแตกต่างจากคู่แข่ง ได้ถือว่าเป็นศักยภาพหรือในกรณีเจตคติ/แรงจูงใจก็เช่นเดียวกัน ก็ไม่ใช่ศักยภาพ แต่สิ่งจูงใจให้เกิดพลังทำงานสำเร็จตรงตามเวลาหรือเรียกว่ากำหนด หรือดีกว่ามาตรฐานถือว่าเป็นศักยภาพ ศักยภาพตามนัยดังกล่าวข้างต้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑) ศักยภาพขั้นพื้นฐาน หมายถึง ความรู้ หรือทักษะพื้นฐานที่จำเป็นของบุคคลที่ต้องมีเพื่อให้สามารถที่จะทำงานที่สูงกว่า หรือซับซ้อนกว่าได้ เช่น สมรรถนะในการพูด การเขียน เป็นต้น

๒) ศักยภาพที่ทำให้เกิดความแตกต่าง (differentiating competencies) หมายถึง ปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีผลการทำงานที่ดีกว่าหรือสูงกว่ามาตรฐาน สูงกว่าคนทั่วไปจึงทำให้เกิดผลสำเร็จที่แตกต่างกัน

สรุปได้ว่าศักยภาพ (competency) มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกคือส่วนที่มองเห็นได้ชัด พัฒนาได้ไม่ยากนักด้วยการศึกษาค้นคว้ามีองค์ประกอบ ๒ ประการ ได้แก่ ความรู้ (knowledge) และทักษะ (skills) หรือเรียกส่วนนี้ว่า Hard Skills สำหรับส่วนที่สองคือส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่ในแต่ละบุคคล เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ยากเพราะซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคล มีองค์ประกอบ ๓ ประการ ได้แก่ ทัศนคติ ค่านิยม และความเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง (self-concept) บุคลิกลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคล (trait) และแรงจูงใจหรือแรงขับภายใน (Motive) หรือเรียกส่วนนี้ว่า Soft Skills

---

[๑๒] อ้างแล้ว, สุทธญาณ์ โอบอ้อม, “การพัฒนาศักยภาพบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแนวพระพุทธศาสนา”, หน้า ๒๔.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน

๒.๒.๑ ความหมายของศักยภาพชุมชน

เสรี พงศ์พิศ[๑๓] กล่าวว่า ศักยภาพของชุมชน คือ การที่ชุมชน "คน ความรู้ ทรัพยากร" ไม่ได้ "โง่ จน เจ็บ" แต่ขาดโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเอง ไม่มีความรู้ในการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน ชาวบ้านสามารถค้นหาศักยภาพของชุมชนได้จาก คน คือ การค้นพบความรู้ความสามารถของคน ของผู้รู้ คนที่สั่งสมความรู้ และประสบการณ์จากการทำงาน จากการสืบทอดภูมิปัญญาดั่งเดิมในด้านต่าง ๆ คนที่เป็นครู เป็นแรงงานความรู้ คือ องค์ความรู้ และตัวความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในการดำรงชีวิตการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทรัพยากรคือ ดิน น้ำ ป่า ไร่ นา พืช สัตว์ ผลผลิต เป็นต้น

เฉลิมชัย ปัญญาดี และเทพ พงษ์พานิช[๑๔] ได้กล่าวถึงศักยภาพชุมชนไว้ว่า "โดยภาพรวมชุมชนมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มขึ้น มีขีดความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในชุมชน การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในชุมชน โดยเฉพาะด้านการอำนวยความสะดวก การดูแลความปลอดภัย และการกำหนดระเบียบการท่องเที่ยวในชุมชน"

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ[๑๕] กล่าวถึง ศักยภาพและการสร้างความเข็มแข็งของชุมชนว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนตั้งแต่เรื่องของจิตสำนึก ความรู้ ทักษะไปจนถึงการจัดการ การรวมกลุ่ม ที่ทำให้เกิดพลังต่อรองในการแก้ปัญหานานาชนิด และการที่กลุ่มจะเข้มแข็งหรือไม่ต้องพิจารณาถึงด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรอื่น ๆ ของชุมชนด้วย

สรุปได้ว่า ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ขีดความสามารถของชุมชนในอันที่จะตอบสนองความต้องการ และแก้ไขสภาพปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชนและภายนอกชุมชน

๒.๒.๒ ความรู้ท้องถิ่นกับศักยภาพชุมชน

Berkes[๑๖] เสนอว่าความรู้ท้องถิ่นมี ๔ ระดับประกอบกันอยู่ได้แก่ ๑) ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิด เช่น ดิน สัตว์ต่างๆ น้ำ ๒) ความรู้อย่างเป็นระบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการนำเอาความรู้ในระดับที่ ๑ มาผสมรวมกันเป็นระบบ ๓) ความรู้เชิงสถานบันทางสังคม ๔) ความรู้ในระดับโลกทัศน์

---

[๑๓] เสรี พงศ์พิศ, **ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข : บทเรียนจากหมู่บ้าน**, (กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗ และ ๑๑๕.

[๑๔] เฉลิมชัย ปัญญาดี และเทพ พงษ์พานิช, **การวิจัยและพัฒนาศักยภาพชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

[๑๕] อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ, **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๗.

[๑๖] Berkes, F. **Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management**, (Taylor & Francis, Philadelphia, 1999), p. 13.

อานันท์ กาญจนพันธุ์[๑๗] อธิบายว่าศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านตั้งอยู่บนความรู้ท้องถิ่น (Situated Knowledge) ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์ที่เข้ามาในแต่ละช่วงเวลาซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ การนำเอาความรู้ใหม่มาผสมผสานกับความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมเพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ที่เข้ากับสถานการณ์ถือเป็นความรู้เชิงซ้อนที่มีความซับซ้อนและทับซ้อนกันหลายมิติ

ภาพที่ ๒.๓: ระดับการวิเคราะห์ในความรู้ท้องถิ่นและการจัดการ

๒.๒.๓ การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน ถือเป็นกระบวนการดำเนินงาน เพื่อเป็นการกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน ประสานให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการบริหารจัดการในมิติต่าง ๆ ที่สูงขึ้นทั้งขีดความสามารถในการเตรียมความพร้อมชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำ การให้ความรู้และจิตสำนึกด้านอนุรักษ์แก่ชุมชน รวมไปถึงการให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินงาน และการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของชุมชน อันเป็นการตอบสนองต่อเป้าหมายที่วางไว้ การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนต้องดำเนินไปอย่างไม่รีบร้อน และสอดคล้องกับค่านิยมและวัฒนธรรมของชุมชน หรือหากต้องปรับเปลี่ยนวิถีปกติของชุมชน ก็ควรปรับเปลี่ยนแบบค่อยเป็นค่อยไป สำหรับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนมีแนวทางปฏิบัติหลายแนวทาง การเลือกใช้แนวทางใดนั้นก็ควรพิจารณาจากความพร้อมของชุมชนเป็นสำคัญ รวมไปถึงพิจารณาจากประเด็นอื่น ๆ [๑๘] ดังนี้

---

[๑๗] อานันท์ กาญจนพันธุ์, **มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

[๑๘] เสรี พงศ์พิศ, **ฐานคิด: จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน**, (กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

๑) ความต้องการของชุมชน หมายถึง ชุมชนควรระบุความต้องการที่แท้จริงต่อการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนในการแก้ไขปัญหา

๒) ความวิกฤตของปัญหา หมายถึง ควรพิจารณาจากความรุนแรงของปัญหาที่จะส่งผลกระทบในวงกว้างและเชื่อมโยงไปสู่การดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน

๓) ความเป็นได้ในทางปฏิบัติหมายถึง ความสามารถในการนำแนวทางการเสริมสร้างไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

๒.๒.๔ ขอบเขตการประเมินศักยภาพของชุมชน

ขอบเขตการวินิจฉัยศักยภาพของชุมชนในงานพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชนวิเคราะห์จากองค์ประกอบต่าง ๆ [๑๙] ดังนี้

๑) ความกระตือรือร้นหรือวิญญาณ ตลอดจนการรับรู้ และจิตสำนึกในการพัฒนาของประชาชน เป็นการวินิจฉัยความพร้อมของประชาชน หมายถึง ความมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ความกระตือรือร้นมีความสำคัญอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน ทั้งนี้รวมไปถึงการรับรู้และการมีจิตสำนึกในงานพัฒนาของประชาชนด้วย

๒) โครงสร้างและบทบาทขององค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน รวมทั้งโครงสร้างอำนาจชุมชน เป็นเรื่องที่พิจารณาถึงสภาพการปกครองของผู้นำชุมชน ว่ามีบทบาทอย่างไรในการดำเนินงานพัฒนา เช่น คุณภาพและลักษณะของผู้นำชุมชน และองค์กรของชุมชนมีความพร้อมที่จะพัฒนาและเล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนา

๓) การวางแผนและการบริหารจัดการงานพัฒนา พิจารณาถึงความสามารถที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชนมากน้อยเพียงใด

๔) การพัฒนาคน การพิจารณาความพร้อมของทรัพยากรบุคคลในชุมชน ว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการพัฒนามากน้อยเพียงใด เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน และประชาชนทั่วไปในชุมชนมีการพัฒนาชุมชนของตนเองมากน้อยเพียงใด

๕) เทคโนโลยีในงานพัฒนา ศักยภาพของชุมชนในเรื่องของเทคโนโลยีในงานพัฒนาเป็นอีกเรื่องที่จะต้องทำการวินิจฉัยถึงประสิทธิภาพของเทคโนโลยี ว่าสามารถทำให้งานพัฒนาในชุมชนบรรลุผลสำเร็จตามความต้องการของสมาชิกมากน้อยเพียงใด

๖) การสื่อสาร เผยแพร่ประชาสัมพันธ์และระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชน การวินิจฉัยศักยภาพในเรื่องการสื่อสาร เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชนนี้ เพื่อที่จะทำให้เกิดความสำนึกและการติดต่อประสานงานความเข้าใจกันมากขึ้น

๗) การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรในชุมชน ปัจจัยเรื่องทุนและทรัพยากรที่เป็นวัตถุเป็นเรื่องที่สำคัญในงานพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากถ้าหากมีการดำเนินการที่ปราศจากทุน แรงงาน และทรัพยากรที่เหมาะสม จะทำให้โครงการประสบปัญหา และไม่สามารถดำเนินไปสู่เป้าหมายได้

---

[๑๙] สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, **สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๔-๑๓๖.

๘) ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่สำคัญไม่อาจมองข้ามไปได้ ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนย่อมจะแตกต่างกันไป อุปสรรคหรือความสำเร็จในงานพัฒนาต้องพิจารณาจากลักษณะโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งด้วย เช่น ประชาชนมีค่านิยมอย่างไร มีทัศนคติต่อการพัฒนาอย่างไร ลักษณะการพึ่งพาอาศัยเป็นอย่างไร

๙) ระบบการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน การวินิจฉัยในเรื่องของศักยภาพไม่เพียงแต่พิจารณาองค์ประกอบภายในชุมชนเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาจากองค์ประกอบจากภายนอกชุมชนด้วย ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนทั้งด้านวัสดุ อุปกรณ์ การบริการ และด้านวิชาการจากภายนอกชุมชนมีผลกระทบกับภายในชุมชนด้วย ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมิได้อยู่นิ่ง หรือติดต่อกันเฉพาะภายในชุมชนเท่านั้น แต่ชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนหรือหน่วยงานอื่น ๆ ทำให้จำเป็นต้องทราบถึงการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนว่ามีมากน้อยเพียงใด

๒.๒.๕ กรอบตัวชี้วัดศักยภาพของชุมชน

ข้อสรุปเกี่ยวกับกรอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชน[๒๐] มีดังนี้

๑) มีการนำมิติเชิงวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนได้ง่ายและมีคุณภาพ

๒) ด้านความสามารถในการตอบสนองต่อปัญหา ควรพิจารณาถึง

(๒.๑) ความรวดเร็วในการตอบสนองต่อปัญหา

(๒.๒) ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีหลากหลายหรือไม่ ยากง่ายเพียงไร เป็นปัญหาภายในหรือภายนอกชุมชน ปัญหาเหล่านี้จะเป็นเครื่องทดสอบประสิทธิภาพและความสามารถของกลุ่มในการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี

(๒.๓) จำนวนปัญหาที่องค์กรชุมชนสามารถแก้ไขได้

๓) ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ควรพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่

(๓.๑) มีการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ทางเลือกการแก้ไขปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหา โดยดูถึงกระบวนการในการวิเคราะห์ดังกล่าวว่า มีการวิเคราะห์ที่ชัดเจนหรือไม่ มีการเชื่อมโยงปัญหากับสาเหตุหรือไม่ คุณภาพในการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ การตั้งเป้าหมายในการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร มีทิศทางที่ถูกต้อง มีสติหรือไม่

(๓.๒) มีการพัฒนาจิตสำนึก

๔) ด้านการจัดกลุ่ม ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

(๔.๑) จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

(๔.๒) ระดับของการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เสนอความคิดลงมือปฏิบัติ ฯลฯ

(๔.๓) สมาชิกรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ

---

[๒๐] สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ, **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสบการณ์จากนักพัฒนา**, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๒๘), หน้า ๖๑ – ๖๔.

(๔.๔) มีการสร้างและพัฒนากระบวนการกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

(๔.๕) มีกฎระเบียบและกติการ่วมกัน

(๔.๖) มีความพร้อมเพรียง ความสามัคคีในการทำกิจกรรมร่วมกัน

๕) ด้านที่เกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชนควรพิจาณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

(๕.๑) จำนวนผู้นำ มีหลายคนหรือไม่

(๕.๒) ความรู้และทักษะของผู้นำ มีหลายด้านหรือไม่ (เช่น ผู้นำด้านการสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้ การจัดการ ฯลฯ)

๖) ด้านที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

(๖.๑) การที่สมาชิกได้รับผลประโยชน์อย่างยุติธรรม

๗) ในด้านการยอมรับนับถือที่องค์กรได้รับจากภายนอก ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

(๗.๑) การสนับสนุนที่ได้รับจากภายนอก เช่น เงินทุนและทรัพยากรในโครงการพัฒนาต่าง ๆ

(๗.๒) มีคนเยี่ยมชมศึกษาดูงาน เป็นแหล่งความรู้

(๗.๓) การมีความสามารถในการต่อรองกับรัฐ / แหล่งทุนต่าง ๆ มากขึ้น

๘) ด้านการขยายผล ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

(๘.๑) จำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น

(๘.๒) ประเภทงานและกิจกรรมมีหลากหลายมากขึ้น

(๘.๓) จำนวนองค์กรที่เกี่ยวข้องมีมากขึ้น

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม

๒.๓.๑ ความหมายของเครือข่ายทางสังคม

พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทินี บุญชะลักษี[๒๑] ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคนหรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่าย ได้ติดต่อกัน โดยมีพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ คือ การไปหามาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

มงคล ชาวเรือ[๒๒] ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง แนวคิดกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์การ ตลอดจนชุมชนให้เกื้อกูลเชื่อมโยงกัน โดยที่แต่ละฝ่ายต้องมีความเท่าเทียมกัน มีอิสระต่อกัน สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง และพร้อมที่จะปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกเครือข่าย บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน การมี

---

[๒๑] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๖.

[๒๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

ความสัมพันธ์จะเป็นแบบเพื่อนร่วมงาน ประสาน ความช่วยเหลือกันและเป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวดิ่ง ดังนั้นเครือข่าย จึงเป็นสัมพันธภาพของมนุษย์กับมนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งการให้และการรับ การยอมรับศักดิ์ศรี และ เอื้ออาทรต่อกันมากกว่าการออกคำสั่งบังคับบัญชา

สนธยา พลศรี[๒๓] ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่ายกลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไปแต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์ และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ วัตถุประสงค์ หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน

นฤมล นิราทร[๒๔] ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง รูปแบบการประสานงานของกลุ่มคน หรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารนั้นอาจทำได้ทั้งการผ่าน ศูนย์กลาง หรือแม่ข่าย และการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่มซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระบบที่ยังคงความเป็นอิสระโดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวม ๆ ตามความจำเป็น หรือโครงสร้างที่มีความชัดเจน

เสรี พงศ์พิศ[๒๕] ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ขบวนการทางสังคมอันเกิด จากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคง ความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์[๒๖] กล่าวถึงเครือข่ายว่า หมายถึงการที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด ๆ ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็น ระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)[๒๗] ได้ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความพยายามที่จะ

---

[๒๓] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, หน้า ๒๐๗.

[๒๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

[๒๕] เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง**, (กรุงเทพ ฯ: โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

[๒๖] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), **เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้ และการจัดการ**, (กรุงเทพ ฯ: เดือนตุลา, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓.

[๒๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

ระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จ จากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่นั้นเสมอ

Schuler[๒๘] ได้กล่าวว่า เครือข่าย คือ สายใยของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำนองเดียวกันกับเทคโนโลยีก็คือสายใยที่เชื่อมโยง ความสัมพันธ์ และการสื่อสารของผู้คนต่าง ๆ ในสังคม โดยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และระบบการสื่อสารผ่านวิทยุ โทรทัศน์โทรศัพท์ จะมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ ที่สมาชิกในเครือข่ายมารวมตัวกันโดยไม่จำกัดเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์เพศ วัย ศาสนา และฐานะทางเศรษฐกิจ จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม ผ่านรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยการทำกิจกรรมร่วมกันตลอดจนมีเป้าหมายเดียวกัน

๒.๓.๒ ประเภทของเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี[๒๙] ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามหลักเกณฑ์ที่นิยมใช้กันทั่วไป คือ

๑) แบ่งตามความซับซ้อนของกลไกการทำงาน โดยพิจารณาจากความซับซ้อนในการรวมตัว และขยายตัวของสมาชิกจากความซับซ้อนน้อยแล้วเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายชั้นเดียว เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิก เพียงระดับเดียว โครงสร้างไม่มีความซับซ้อนมากนัก

(๒) เครือข่ายหลายชั้น เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันในลักษณะของการขยายเครือข่ายออกไปหลายระดับหรือหลายชั้น ซึ่งจะมีความซับซ้อนที่หลายระดับ

๒) การแบ่งตามสถานภาพและบทบาทของสมาชิก แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายแนวนอน เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เมื่อรวมเป็นเครือข่ายจะมีตำแหน่ง และหน้าที่ทัดเทียมกัน ไม่มีใครมีอำนาจเหนือกว่าใคร แต่ต่างนำศักยภาพของตนมาใช้ในการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างเต็มที่

(๒) เครือข่ายแนวตั้ง เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีลักษณะแตกต่างกัน เมื่อรวมเป็นเครือข่ายสมาชิกจะมีตำแหน่งหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่นสมาชิกแกนนำสมาชิกธรรมดา สมาชิกสมทบ เป็นต้น

๓) การแบ่งตามระดับการรวมตัวของสมาชิก เป็นการแบ่งประเภทของเครือข่ายตามลักษณะการมารวมกันเป็นเครือข่ายของสมาชิก ซึ่งมีระดับแตกต่างกันออกไปหลายระดับ คือ

(๑) เครือข่ายระดับบุคคล เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ มารวมกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เป็นต้น

(๒) เครือข่ายระดับกลุ่มหรือองค์กร เป็นเครือข่ายที่สมาชิกเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มหรือองค์กรไม่ใช่บุคคล เช่น ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรจังหวัดสงขลา สหพันธ์ครูสาม จังหวัด

---

[๒๘] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), **เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๓๗-๓๘.

[๒๙] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, หน้า ๒๒๙-๒๔๒.

ชายแดนภาคใต้ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับต่าง ๆ เครือข่ายมหาวิทยาลัยในจังหวัดสงขลา สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย เป็นต้น

(๓) เครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มหรือองค์กร เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ กับกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งเป็นคนละระดับกัน

(๔) เครือข่ายระดับชุมชนต่าง ๆ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยชุมชนขนาดต่าง ๆ เช่น ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเมืองกับเมือง ประเทศต่อประเทศ เป็นต้น หรือสมาชิกอาจจะประกอบด้วยชุมชนขนาดเดียวกัน หรือต่างขนาดก็ได้

(๕) เครือข่ายระดับสถาบัน เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยสถาบันประเภทเดียวกัน เช่น สถาบันครอบครัวกับสถาบันครอบครัว หรือสถาบันต่างประเภทกัน เช่น สถาบันครอบครัวกับสถาบันศาสนา เป็นต้น

๔) การแบ่งตามลักษณะการเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับสมาชิกว่าเป็นแบบใด ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายรวมศูนย์ เป็นเครือข่ายที่มีศูนย์กลางเพียงศูนย์เดียว มีลักษณะเป็นแบบการรวมอำนาจไว้ในศูนย์กลาง สมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลางเท่านั้น หรือมีศูนย์กลางเป็นแม่ข่าย ส่วนสมาชิกเป็นลูกข่ายที่ต้องดำเนินงานตามแม่ข่าย เช่น คุรุสภา สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย เป็นต้น

(๒) เครือข่ายกระจายศูนย์ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีอิสระในการดำเนินงาน แต่จะมีคณะกรรมการร่วมทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง หรือประสานงานเครือข่าย

(๓) เครือข่ายผสม เป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์รวมกัน กล่าวคือ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาชิก แต่ให้สมาชิกมีอิสระในการติดต่อประสานงานกันได้โดยตรงอีกด้วย

(๔) เครือข่ายเชิงซ้อน เป็นเครือข่ายที่โครงสร้างเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถติดต่อประสานงาน ร่วมมือกันดำเนินงานภายในเครือข่ายได้โดยตรง โดยมีศูนย์กลางประสานงานหลายศูนย์

๕) การแบ่งตามระดับความสัมพันธ์กับศูนย์กลาง เป็นการแบ่งประเภทของเครือข่ายโดยพิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับศูนย์กลางของเครือข่ายแบ่งได้ ๓ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายใกล้ชิด เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วย สมาชิกที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด เช่น เครือข่ายญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท เป็นต้น

(๒) เครือข่ายรอง เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยสมาชิกที่บุคคลผู้เป็นศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มเครือข่ายใกล้ชิด ได้แก่ ญาติพี่น้องลำดับห่าง ๆ คนที่รู้จักคุ้นเคยทั่ว ๆ ไป เป็นต้น

(๓) เครือข่ายขยาย เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วย สมาชิกซึ่งบุคคลผู้เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรงแต่สามารถติดต่อสัมพันธ์โดยผ่านบุคคลในเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง

๖) การแบ่งตามขนาดของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากจำนวนของสมาชิกที่รวมกันเป็นเครือข่าย แบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายขนาดใหญ่หรือเครือข่ายรวม เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยสมาชิกเป็นจำนวนมาก เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งประเทศไทย ซึ่งสมาชิก

ประกอบด้วยกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองต่าง ๆ มากกว่า ๗๐,๐๐๐ กองทุน ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร แห่งประเทศไทย ซึ่งสมาชิกประกอบด้วย สหกรณ์การเกษตรทุกอำเภอ เป็นต้น

(๒) เครือข่ายขนาดเล็กหรือเครือข่ายย่อย เป็นเครือข่ายที่มีขนาดเล็กกว่าเครือข่ายรวม มารวมกันเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ขึ้น เช่น กองทุนหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้านรวมกันเป็นเครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับตำบล ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของแต่ละตำบลรวมกัน เป็นเครือข่ายผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับอำเภอ เป็นต้น

๗) การแบ่งตามแหล่งกำเนิดของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะของที่มาหรือแหล่งเกิดของเครือข่ายเป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายธรรมชาติ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากมีปัจจัยบางอย่างสนับสนุน เช่น เครือญาติเดียวกัน นับถือศาสนาเดียวกัน ร่วมถิ่นกำเนิดเดียวกัน ประสบปัญหาเหมือนกัน เป็นต้น

(๒) เครือข่ายจัดตั้งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เพื่อป้องกันแก้ไขปัญหาชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพ เพื่อการเพิ่มพูนรายได้ เพื่อรวมพลังของคนในชุมชน เพื่อความมั่นคงของชุมชนหรือจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล เป็นต้น

๘) การแบ่งตามลักษณะของสมาชิกที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากความเหมือน หรือความคล้ายคลึงกันของสมาชิก และความแตกต่างกันของสมาชิก แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายประเภทเดียวกัน เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคล กลุ่มหรือองค์กรที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น เครือข่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัดต่าง ๆ สมาพันธ์ครูแห่งประเทศไทย สมัชชาคนจนภาคอีสาน สันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านแห่งประเทศไทย เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏภาคใต้ เป็นต้น

(๒) เครือข่ายต่างประเภทกัน เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยสมาชิก ซึ่งมีความแตกต่างกัน แต่มารวมกันเป็นเครือข่ายเนื่องจากมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น เครือข่ายประชารัฐจังหวัดต่าง ๆ ประชาคมจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น

๙) การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์กับรัฐบาล เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากการจัดตั้ง และการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นสำคัญ แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายภาครัฐ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้ง หรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล เช่น เครือข่ายอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม เครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และเครือข่ายอื่น ๆ ที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยกระทรวง กรม และหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล

(๒) เครือข่ายภาคเอกชน เป็นเครือข่ายที่ประชาชนรวมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยไม่อยู่ใต้การบังคับบัญชาของรัฐบาล เช่น สโมสรออนไลน์แห่งประเทศไทย สโมสรโรตารีแห่งประเทศไทย สมาคมธนาคารแห่งประเทศไทย สมาคมพ่อค้าจังหวัดต่าง ๆ

(๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งไม่ถูกบังคับบัญชาโดยรัฐบาล มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยไม่แสวงหากำไร เช่น

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งประเทศไทย คณะกรรมการประสานงาน องค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้ เป็นต้น

๑๐) การแบ่งตามลักษณะของงาน เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะกิจกรรมการ ดำเนินงานของเครือข่าย แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายพื้นที่ เป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยกิจกรรมมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป เช่น อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ตำบลเดียวกัน อำเภอเดียวกัน จังหวัดเดียวกัน ประเทศเดียวกัน เป็นต้น แต่รวมกันเป็นเครือข่าย

(๒) เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในกิจกรรมที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจจะครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน หลายตำบล หลายอำเภอ หลายจังหวัด หลายประเทศ เป็นต้น

๑๑) การแบ่งตามกฎหมาย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากการจดทะเบียน หรือการไม่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายของเครือข่าย แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายที่ไม่เป็นนิติบุคคล เป็นเครือข่ายที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ หรือยังไม่ได้ดำเนินการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ชมรม สมาคมต่าง ๆ ที่ยังไม่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล เป็นต้น

(๒) เครือข่ายนิติบุคคล เป็นเครือข่ายที่ดำเนินการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลถูกต้องตามกฎหมาย และระเบียบของส่วนราชการ เช่น ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย สมาคมออนไลน์แห่งประเทศไทย หอการค้าแห่งประเทศไทย เป็นต้น

๑๒) การแบ่งตามรูปแบบความร่วมมือระหว่างสมาชิก เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะความร่วมมือของสมาชิกในการดำเนินงานของเครือข่าย แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันเป็นเครือข่าย โดยไม่ต้องมีการลงนาม ไม่ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่มารวมกันด้วยความจริงใจ เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

(๒) เครือข่ายเป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกรวมกันภายใต้พันธสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีการกำหนดโครงสร้าง กฎระเบียบของเครือข่ายบทบาทหน้าที่ของสมาชิกไว้อย่างชัดเจน เช่น สภาทนายความ เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข (อ.ส.ม.) เป็นต้น

๑๓) การแบ่งตามคุณสมบัติของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากคุณลักษณะของการรวมกันเป็นเครือข่าย แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายเทียม เป็นเครือข่ายที่ขาดคุณสมบัติของการเป็นเครือข่ายแต่เข้าใจว่าเป็นเครือข่าย เพราะเป็นเพียงการรวมกันของสมาชิกแต่ไม่ได้ร่วมกันแบบเครือข่าย ไม่มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายร่วมกัน ไม่มีความตั้งใจที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ตัวอย่างเช่น สมาชิกของสมาคมศิษย์เก่าบางสถาบันการศึกษาที่มีการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่าทุกปี สมาชิกในรุ่นเดียวกันต่างมาสังสรรค์กันในลักษณะของการรับประทานอาหารเท่านั้น ไม่ได้มีกิจกรรมอื่นใดอีก เป็นต้น

(๒) เครือข่ายแท้ เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมารวมกันเป็นเครือข่ายแล้วมีลักษณะของ การเป็นเครือข่ายที่แท้จริง

๑๔) การแบ่งตามลักษณะของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาลักษณะที่สำคัญของเครือข่าย แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น ชมรมแพทย์แผนไทยภาคใต้ เป็นต้น

(๒) เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายช่วยเหลือ และร่วมมือทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกัน หรือสนับสนุนส่งเสริมกัน เช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เครือข่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

(๓) เครือข่ายทรัพยากร เป็นเครือข่ายที่ระดม และจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ภาคราชการ เอกชน เข้าไปส่งเสริมสนับสนุนการขาดแคลนทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ให้สามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างที่คาดหวัง เช่น เครือข่ายประมงชายฝั่งจังหวัดสงขลา เป็นต้น

๑๕) การแบ่งตามวิชาชีพของสมาชิก เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกเครือข่ายเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นหลายประเภท เช่น เครือข่ายครู เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายกำนันผู้ใหญ่บ้าน เครือข่ายแพทย์แผนไทย เครือข่ายนักวิจัย เป็นต้น

๑๖) การแบ่งตามลักษณะกิจกรรมของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะของกิจกรรม หรืองานที่ดำเนินการ ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่นเครือข่ายสตรี เครือข่ายเด็กและเยาวชน เครือข่ายคนพิการ เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่าย ภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค เครือข่ายสุขภาพ เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ[๓๐] เครือข่ายมีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่ กิจกรรม หลักวัตถุประสงค์ และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรของเครือข่ายเอง ดังนี้

๑) เครือข่ายแนวราบ โดยการประสานบุคคลที่อยู่ใน “ระดับ” เดียวกัน อาชีพเดียวกันให้มาเชื่อมประสานเป็นเครือข่ายกัน เช่น เครือข่ายเกษตร เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายนักวิจัย เป็นต้น อาจเป็นปัจเจกบุคคลหรืออาจเป็นสถาบันก็ได้ เช่น เครือข่ายสถาบันวิจัย เครือข่ายศูนย์ข้อมูล เป็นต้น บางเครือข่ายอาจเปิดสำหรับบุคคลทั่วไป สถาบันทั่วไป ใครก็ได้ที่สนใจในเรื่อง หรือประเด็นเดียวกันนั้น

๒) เครือข่ายที่มีลักษณะแนวตั้ง เช่น การนำผู้คนจากหลากหลายอาชีพที่แตกต่างกันมาเป็นเครือข่ายกัน เช่น เกษตรกร นักพัฒนา นักวิชาการ นักธุรกิจ นักการเมือง องค์กรทุน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และร่วมกัน เครือข่ายนี้มีมากขึ้นวันนี้เพราะการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตช่วยให้คนไม่ว่าอาชีพอะไร ฐานะอะไร ระดับใด สามารถเป็นสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน

๓) เครือข่ายส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อทำให้การสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูล และประสบการณ์ดีขึ้นง่ายขึ้น และมีการร่วมมือกันในเรื่องต่าง ๆ ได้สะดวก และดียิ่งขึ้น และอีกบางส่วนทำให้เป็นพลังต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐหรือเอกชน องค์กรทุน หรือองค์กรวิชาการทำให้ได้รับความสนใจและความช่วยเหลือง่ายขึ้น

---

[๓๐] เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง**, หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

๔) เครือข่ายจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการวิจัย การศึกษา การฝึกอบรม การจัดการทรัพยากร การจัดการตลาด บางเครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน เช่น พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น (เครือข่ายยโสธรแลกข้าวกับขี้เลื่อยและผลผลิตอื่น ๆ ของเครือข่ายนครศรีธรรมราช) บางเครือข่ายเน้นการรวมตัวกันเพื่อกดดันทางการเมือง รณรงค์เพื่อให้สังคมเกิดสำนึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น การสร้างเขื่อน เป็นต้น

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)[๓๑] การแบ่งประเภท รูปแบบ และลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายก็เพื่อสร้างความเข้าใจ และมองเห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากพัฒนาการของความเป็นเครือข่ายในสังคมไทย จะเห็นได้ ว่ามีกระบวนการเกิดขึ้นของเครือข่ายในภาคส่วนต่าง ๆ อย่างมากมาย ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน รวมทั้งในด้านแนวคิด กิจกรรม ก็มีกระบวนการแบ่งประเภท และรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นนัยต่าง ๆ ดังนั้น ประเภท และรูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่ม หรือผู้ที่ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น โดยในที่นี้จะกล่าวถึงเกณฑ์บางประการในการจัดประเภท และรูปแบบของเครือข่าย เพื่อให้เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของทุกฝ่าย ดังนี้

๑) เครือข่ายเชิงพื้นที่ หมายถึง การรวมตัวของ กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่รูปธรรมหรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย

๒) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม เป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชนโดยเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการ ภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ

นฤมล นิราทร[๓๒] ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมตามมิติ ๔ มิติ ดังนี้

๑) จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ

๒) จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม

---

[๓๑] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), **เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๘๔-๙๐.

[๓๒] นฤมล นิราทร, **การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ**, (กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๒๑.

๓) จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสหธรรม เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสารวัตรนักเรียน

๔) จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน ๒ ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ ๑) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ ๒) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

๒.๓.๓ ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี[๓๓] ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของเครือข่าย มีดังนี้

๑) มีแกนนำและสมาชิกที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงาน และขยายกิจการของเครือข่ายได้ และมีประสิทธิภาพ

๒) มีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของเครือข่าย ที่อาจจะเกิดจากสมาชิก หรือชุมชนท้องถิ่นที่สมาชิกอยู่อาศัย หรือจากภายนอกชุมชน หรือจากการบูรณาการภูมิปัญญาทั้งสองได้อย่างเหมาะสมกับเครือข่าย

๓) มีสัมพันธภาพที่ดี เครือข่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก และภายนอกทำให้การดำเนินงานของเครือข่ายราบรื่น เป็นที่ยอมรับ และประสบความสำเร็จ

๔) การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก เครือข่ายมีช่องทางให้สมาชิกได้มีเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวก ทำให้สมาชิกได้รับความรู้ และประสบการณ์ตลอดเวลา

๕) การทำกิจกรรมและความต่อเนื่อง เครือข่ายสามารถคิด และดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเองสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง ไม่ขาดตอน ไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก

๖) ทรัพยากรและการแบ่งปัน เครือข่ายมีทรัพยากรในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ อาจจะโดยการจัดหาของเครือข่ายเองหรือการแบ่งปันกับองค์กร และเครือข่ายอื่น ๆ ทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจกรรมได้และมีประสิทธิภาพ

๗) การเรียนรู้และนวัตกรรม สมาชิกของเครือข่ายมีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่าง ๆ สามารถสร้างนวัตกรรม ทั้งที่เป็นความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ได้

๘) การสื่อสารเครือข่ายสามารถสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับสมาชิกได้ง่าย สะดวก และรวดเร็วทำให้สมาชิกได้ทราบข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย และเป็นประโยชน์

๙) การบริหารจัดการที่ดี เครือข่ายมีการบริหารจัดการที่ดี เหมาะสมกับการดำเนินงานของเครือข่าย ทำให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล

๑๐) ระบบการติดตามและประเมินงาน เครือข่ายมีระบบการติดตาม และประเมินงานที่มีประสิทธิภาพ มีฐานข้อมูลที่เกี่ยวกับเครือข่ายอย่างเพียงพอ สามารถให้การสนับสนุน ช่วยเหลือสมาชิกได้ทันเวลา และเหมาะสม

---

[๓๓] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

เสรี พงศ์พิศ[๓๔] สรุปลักษณะของเครือข่าย ไว้ดังนี้

๑) เป็นกลุ่มองค์กรและ/หรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน

๒) เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๓) ดำรงอยู่ได้ยาวนาน (ไม่ใช่เฉพาะกิจ) ด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่อง

๔) มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกัน และร่วมกันรับผิดชอบ

๕) มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกัน และความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือ หรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน

๒.๓.๔ การก่อเกิดเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี[๓๕] เครือข่ายแต่ละประเภทมีลักษณะแตกต่างกัน การเกิดขึ้นของ เครือข่ายแต่ละเครือข่ายจึงมีสาเหตุปัจจัยสนับสนุน และการก่อรูปเครือข่ายที่แตกต่างกันออกไป สาเหตุของการเกิดเครือข่าย มีดังต่อไปนี้

๑) การเกิดโดยธรรมชาติ เป็นการเกิดเครือข่ายขึ้นเองโดยไม่มีใครจัดตั้งซึ่งเป็นผลของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ เช่น ความสัมพันธ์ของระบบครอบครัว และเครือญาติ ความสัมพันธ์ของครูอาจารย์ และลูกศิษย์ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะของการเป็นเครือข่ายอยู่แล้ว เมื่อบุคคลมีส่วนร่วมในระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของระบบเครือข่ายด้วย

๒) เกิดจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ เป็นการเกิดเครือข่ายที่เป็นผลจากการเกิดปัญหา หรือวิกฤตการณ์ขึ้นในสังคมที่สมาชิกตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องรวมมือกันแก้ไขปัญหา ในลักษณะของการรวมพลังกัน สมาชิกส่วนใหญ่จะมีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น อาศัยอยู่ใน ชุมชนเดียวกัน อาชีพเดียวกัน หรือเกี่ยวข้องกัน ดำรงชีวิตร่วมกัน หรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นต้น การเกิดของเครือข่ายอาจจะเริ่มจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์แสวงหาแนวทางในการ แก้ปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหาในลักษณะของเครือข่ายที่เป็นอิสระปราศจากการครอบงำกัน และกันมีความสัมพันธ์แบบไม่ซับซ้อน หรือเป็นแนวราบที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน และกัน เช่น เครือข่ายพิทักษ์ป่า เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำ เป็นต้น

๓) การเกิดโดยวิวัฒนาการ เป็นการเกิดเครือข่ายเนื่องจากความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น มารวมกันโดยวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นเวลานานในลักษณะของกลุ่ม และองค์กร แล้วพัฒนาความสัมพันธ์เป็นเครือข่าย เช่น จากกลุ่มแบบสภากาแฟ พัฒนาเป็นเครือข่ายประชาคมหมู่บ้าน หรือประชาคมเมือง เป็นต้น

๔) การเกิดโดยการจัดตั้ง เป็นการเกิดเครือข่ายที่มีผู้จัดตั้ง และให้การสนับสนุนเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ จนสมาชิกรวมกันเป็นเครือข่าย ทั้งการจัดตั้งโดยผู้นำรัฐบาล ภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง เครือข่ายสหกรณ์ เครือข่ายของกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น

---

[๓๔] เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้นชุมชนเข้มแข็ง**, หน้า ๒๐๑.

[๓๕] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน,** หน้า ๒๕๗.

เสรี พงศ์พิศ[๓๖] ขั้นตอนต่อไปนี้เป็นเรื่องเครือข่ายองค์กรที่ดำเนินงาน เพื่อให้การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนายั่งยืน สนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง เพราะการดำเนินงาน เครือข่ายองค์กรชุมชนมักเริ่มต้นเป็นเครือข่ายหลวม ๆ แบบ “ธรรมชาติ” มากกว่า และไม่จำเป็นต้อง มีการกำหนดข้อความเอกสารอะไรให้ดูเป็นทางการยุ่งยาก แต่องค์กรที่ต้องการทำงานเครือข่าย ร่วมกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้การสนับสนุนชุมชน โดยการทำงานเป็นเครือข่ายควรดำเนินการ ดังนี้

๑) ร่างเป้าประสงค์ ให้ชัดเจน เพื่อให้รู้ว่าสาเหตุความเป็นมาของการก่อตั้งเครือข่ายคืออะไร ทำไมจึงต้องมีเครือข่ายนี้ ตั้งแล้วจะทำอะไร

๒) บอกเป้าหมาย และวัตถุประสงค์

๓) กำหนดแผนการดำเนินงาน

๔) กำหนดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ขั้นพื้นฐาน

๕) กำหนดกระบวนการในการตัดสินใจ

๖) เตรียมแผนการสื่อสารระหว่างสมาชิก

๗) เลือกโครงสร้างการจัดการองค์กร

๘) จัดหาทุนในการดำเนินงาน

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)[๓๗] การก่อตัวของเครือข่าย ในการก่อตัว หรือการเกิดขึ้นของเครือข่ายนั้นมีการก่อตัวที่หลากหลายทั้งเกิดขึ้นด้วยการจัดตั้งของภาคส่วนต่าง ๆ เกิดขึ้นตามธรรมชาติจากการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดขึ้นเพราะสถานการณ์ก่อให้เกิดขบวนการ เครือข่าย ในที่นี้จะกล่าวถึงการก่อตัวของเครือข่ายดังกล่าว ในสังคมไทยโดยจำแนกออกเป็น ๓ ด้าน ตามลักษณะการก่อตัว ได้แก่

๑) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้ง และการสนับสนุนของภาคส่วนต่าง ๆ การก่อตัวของเครือข่ายในลักษณะนี้ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่ภาครัฐ หรือหน่วยงานบางแห่งต้องการส่งเสริมหรือเข้าไปจัดตั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามแนวนโยบายของภาครัฐ และเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการพึ่งพาตนเอง เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายพัฒนาชุมชน เป็นต้น โดยเครือข่ายเหล่านี้ อาจแบ่งประเภทของการจัดตั้งได้อีก ๒ ประการ คือ เครือข่ายที่เป็นนิติบุคคล เช่น เครือข่ายสหกรณ์ออมทรัพย์ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาไท ฯลฯ และเครือข่ายที่ไม่เป็นนิติบุคคล เช่น เครือข่ายชาวบ้าน เครือข่ายชมรมลูกเสือชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งโครงสร้างความสัมพันธ์ ของเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งนี้ จะมีลักษณะกิจกรรม และกระบวนการทำงานที่เป็นทางการ มี ระบบระเบียบ และมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ที่เป็นไปตามกระแสของแหล่งทุน และ นโยบายของหน่วยงานนั้น ๆ

๒) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความสมานฉันท์การร่วมแรงร่วมใจของฝ่ายต่าง ๆ ที่มองเห็นความจำเป็นในการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาร่วมกันแล้วมารวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ ตลอดจนถึงการพึ่งพาอาศัย โดยเป็นเครือข่ายที่มีการสื่อสาร และความผูกพันที่มีชีวิตชีวา มีกระบวนการ ที่ประสาน

---

[๓๖] เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้นชุมชนเข้มแข็ง**, หน้า ๒๐๙.

[๓๗] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), **เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้และการจัดการ**, หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

สอดคล้องกับความสนใจ และความต้องการอย่างแท้จริงของสมาชิกมีแนวทางการดำเนินการที่เป็นอิสระจากการครอบงำของฝ่ายต่าง ๆ และจะเกิดขึ้นในชุมชนปฏิบัติการที่ใช้ความสมานฉันท์ และการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมร่วมกัน ส่วนโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายใน ลักษณะนี้จะมีความสัมพันธ์ที่ไม่ซับซ้อน อยู่ในแนวราบบนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการ พึ่งพาอาศัย มีความยืดหยุ่น และมีความสอดคล้องกับบริบทที่เกิดขึ้นในสังคม

๓) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ และประเด็นปัญหาที่ทุกฝ่ายเห็นว่า จำเป็นต้องใช้ความเป็นเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาและสร้างพลังในการเรียนรู้ หรือการต่อรอง เพื่อให้เกิดการพัฒนากิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เครือข่ายที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ จะเกิดขึ้นหลังจากที่สถานการณ์นั้นเกิดความสุกงอมอย่างเต็มที่ และมีผู้ประสานงานเพื่อให้เครือข่ายมีความต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายในลักษณะนี้ จะมีการรวมพลังอย่างแน่นหนา บนพื้นฐานของการต่อสู้และการเรียกร้องเพื่อปกป้อง และรักษาสิทธิของตนเองในการพัฒนา และ มีการปรับบทบาทต่อการพัฒนาในแง่มุมที่หลากหลาย โดยเป็นกระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์ และบริบททางสังคม

๒.๓.๕ หลักการจัดการเครือข่ายทางสังคม (Social Network Management)

การดำรงอยู่ของเครือข่ายทางสังคม สิ่งที่สำคัญขาดไม่ได้ก็คือ เรื่องของการจัดการเครือข่าย อาจจะเรียกว่าเป็นพลังของการจัดการ (Power of Management) แนวคิดการจัดการเครือข่ายที่น่าสนใจ คือ แนวคิดของท่าน ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ โดยท่านได้นำเสนอองค์ประกอบของการจัดระบบการบริหารเครือข่ายประกอบด้วย[๓๘]

๑) การจัดทำผังกลุ่มเครือข่าย (Network Mapping) เพื่อระบุว่ามีใครร่วมอยู่ในเครือข่ายบ้าง ทำอะไร โดดเด่น เชื่อมโยงกับใครบ้าง อย่างไร

๒) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (role and responsibility)

๓) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร (Communication system) ช่องทางการสื่อสารของเครือ ข่าย เป็นอย่างไร สื่ออะไรบ้างที่ใช่

๔) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน (learning system) จะมีระบบการฝึกอบรม การ เรียนรู้ อะไรอย่างไร

๕) การจัดระบบสารสนเทศ (information system) สารสนเทศของเครือข่ายมีอะไรบ้าง จัดการอย่างไร การเข้าถึงเป็นอย่างไร จากองค์ประกอบทั้ง ๕ ส่วนหากได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบ ก็จะเป็นการเอื้อหนุน ซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้เครือข่ายขับเคลื่อนไปอย่างตามเป้าหมายที่วางไว้

---

[๓๘] ประชาสรรณ์ แสนภักดี, **การจัดการเครือข่ายหลักประกันสุขภาพภาคประชาชน Social Network Management for Health Security**, เอกสารประกอบการบรรยาย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : ศูนย์ฝึกกอบรมภูมิปัญญาสู่สากล, ม.ป.ป), หน้า ๔.

๒.๓.๖ ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี[๓๙] ได้มีผู้เสนอปัจจัยที่สนับสนุนความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลายท่าน ดังนี้ สมกูล ถาวรกิจ เสนอว่า การดำเนินงานของเครือข่ายจะประสบความสำเร็จหรือไม่ มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัย ๑๔ ประการ ดังนี้

๑) ความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งจิตใจ และความสามัคคีของสมาชิกเครือข่าย

๒) สมาชิกมีขวัญกำลังใจ และเจตนารมณ์ร่วมกันที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุ ความสำเร็จ

๓) ความเสียสละของสมาชิก ทั้งแรงกาย สติปัญญา และทุนทรัพย์ หรือทรัพยากร

๔) มียุทธศาสตร์ระบบการจัดการและการวางแผนที่ดี เหมาะสมกับสถานการณ์ สมาชิกรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น

๕) มีการติดตามและประเมินผล การดำเนินงานของเครือข่ายเป็นระยะ ๆ สม่ำเสมอ

๖) ใช้กระบวนการดำเนินงาน ตามวงจรคุณภาพ

๗) ผู้นำเครือข่ายมีวิสัยทัศน์มีความสามารถในการตัดสินใจ และประสานงานได้ดี

๘) สมาชิกเครือข่ายมีคุณภาพ ทุกคนมองเห็นประโยชน์ร่วมกัน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

๙) กิจกรรมของเครือข่าย มีการจัดการอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอน

๑๐) สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่าย

๑๑) มีการดำรงรักษาเครือข่ายเดิมไว้และขยายเครือข่ายใหม่ เพิ่มเติมขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง

๑๒) สมาชิกมีความจริงใจ จริงจัง มีความศรัทธาต่อกันและกันและต่อเครือข่าย ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ให้เกียรติซึ่งกัน และกันมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๑๓) ระเบียบกฎเกณฑ์ของเครือข่าย มีความเหมาะสมกับสมาชิก และการดำเนินงานของเครือข่าย

๑๔) มีทรัพยากรเพียงพอต่อการดำเนินงานของเครือข่าย มีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้

อีเบอร์ฮาร์ด อี. ชูอิง[๔๐] เสนอปัจจัยแห่งความสำเร็จของเครือข่ายมี ๖ ประการ ดังนี้

๑) การมีพันธสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน เป็นการที่สมาชิกของเครือข่ายมีอุดมการณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดจากกระบวนการทำงานร่วมกันประสบความสำเร็จหรือประสบความล้มเหลวร่วมกัน และร่วมปรึกษากันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

๒) การปรับปรุงพัฒนาตลอดเวลา เครือข่ายจะประสบความสำเร็จเมื่อสมาชิกของเครือข่ายมีการปรับปรุง และพัฒนาอยู่ตลอดเวลา โดยมีการประเมินความต้องการ และความคาดหวังของสมาชิก จุดแข็ง จุดอ่อนของสมาชิกตลอดระยะเวลาการทำงาน มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความต้องการ และความคาดหวังของแต่ละฝ่าย การประเมินสถานการณ์ของปัญหาทั้งภายใน และภายนอกเครือข่าย และการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ หรือมาตรฐานที่ดีที่สุดเพื่อเปรียบเทียบ

---

[๓๙] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, หน้า ๒๖๕-๒๗๖.

[๔๐] นฤมล นิราทร, **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ**, หน้า ๕๙-๖๕.

ผลงานของเครือข่ายกับเครือข่ายอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เป็นต้น ผลที่ได้จากการประเมินจะเป็นข้อมูลสำคัญที่นำมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาเครือข่าย

๓) การรักษาพันธกรณีระยะยาว การรักษาพันธกรณีระยะยาวระหว่างสมาชิกของเครือข่ายมีผลสำคัญต่อการปรับปรุงพัฒนาเครือข่ายตลอดเวลา เพราะเครือข่ายที่มีความผูกพันกัน ในระยะยาว และได้รับประโยชน์ร่วมกันเท่านั้นที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ร่วมกันทำงาน และสร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อเครือข่าย การสร้างและรักษาพันธกรณีระยะยาวต้อง อาศัยการระดมทรัพยากร และการลงทุนระยะยาว เพื่อสร้างศรัทธาร่วมกันของสมาชิก ต้องใช้การติดต่อสื่อสารในการรักษาความสัมพันธ์ และต้องอาศัยประวัติศาสตร์ร่วมกัน เช่น การมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันซึ่งไม่ใช่เฉพาะผลงานเท่านั้น แต่หมายถึงมิตรภาพ และการร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างกันอีกด้วย

๔) การเสริมพลัง หมายถึง การสนับสนุนให้สมาชิกเครือข่ายได้มีโอกาสแสดงความสามารถตลอดจนใช้วิจารณญาณของตนในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์การจัดหาทุนดำเนินงาน การหาทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการทำงานของเครือข่าย เป็นต้น

๕) การมีค่านิยมร่วม ค่านิยมร่วมกันของสมาชิกเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพฤติกรรมในการทำงานของเครือข่าย เช่น การให้ความสำคัญต่อคุณภาพของงาน ความยืดหยุ่น การเปิดเผยจริงใจ การให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การมีค่านิยมในการทำงานร่วมกันเป็นทีม เป็นต้น

๖) ภาวะผู้นำ ภาวะผู้นำของเครือข่าย หมายความถึง การสร้างวิสัยทัศน์ในเชิงยุทธศาสตร์ ความสามารถในการชักจูงโน้มน้าวให้ผู้อื่นเห็นความสำคัญที่จะต้องกระทำร่วมกัน และจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการทำงาน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย และผลสำเร็จของเครือข่าย ผู้นำยังต้องมีลักษณะสำคัญอีกหลายประการ เช่น ความ ซื่อสัตย์สุจริต ขยันเสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น

ธนา ประมุขกูล[๔๑] เสนอว่าปัจจัยแห่ง ความสำเร็จของเครือข่ายมี ๕ ประการ ดังนี้

๑) ความเข้าใจ สมาชิกของเครือข่ายต้องมีความเข้าใจตรงกันในเรื่องวัตถุประสงค์ของเครือข่าย บทบาทของสมาชิก กิจกรรมของเครือข่าย เครือข่ายที่ประสบความล้มเหลวนั้นเนื่องจากสาเหตุสำคัญ คือ ไม่สามารถสร้างความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างสมาชิก ทั้งวัตถุประสงค์ของเครือข่าย บทบาทของตนเองว่ามีบทบาทอย่างไร เป็นบทบาทหลัก หรือบทบาทสนับสนุน เมื่อเครือข่ายตั้งขึ้น และได้ดำเนินการไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง สมาชิกที่ไม่เข้าใจก็ถอนตัวไป เพราะเห็นว่าเครือข่ายไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้

๒) ความเป็นประชาธิปไตยเครือข่ายมีการดำเนินงานแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้สมาชิกมีอิสระทางความคิด ทำให้ความคิดของสมาชิกมีความหลากหลาย ทั้งที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ดังนั้นการที่จะทำให้ความแตกต่างดังกล่าวนี้อยู่กันได้อย่างราบรื่นก็คือ การให้เกียรติ การยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้มองเห็น ทางเลือกอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากที่ตนคิดเห็น ทำให้มองเห็นจุดดีจุดด้อยของแต่ละทางเลือก ทำให้รู้จักการวิเคราะห์

---

[๔๑] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, หน้า ๒๖๗.

ร่วมกันอย่างเป็นเหตุเป็นผลจากการหลอมรวมของทุกความคิดเห็นซึ่งเหมาะสมมากที่สุด บนพื้นฐานของการยอมรับร่วมกัน

๓) ความจริงใจ การดำเนินงานของเครือข่ายมีลักษณะเป็นการประสานงานในแนวราบไม่ใช่การบังคับบัญชาสั่งการ ดังนั้นการเป็นสมาชิกของเครือข่ายจึงเป็นแบบสมัครใจ และมีความจริงใจในการทำงานร่วมกัน โดยเห็นผลประโยชน์ร่วมกันตามวัตถุประสงค์ของเครือข่ายซึ่งบางครั้งสมาชิกอาจจะต้องเสียสละผลประโยชน์บางส่วนของตนให้กับเครือข่าย

๔) การจัดการ เครือข่ายประกอบด้วยสมาชิกที่มีพื้นฐานหลากหลายมารวมกันโดยอิสระ ไม่ใช่การบังคับบัญชา หรือสั่งการเป็นกลไหหลักในการบริหารจัดการ ดังนั้นเครือข่ายจึงต้องมีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการสามารถปรับเปลี่ยนได้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ไปทั้งการปรับเปลี่ยนภายในเครือข่าย และการติดต่อประสานงานกับกลุ่มองค์กรภายนอกอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือการจัดการของเครือข่าย

๕) การสื่อสาร การสื่อสารเป็นแกนกลางที่ทำให้เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงกันได้ การสื่อสารที่มีประสิทธิผลของเครือข่ายเป็นการสื่อสารแบบหลายช่องทางเชื่อมโดยงระหว่าง สมาชิกโดยอิสระ คล่องตัว เพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันให้มากที่สุด ถึงแม้ว่าเครือข่ายจะมีระบบการสื่อสารหลักผ่านทางผู้ประสานงานอยู่แล้วก็ตาม แต่ไม่ควรกำหนดให้เป็นระบบการสื่อสารที่ตายตัว และต้องผ่านขั้นตอนตามที่กำหนด เพราะจะทำให้ เครือข่ายมีระบบที่มากขั้นตอน เกิดความล่าช้าและยุ่งยากในการดำเนินงาน

ธีรพงศ์ แก้วหาวงษ์[๔๒] เสนอว่าปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่าย คือ การบริหารเครือข่าย ซึ่งมี ๖ ประการ ดังนี้

๑) กระบวนการติดต่อสื่อสารข้อมูลข่าวสาร เทคนิค วิธีการ ประสบการณ์ ตลอดจนการพัฒนา เครือข่ายมีกระบวนการติดต่อสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ ส่งเริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง และมีการสรุปความก้าวหน้าในผลการดำเนินกิจกรรมของสมาชิก และเครือข่าย

๒) การให้ความสำคัญแก่สมาชิกในด้านต่าง ๆ เป็นการพิจารณาถึงความต้องการของมวลสมาชิก การได้แลกเปลี่ยนทัศนะ มุมมองต่อการพัฒนา หรือเป้าหมายของกิจกรรมในความร่วมมือ ตลอดจนกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน ในการกำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของเครือข่าย เพื่อให้สมาชิกสามารถแปลงไปสู่การปฏิบัติ และประสานความร่วมมือได้

๓) องค์กรความร่วมมือและโครงสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองต่อการประสานความร่วมมือ สามารถป้องกันการแทรกแซงจากองค์กรอื่น ๆ สามารถลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิก และเครือข่าย และสามารถสร้างการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม และทั่วถึงได้

๔) การส่งเสริมบทบาทและการตัดสินใจของสมาชิก เครือข่ายต้องให้ความสำคัญ กับการส่งเสริมให้สมาชิกมีโอกาสในการตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินงาน เพื่อสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ และสร้างบรรทัดฐานในความร่วมมือของสมาชิก

---

[๔๒] ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์, **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม,** (ขอนแก่น: โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ชมรมนักวิชาการสาธารณสุข ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

๕) การพัฒนาและระดมทรัพยากรอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ เครือข่ายต้องมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา มีการระดมทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพมีแผนในการพัฒนาที่เหมาะสม และมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เครือข่ายมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องกันตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง

๖) การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์บทบาทของเครือข่ายและมวลสมาชิก เพื่อระดมความร่วมมือ และสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานแก่สมาชิก และประชาชนทั่วไป ซึ่งจะทำให้เครือข่ายดำเนินงานด้วยความมั่นคง และขยายเครือข่ายสมาชิกให้กว้างออกไปมากขึ้น

สิน สื่อสวน เสนอว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของเครือข่าย มี ๖ ประการดังนี้

๑) ปกป้องคุ้มครองสมาชิกได้ กล่าวคือ เครือข่ายสามารถปกป้องผลประโยชน์ แก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ และยังมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกอย่างเสมอภาค ด้วยความยุติธรรม หรือทัดเทียมกัน

๒) สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย กล่าวคือ สมาชิกมีจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของเครือข่ายร่วมกัน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายอย่างแท้จริง

๓) มีผู้นำที่ดี เครือข่ายมีผู้นำที่ดี มีภาวะผู้นำ สามารถแสดงบทบาทของผู้นำได้อย่างเหมาะสม

๔) มีความสามารถในการพึ่งตนเอง เครือข่ายต้องมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาภายนอก สามารถร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากร ความสามารถของสมาชิก และคนในชุมชน

๕) ความสามารถในการควบคุมปัจจัยต่าง ๆ เครือข่ายต้องมีความสามารถในการควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายในเครือข่าย และภายในชุมชนให้เป็นไปตามทิศทางที่พึงประสงค์ของเครือข่าย

๖) การปรับตัว เครือข่ายต้องมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของเครือข่าย เพื่อความมั่นคง และพัฒนาเครือข่ายให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้

เสรี พงศ์พิศ[๔๓] เสนอว่าเครือข่ายของชุมชนจะเจริญเติบโต และประสบความสำเร็จได้ด้วยปัจจัยสำคัญ ๖ ประการ ดังนี้

๑) มีวัฒนธรรมเครือข่าย คือ มีความสัมพันธ์แนวราบมากกว่าแนวดิ่ง สมาชิกทุกคนเคารพให้เกียรติกัน ไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบเจ้านาย ไม่มีหัวหน้าลูกน้อง แต่เป็นพี่น้องกันสัมพันธ์กันด้วยใจ ด้วยจิตวิญญาณไม่ใช่ด้วยผลประโยชน์

๒) สมาชิกมีการพบปะกัน ไปมาหาสู่กันเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ

๓) เครือข่ายมีเป้าหมายชัดเจน ที่สมาชิกทุกคนเข้าใจตรงกัน

๔) มีแผนงานและกิจกรรมหรือลงทุนร่วมกัน เช่น วิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น อันเป็นเงื่อนไขให้สมาชิกพบปะ และทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

๕) มีกลุ่มแกนนำ ทำหน้าที่นำ และประสานงานของเครือข่ายด้วยความมุ่งมั่น

๖) สมาชิกเครือข่ายร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่แข่งขันกันเอง

---

[๔๓] เสรี พงศ์พิศ, **แผนชีวิต เศรษฐกิจชุมชน**, (กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไท, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๔.

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล[๔๔] มีความคิดเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครือข่ายแบบประชาสังคม ประสบความสำเร็จมี ๘ ประการ ดังนี้

๑) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน สมาชิกในเครือข่ายต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกันรู้ และเข้าใจร่วมกันในทิศทางที่จะไปด้วยกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันไม่เช่นนั้นแล้วเครือข่ายจะไม่มีพลัง ไร้ทิศทาง และเป้าหมายที่จะก้าวหน้าไปด้วยกัน

๒) มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนมีความหลากหลายซับซ้อน และต้องร่วมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายจึงเป็นสิ่งที่สำคัญของเครือข่าย

๓) มีความเป็นธรรมชาติที่ไม่ใช่การแต่งตั้งจัดตั้งแต่เป็นผลจากจิตสำนึกที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน บนพื้นฐานของการเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติ ยั่งยืนต่อเนื่องสามารถร่วมแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนของชุมชนหรือท้องถิ่นได้

๔) มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ การรวมกลุ่มเครือข่ายบนพื้นฐานของความหลากหลาย และความแตกต่างของสมาชิกนั้น จำเป็นต้องสร้างขึ้นบนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคี เพราะส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

๕) มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ สติปัญญาความรู้ และจินตนาการเป็นพลังของมนุษย์ที่จะดำรงอยู่อย่างสร้างสรรค์ มีศักดิ์ศรี แก้ปัญหา และกำหนดทิศทางในอนาคต เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนจึงต้องสร้าง และสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้ และเรียนรู้เพิ่มขึ้นตลอดเวลาทั้งยังต้องมีศักยภาพ และความสามารถพอที่จะแสวงหาความรู้อีกด้วย

๖) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกันเพราะจะให้เกิดพลัง เกิดปัญญา หมู่เกิดใจหมู่ในสมาชิกเครือข่ายซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนที่ต้องอาศัยเทคนิควิธีการมากมาย และสอดคล้องกับบริบทของแต่ละเครือข่าย

๗) มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องหรือเป็นเครือข่ายความร่วมมือ การสื่อสาร เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นความจำเป็นที่จะทำให้เครือข่ายมีความเจริญเติบโต และขยายตัวอย่างมั่นคง เป็นการสื่อสารในแนวราบที่ต้องคิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ ต้องเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ กับสื่อสารมวลชน

๘) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพทั้งองค์กร ระบบสมาชิกของเครือข่าย จากแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยความเจริญเติบโตของเครือข่าย และปัจจัยที่สนับสนุนให้ เครือข่ายประสบความสำเร็จที่กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยที่สนับสนุนให้เครือข่ายประสบความสำเร็จ มีหลายประการ คือ

๑) สมาชิกและระบบความสัมพันธ์ที่ดี สมาชิก และระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย เป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นที่ทำให้เกิดเครือข่าย และทำให้เครือข่ายประสบความสำเร็จในการดำเนินงานสมาชิกของเครือข่ายหมายรวมถึงสมาชิกทั้งหมดซึ่งประกอบด้วยสมาชิกทั่วไป ผู้นำและ

---

[๔๔] อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, **ประชาสังคม คำ ความคิด ความหมาย**, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘.

ผู้บริหารจัดการเครือข่าย และพนักงานต่าง ๆ ของเครือข่ายสมาชิกของเครือข่าย และระบบความสัมพันธ์ที่ดีที่สนับสนุนให้เครือข่ายประสบความสำเร็จ ควรมีลักษณะดังนี้

(๑) สมาชิกมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีเป้าหมายร่วมกันที่จะรวมพลังกันเพื่อความสำเร็จร่วมกัน

(๒) สมาชิกมีผู้นำมีกลุ่มแกนนำที่มีภาวะผู้นำที่เหมาะสม เช่น มีวิสัยทัศน์ที่ดี มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ กล้าตัดสินใจและตัดสินใจได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ สามารถจูงใจและประสานงานได้ดี เป็นต้น

(๓) สมาชิกมีความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ สามัคคีกันไม่แข่งขันกันหรือขัดแย้งกัน เสียสละไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

(๔) สมาชิกรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น มีพันธสัญญาที่หนักแน่น และรักษาพันธกรณี มีความจริงใจ จริงจัง ศรัทธาต่อกัน และกัน และมีความมั่นคงต่อเครือข่าย

(๕) สมาชิกมีค่านิยมร่วมกัน มีความเข้าใจกัน ให้เกียรติกัน และกัน มีความสัมพันธ์กันแบบพี่น้อง สัมพันธ์กันด้วยใจด้วยจิตวิญญาณไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว

(๖) การให้ความสำคัญแก่สมาชิกในด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย และความผูกพันต่อเครือข่าย

(๗) มีการส่งเสริมให้สมาชิกได้แสดงบทบาทและโอกาส ในการตัดสินใจในกิจกรรมของเครือข่ายด้วยตนเอง และร่วมกับผู้อื่น

(๘) สมาชิกให้การสนับสนุน ส่งเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีขวัญและกำลังใจที่ดี ไม่ท้อแท้ หรือหมดกำลังใจโดยง่าย

(๙) การพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะต่าง ๆ ของสมาชิกให้มีความสามารถในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายได้ด้วยตนเอง

(๑๐) ผู้นำกลุ่มแกนนำและสมาชิกมีความซื่อสัตย์สุจริต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่รับผิดชอบงานเกี่ยวกับการเงิน และการพัสดุต้องเป็นผู้ที่สมาชิกให้ความเชื่อถือ และไว้วางใจ

๒) กระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกัน ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายเจริญเติบโต และประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน คือ กระบวนการมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกเครือข่าย ซึ่งควรมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

(๑) เครือข่ายมีลักษณะเป็นองค์กรแห่งความร่วมมือ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกไม่ใช่การบังคับบัญชาหรือสั่งการ

(๒) เปิดโอกาสให้สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องในเครือข่ายทุกคนทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างกว้างขวาง ไม่ผูกขาดโดยบุคคล หรือกลุ่มคนเพียงคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

(๓) มีความสัมพันธ์แบบแนวราบ สมาชิกมีความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันเคารพในศักดิ์ศรีของกัน และกัน ไม่มีใครเหนือกว่าใคร

(๔) สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันและอย่างสม่ำเสมอ จนกลายเป็นวัฒนธรรมของเครือข่าย

(๕) มีองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความสามารถใน การแสวงหาความรู้ร่วมกันของสมาชิก ไม่ใช่โดยการชี้นำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

(๖) มีการเรียนรู้ที่เกิดจากผลของการปฏิบัติจริงหรือการทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ใช่ ผลของการศึกษาจากชุมชนอื่น หรือบุคคลภายนอกเพียงฝ่ายเดียว

(๗) มีลักษณะเป็นการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้แบบธรรมชาติ ไม่ใช่เพราะการจัดตั้ง การถูกบังคับ หรือความเกรงใจ แต่เกิดจากจิตสำนึกร่วมกันของสมาชิกอย่างแท้จริงไม่ใช่การแสแสร้ง หรือแกล้งทำ

(๘) เครือข่ายมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอไม่ขาดตอนทำให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเครือข่ายอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอน

(๙) บรรยากาศในการดำเนินงานของเครือข่ายส่งเสริมให้สมาชิกมีความกล้าและมั่นใจที่จะร่วมในกิจกรรม ซึ่งเป็นบรรยากาศแบบกัลยาณมิตร เพิ่มพูนความรู้ และทักษะให้สมาชิกอย่างแท้จริง

(๑๐) มีเทคนิควิธีการที่นำมาใช้ในการเรียนรู้ร่วมกันหลาย ๆ วิธี เหมาะสมกับสมาชิก และกิจกรรมที่จัดในแต่ละครั้ง ไม่ซ้ำซากอยู่เพียงเทคนิควิธีการเดียว

๓) การบริหารจัดการเครือข่ายที่ดี การบริหารจัดการเครือข่ายที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนความสำเร็จของเครือข่ายซึ่งควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

(๑) มีวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ ระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับสภาพ หรือลักษณะของเครือข่าย

(๒) มีกฎ ระเบียบ แนวทางการปฏิบัติของเครือข่ายที่เหมาะสม และมีประสิทธิภาพ

(๓) มีโครงสร้างในการบริหารเครือข่ายที่เหมาะสมกับคุณลักษณะของเครือข่าย

(๔) มีทรัพยากรที่เหมาะสมและเพียงพอในการดำเนินงาน ทั้งบุคลากร เงิน วัสดุอุปกรณ์ และอื่น ๆ

(๕) มีระบบในการปกป้องคุ้มครองสมาชิกให้มีความมั่นคงและปลอดภัย รวมทั้งการจูงใจ การเสริมพลัง การสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่สมาชิก

(๖) มีการบริหารงานแบบประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารและการดำเนินงาน ยอมรับในเสียงข้างมาก เชื่อมั่นในอิสรภาพ และเสรีภาพของสมาชิก มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงาน เป็นต้น

(๗) มีการระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้อย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพ ไม่ปล่อยหรือละเลยให้สูญเสียไปโดยไม่นำมาใช้ประโยชน์สามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกเครือข่ายได้

(๘) มีการปรับปรุงพัฒนาเครือข่ายตลอดเวลาตามสถานการณ์ ที่ไม่ยึดมั่นอยู่กับระบบบริหารแบบใดแบบหนึ่งเพียงระบบเดียว หรือมีความสามารถในการปรับตัว ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างดี

(๙) มีระบบการติดต่อสื่อสารที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ทั้งภายในเครือข่ายและหน่วยงานภายนอกเครือข่าย

(๑๐) มีระบบการติดตามและประเมินผลที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพเป็นระยะและสม่ำเสมอ และนำผลที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาเครือข่ายร่วมกัน

๔) การขยายเครือข่าย เครือข่ายจะเจริญเติบโตได้นั้นต้องมีการขยายเครือข่ายออกไป ด้วยการหาพันธมิตร หรือสมาชิกเพิ่มเพราะไม่เช่นนั้นแล้วเครือข่ายก็จะไม่เติบโตในเชิงปริมาณ แต่อาจจะถดถอย หรือลดจำนวนของสมาชิกลงและมีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการขยาย เครือข่ายอาจดำเนินการได้ดังนี้

(๑) พยายามดำรงรักษาสมาชิกเครือข่ายที่มีอยู่ไว้ไม่ให้ละทิ้งเครือข่าย หรือไม่เลิกเป็นสมาชิกภาพของเครือข่าย

(๒) สร้างความสัมพันธ์อันดี กับบุคคล กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ ทั้งที่มีอยู่ในชุมชนและภายนอกชุมชน

(๓) ดำเนินงานในลักษณะของการเป็นเครือข่ายของความร่วมมือ ด้วยการเป็นพันธมิตร หรือภาคีกับบุคคล กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ ไม่ใช่เป็นคู่แข่งขันที่ต้องการแพ้ชนะ

(๔) การประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่บทบาทของเครือข่าย และความสำเร็จที่เกิดขึ้นไปสู่บุคคล กลุ่ม และองค์กรอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกของเครือข่ายเพื่อสร้างการยอมรับในเครือข่าย

(๕) ผู้นำ กลุ่มแกนนำ และสมาชิกของเครือข่ายต้องช่วยกันขยายไปสู่สมาชิกใหม่ ๆ ทั้งโดยการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม

(๖) กฎ ระเบียบต่าง ๆ ของเครือข่าย เปิดโอกาสให้สมาชิกใหม่เข้าร่วมกับเครือข่ายได้และมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก

(๗) ใช้การประชุม การสัมมนา การฝึกอบรมร่วมกัน เป็นเครื่องมือในการหาสมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพราะกิจกรรมข้างต้นจะนำไปสู่การร่วมมือกันในลักษณะเครือข่ายได้ง่าย

(๘) เปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาส เมื่อบุคคล กลุ่ม องค์กร หรือชุมชนประสบปัญหา หรือเกิดวิกฤติการณ์ขึ้น เครือข่ายต้องเข้าไปสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นสมาชิกใหม่ของเครือข่ายได้

(๙) ให้บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรที่เป็นเป้าหมายได้รู้ และเข้าใจว่าถ้าหากมาร่วมเป็น สมาชิกใหม่ของเครือข่ายแล้วจะมีสถานภาพ และบทบาทในเครือข่ายอย่างไร มีโอกาส ที่จะพบความสำเร็จในการดำเนินงานอย่างไร

(๑๐) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการหาสมาชิกใหม่โดยตรง เพื่อให้การขยายเครือข่ายเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรม มีเป้าหมาย มีแผนงาน และดำเนินงานอย่างจริงจัง

๒.๓.๗ การจัดการเครือข่าย

กลยุทธ์สำคัญในการจัดการเครือข่ายแบ่งเป็น ๔ ส่วน[๔๕]

๑) การก่อรูปเครือข่าย การก่อตัวของเครือข่ายนั้นอาจเกิดได้สองแนวทางใหญ่ ๆ แนวทางแรก คือ เครือข่ายที่เกิดจาก รัฐเข้าไปมีส่วนเป็นผู้ริเริ่ม (state initiative) กล่าวคือ

---

[๔๕] เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**, วารสารการบริหารและพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน (๒๕๕๕): ๒๐๐-๒๐๑.

หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ริเริ่มเข้าไป กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตระหนักในปัญหา สร้างความตื่นตัวให้เกิดความสนใจ รวมตัวกัน และผลักดันให้เกิดการรวมตัวของประชาชน อีกแนวหนึ่ง คือ เครือข่ายที่กลุ่ม ประชาชนเอง กล่าวคือ ประชาชนเกิดความ ตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วลงมือเริ่มในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงหรือบรรเทาไป โดยที่องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กร วิชาการหรือสื่อมวลชนโดยใช้วิธีการสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัวการสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่ายการสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย

๒) การจัดระบบบริหารเครือข่าย (network organizing) องค์ประกอบสำคัญ คือ การจัดผังกลุ่มเครือข่าย (mapping) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือ ข่าย (role and response ability) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร (communication system) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน (learning system) การจัดระบบสารสนเทศ (information system)

๓) การใช้ประโยชน์เครือข่าย (network utilizing) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็น เวทีกลางประสานงานร่วมกันใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนสารสนเทศและความรู้การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนและ ระดมทรัพยากรการใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวที ร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ การ ใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีสร้างกระแสผลักดันประเด็นใหม่ ๆ

๔) การธำรงรักษาเครือข่าย (network maintaining) การจัดกิจกรรม ร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องการรักษา สัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจการจัดหา ทรัพยากรสนับสนุนอย่างพอเพียง การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหาการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

๒.๔.๑ ความหมายของป่าชุมชน

ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งทางวนศาสตร์ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตาม กฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ[๔๖] โดยได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า ป่าชุมชน ขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

โกวิทย์ สันตจิตร[๔๗] ได้นิยามความหมายของป่าไม้ไว้เป็นสังคมของต้นไม้ขนาดใหญ่ซึ่งประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของคนมากกว่าที่จะหมายถึงพืชเล็ก ๆ นอกจากป่าไม้ยังครอบคลุมถึงทุกชนิดและสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในป่า เช่น แมลง สัตว์ป่า ที่ดิน ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสามารถฟื้นสภาพได้

---

[๔๖] คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน, **แนวความคิดแนวทางปฏิบัติและแนวนโยบายเกี่ยวกับการดำเนินการป่าชุมชน**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓).

[๔๗] โกวิทย์ สันตจิต, **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของไทย**, (กรุงเทพฯ: สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

กรมป่าไม้ สำนักส่งเสริมการปลูกป่า[๔๘] ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือเรื่องป่าชุมชน โดยสรุปได้ว่า ป่าชุมชน คือ กิจการป่าไม้ที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การปลูกป่า การจัดการป่า ตลอดจนการใช้สอยประโยชน์จากป่านั้น ๆ

โกมล แพรกทอง[๔๙] ป่าชุมชน คือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการที่จะพึ่งพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ หรือที่กำหนดไว้

โฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์[๕๐] สรุปไว้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่มีขอบเขตชัดเจนซึ่งชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการได้ตามความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยใช้วิธีที่ไม่ทำลายป่าและสอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมนี้ต้องครอบคลุม ทั้งการมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และการมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา นอกจากนั้นยังต้องมีการพัฒนามีส่วนร่วมในด้านอื่น ๆ พร้อมกันด้วย เช่น การสนับสนุนการรวมกลุ่ม การสนับสนุนบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ การจัดระบบและกลไกในการประสานงานการรับฟัง

เสน่ห์ จามริก และคณะ[๕๑] ได้อธิบายว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชนซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

อำนวย ดอวนิช[๕๒] ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าไม้ที่เข้ากับหลักเกณฑ์ของวนศาสตร์ชุมชนที่ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาป่า โดยเป็นความต้องการร่วมในกิจกรรมนั้น และมีความสำนึกในการเป็นเจ้าของ มีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เขาร่วมกันสร้างขึ้นเป็นแนวทางที่มุ่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

---

[๔๘] กรมป่าไม้, **ป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า**, (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

[๔๙] โกมล แพรกทอง, **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวความคิดป่าชุมชน**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา, ๒๕๓๕).

[๕๐] โฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, **การพัฒนาประเทศไทย : แนวความคิดและทิศทาง**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๙๖-๙๗.

[๕๑] เสน่ห์ จามริก และคณะ, **โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ "ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา"**, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖).

[๕๒] อำนวย ดอวนิช, **แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนในประเทศไทย**, (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔.

สรุปได้ว่า ป่าชุมชน ถือเป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และองค์กรชุมชนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องต่อความต้องการของชุมชน

๒.๔.๒ แนวคิดป่าชุมชน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ[๕๓] ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ๕ แนวคิดหลัก ดังต่อไปนี้

๑) แนวความคิดด้านมิติทางวัฒนธรรม เป็นหลักการพื้นฐานของการศึกษาครั้งนี้มีลักษณะสำคัญ ๖ ประการ คือ

(๑.๑) การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของชีวิตและธรรมชาติเป็นองค์รวม (Holistic Approach) โดยไม่จำกัดอยู่ที่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศน์เดียวกัน ที่ไม่อาจแบ่งแยกพิจารณาได้เด็ดขาดจากกัน เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งชีวิตทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสังคม

(๑.๒) การเน้นที่วิธีคิดหรือระบบคิดว่ามีหลากหลาย และซับซ้อนเป็นลักษณะสำคัญของการมองแบบองค์รวม หมายถึงหลักการและทางเลือกของการให้เหตุผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติอย่างมีเงื่อนไข ดังความคิดที่ว่าคนกับป่าอยู่ด้วยกันได้ หรือสิทธิของชุมชนจึงไม่ใช่ค่านิยม แต่เป็นวิธีคิดและทางเลือกที่วางอยู่บนเงื่อนไขของการยังชีพและความสัมพันธ์กับธรรมชาติแบบยั่งยืน

(๑.๓) การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา ในที่นี้หมายถึงวิธีคิดหรือมุมมองของชาวบ้านซึ่งเป็นช่องทางสำคัญเบื้องต้นในการทำความเข้าใจต่อปัญหา ก่อนที่จะมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงกับแง่มุมในส่วนอื่น ๆ ต่อไป เพราะวิธีคิดของชาวบ้านนั้นถือว่าเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ผ่ายการตรวจสอบ และผ่านการพิสูจน์ในสภาพเป็นจริงเป็นเวลานาน จึงสามารถเป็นพื้นฐานหนึ่งของการศึกษาได้

(๑.๔) การให้ความสำคัญกับเรื่องของอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดการความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องการนับถือผีหรือข้อห้าม และความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และการยังชีพที่ถือว่าเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของการบังคับ ใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว ตามนัยนี้อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจของชุมชน

(๑.๕) การมองแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Ideological Reproduction) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไป เช่นการใช้วิธีคิดว่าด้วยการเขตอภัยทาน เป็นพลังในการต่อต้านการทำลายป่าในปัจจุบัน

(๑.๖) การมองเห็นว่า มนุษย์มีศักดิ์ศรีและมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน ดังนั้นหากชุมชนกลุ่มใดถูกความคิดมาครอบงำทำให้สูญเสียความเป็นคน เช่น

---

[๕๓] ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, **ป่าชุมชน**, (กรุงเทพฯ: มาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๖ -๙.

การกล่าวหาว่าชาวบ้านเป็นพวกทำลายป่าทั้ง ๆ ที่พวกเขามีวัฒนธรรมในการอยู่กับป่า พวกเขามีสิทธิตามธรรมชาติที่จะปลดปล่อยตัวเองจากการครอบงำนั้น ด้วยการแสดงออกทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเป็นชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อรักษาป่า และลักษณะทางชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งที่มีกฎเกณฑ์ในการรักษาป่า เพื่อแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ในวัฒนธรรมของตนเอง

๒) แนวความคิดด้านระบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (Communal Property System) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มีระบบจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะถูกกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ใครบ้าง ไม่มีสิทธิและควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) แบบหนึ่งแต่ก็แตกต่างจากทรัพย์สินส่วนรวมแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินสาธารณะก็ดี (Open- Access Common Property) ที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนนี้มีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งมักจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน ของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก และมีความพยายามศึกษา เพื่อทำความเข้าใจระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ระบบทรัพย์สินดังกล่าวในการจัดการทรัพยากรหลายประเภทในภาคเหนือ ก็มีระบบทรัพย์สินทำนองเดียวกันหลายระบบ การละเลยดังกล่าวของรัฐจึงมักจะกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งมากมาย ในการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบันการศึกษานี้จะใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์แบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนเป็นกรอบความคิด ในการวิเคราะห์ศักยภาพของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

๓) แนวความคิดด้านศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะหมายถึง ภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของการใช้และการจัดการทรัพยากร โดยผ่านการจัดองค์กรชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ และในการปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สามารถพัฒนาการใช้ทรัพยากรอย่างมีดุลยภาพกับระบบนิเวศอย่างสร้างสรรค์ความเป็นธรรมในสังคมด้วย นอกจากนั้นศักยภาพยังแสดงออกได้ในการต่อสู้ เพื่อปกป้องทรัพยากรให้พ้นจากอำนาจภายนอก และการต่อรองกับรัฐเพื่อให้ยอมรับสถานภาพขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร แนวความคิดเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชน

๔) แนวความคิดด้านเครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ เป็นแนวความคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพากันขององค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจนในการศึกษานี้จะจำกัดอยู่ในขอบเขตของลุ่มน้ำขนาดเล็ก และพื้นที่ใช้สอยร่วมกัน เช่น ภูเขาเดียวกัน โดยพยายามจะศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะของระบบเครือข่ายว่ามีการพัฒนาและปรับตัวได้อย่างไรบ้าง ในสภาวะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกระบบนิเวศดังกล่าว ในที่นี้เครือข่ายหมายถึงรูปแบบของกฎเกณฑ์และการจัดการที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและการพึ่งพากันระหว่างองค์กรชุมชนภายในระบบนิเวศเดียวกัน

๕) แนวความคิดด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ในที่นี้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เชื่อมโยง

ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของท้องถิ่นอย่างมีบริบทอย่างชัดเจน เพราะปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบันมักจะมีลักษณะเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาดที่อยู่นอกชุมชน ซึ่งผลักดันการพัฒนาให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบสังคมและระบบนิเวศเช่น การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะป่า และมุ่งพัฒนาแต่ด้านรายได้ ทำให้ภาคพานิชยกรรมและอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ในทางกลับกัน ได้มีส่วนอย่างมากในการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งยังผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในชนบท การแย่งชิงทรัพยากร และชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยากจนลงเพราะขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถช่วยตนเองในการยังชีพ ทางการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวจะมีส่วนช่วยอย่างมากให้เข้าใจปัญหาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

๒.๔.๓ รูปแบบของป่าชุมชน

รูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่า แตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยาและสังคม สำหรับชุมชนที่เป็นผู้จัดการป่านั้น สามารถจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้เป็น ๓ ประเภท[๕๔] ดังนี้

๑) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ที่ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันเรื่องที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

๒) ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่ม และในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซับน้ำ

๓) ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซับน้ำต่าง ๆ

๒.๔.๔ หลักการสำคัญในการดำเนินการป่าชุมชน

หลักการที่สำคัญในการดำเนินการป่าไม้ชุมชน สามารถสรุปได้[๕๕] ดังนี้

๑) ป่าไม้ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นองค์ประกอบหลักของระบบนิเวศของโลก และเป็นที่ผลิตปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน

๒) การยอมรับในภูมิปัญญาของชุมชน ในการดำรงชีวิตอย่างผสมผสานกลมกลืนกับป่าและความรู้ มีความรัก ความผูกพันกับป่าไม่น้อยกว่าประชาชนกลุ่มอื่น (หรือมีความรู้เกี่ยวกับป่า

---

[๕๔] ศศิธร อยู่เย็น และคณะ, **การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำแฮดพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระจาย อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓), หน้า ๘-๒๐.

[๕๕] วินัย วีระพัฒนานนท์, **วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: ส่องศยาม, ๒๕๔๐), หน้า ๙๙-๑๐๐.

มากกว่าผู้อื่นด้วยซ้ำ) ดังนั้นการให้ประชาชนดูแลจัดการป่าไม้กันเอง จะเป็นทางออกในการรักษาป่าไม้ไว้ได้

๓) การดูแลรักษาป่าและการป้องกันการลักลอบการตัดไม้และทรัพยากรอื่น ๆ จากป่าจะมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าการควบคุมดูแลของรัฐ

๔) ประชาชนจะได้รับสิทธิถูกต้องตามกำหมายให้เข้าไปอยู่ ใช้และดูแลรักษาป่าด้วยตนเอง จึงสามารถเข้าไปดำรงชีวิตในป่าไม้อย่างมั่นคงยาวนาน

๕) ช่วยขจัดข้อขัดแย้งระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐลงได้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าของรัฐกับประชาชนจะอยู่และทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

๖) ช่วยลดงบประมาณของประเทศไทยในการดำเนินการรักษาป้องกัน และฟื้นฟูป่าลงได้ส่วนหนึ่งรวมทั้งอาจจะทำให้อัตราการทำลายป่าลดลง จนถึงการเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ได้ในที่สุด

๒.๔.๕ ประเภทของป่าชุมชน

ป่าชุมชนซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลร่วมกันมีอยู่กระจายทั่วทุกภาคของประเทศไทย อีกทั้งยังมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่ป่า ระบบนิเวศของป่า รวมทั้งแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชนซึ่งเป็นตัวกำหนดความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เหมือนกันสิ่งเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม และนโยบายของรัฐบาล ทำให้ป่าชุมชนตอบสนองความต้องการต่อชุมชนแตกต่างกันไปเช่นกัน ดังนั้นสภาพของป่าชุมชนในประเทศไทยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ป่าชุมชนดั้งเดิม และป่าชุมชนพัฒนา[๕๖] ดังนี้

๑) ป่าชุมชนดั้งเดิม คือ ป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่และพันธุ์พืชค่อยข้างหลากหลาย โดยพื้นที่ป่าชุมชนจะถูกกำหนดห้ามไม่ให้มีการบุกรุกเข้ามาตัดไม้ หรือถือครองสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมตามความเหมาะสม ซึ่งรูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิมสามารถแบ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญได้ดังนี้

(๑.๑) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่า

๑.๑.๑ ป่าต้นน้ำลำธาร หรือชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ป่าขุนน้ำ หมายถึงบริเวณป่าที่อยู่ตอนบนของลุ่มน้ำ มักอยู่ในเขตพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันสูง ซึ่งป่าต้นน้ำที่สำคัญพบมากในเขตภาคเหนือ

๑.๑.๒ ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจำ ป่าน้ำผุด อธิบายได้ว่า เมื่อฝนตกลงมาน้ำส่วนหนึ่งก็ถูกเก็บไว้ใต้ดินเป็นน้ำบาดาล หรือแม่น้ำใต้ดินลึก ๆ และบางแห่งก็โผล่ ซึมออกมาตามผิวดินกลายเป็นน้ำซับ หรือบ่อน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งพื้นที่ลักษณะนี้ จะถูกเรียกต่าง ๆ กันออกไป เช่น ที่น้ำซับ ที่น้ำผุด หละน้ำฮู (น้ำรู) เป็นต้น

๑.๑.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเชิงเขานั้น ชุมชนต้องทำนาแบบขั้นบันได ด้วยข้อจำกัดของลักษณะภูมิศาสตร์ จึงมีข้อบังคับในการรักษาป่าที่ติดกับนา เพื่อให้ป่า

---

[๕๖] กรมป่าไม้, **ป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า**, หน้า ๒๑-๕๙.

ธรรมชาติป้องกันการพังทลายของดิน ที่จะไหลมาทับถมที่นา อีกครั้งยังอาศัยไม้จากป่าบริเวณนี้ เป็นไม้ใช้สอยอีกด้วย

๑.๑.๔ ป่าพรุ คือ พื้นที่ป่าที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี คล้ายกับแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ ที่มีป่าดิบปกคลุม พบในบริเวณภาคใต้มากที่สุด บริเวณป่าพรุเป็นแหล่งไม้ใช้สอย และอาหารตามธรรมชาติชุมชน

(๑.๒) ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น

๑.๒.๑ ป่าดอนปู่ตา พบมากในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นป่าชุมชนดั้งเดิม มีการตั้งศาลปู่ตา เป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องผลผลิตทางการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ ซึ่งในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นนั้น ๆ ปีละหนึ่งครั้ง

๑.๒.๒ ป่าช้า ป่าเห้ว พบมากในภาคเหนือ และภาคอีสานบางแห่ง กล่าวคือ สมัยก่อนนั้น ไม่นิยมเผาศพคนตายในวัด หลังจากที่ปะกอบพิธีทางศาสนาให้ผู้ตายแล้ว จะนำศพออกไปเผาตามชายป่าที่ชุมชนกำหนดไว้ใช้ในการเผาศพอย่างเดียว พื้นที่บริเวณนี้มักจะถูกปล่อยให้เป็นป่าไม้ตามธรรมชาติ ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า ป่าช้า หรือ ป่าเห้ว

๑.๒.๓ ป่าพิธีกรรม กล่าวคือ เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ในสภาวะต่าง ๆ ซึ่งบางสถานการณ์นั้นยากต่อการทำความเข้าใจ หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลได้ มนุษย์จึงมักเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเข้ากับเรื่องเหนือธรรมชาติ ปาฏิหาริย์ เช่น การเดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งแม้จะมีประสิทธิภาพสูง แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่ต้องบอกกล่าวสิ่งสิทธิ์ที่ตนนับถือก่อนขึ้นเครื่องบิน มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ทั่วไปกับพลังเหนือธรรมชาติ สิ่งนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่า ผีสาง เทวดา ปีศาจ เทพเจ้า และวิญญาณนั้น ๆ มีบุคลิก อารมณ์ ความรู้สึก เหมือนกับมนุษย์ทั่วไป ซึ่งพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้น อาจสิงห์สถิตอยู่ในต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ก้อนหิน บ้านเรือน หรือแม้กระทั่งในตัวมนุษย์ สามารถติดต่อกันได้โดยผ่านพิธีกรรมการใช้เวทย์มนต์ คาถา บอกกล่าว อ้อนวอน เพื่อให้พลังเหนือธรรมชาตินั้น ๆ คุ้มครอง พฤติกรรมเหล่านี้ถูกอธิบายด้วยพิธีกรรมท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดเป็นกระบวนการการปรับตัวทางวัฒนธรรม และแสดงออกในรูปแบบพิธีกรรม เช่น การบวชต้นไม้ซึ่งทำได้โดยการนิมนต์พระสงฆ์ มาทำพิธีบวชต้นไม้ ซึ่งในพิธีนั้นจะมีผ้าเหลืองมาห่มที่ต้นไม้นั้น ๆ โดยมีความเชื่อว่าเทวดาอารักษ์นั้นได้มาสิงห์สถิตต้นไม้ใหญ่ การห่มผ้าเหลืองให้ต้นไม่ใหญ่ ก็เท่ากับเป็นการปกป้องที่อยู่อาศัยของเทวดาอารักษ์ให้ปลอดภัย เพื่อได้ช่วยรักษาต้นไม้นั้น ๆ ไปด้วย หรือพิธีกรรมในการตัดต้นไม้ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่นั้นมีเทวดาอารักษ์สิงอยู่ ดังนั้น จึงมีความเชื่อว่าต้องทำพิธีก่อนลงมือตัดต้นไม้ ความเชื่อและพิธีกรรมก็จะแตกต่างกันไปตามสภาพสังคม

๑.๒.๔ ป่าในวัด เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และให้เป็นสถานที่ ปฏิบัติธรรม การเรียนรู้ธรรมมะของพระสงฆ์ และผู้สนใจเรียนรู้

๑.๒.๕ ป่าอภัยทาน อาจจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ซึ่งอยู่ในวัด หรือข้างวัด หรือไม่ได้มีส่วนในบริเวณใด ๆ ของวัดเลยก็เป็นได้ แต่เป็นบริเวณที่ชุมชนสงวนไว้เป็นเจตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาพึ่งพิงอาศัยพื้นที่นั้น ๆ บางแห่งอาจเป็นสวนหรือที่ทำกินของราษฎร ซึ่งเจ้าของพื้นที่ให้ความเมตตาปกป้องคุ้มครองไม้ให้บุคคลใดมาทำร้ายสัตว์นั้น

(๑.๓) ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่น ๆ

๑.๓.๑ ป่าบุ่งป่าทาม พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้าง ติดลุ่มน้ำสำคัญ คือ ลุ่มแม่น้ำแม่โขง ลุ่มแม่น้ำชี ลุ่มแม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำสงคราม เป็นต้นป่าบุ่งป่าทามอยู่ในพื้นที่ราบต่ำน้ำท่วมถึง อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำ เมื่อถึงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลล้นฝั่งท่วมอยู่บนพื้นที่ลุ่มเป็นเวลาหลายเดือนของทุกปี พื้นที่ที่น้ำท่วมเรียกว่า “ทาม” ภายในบริเวณพื้นที่ทามนั้น ไม่ได้ราบเรียบเป็นผืนเดียว จะมีลักษณะของเนินขนาดต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วไป เป็นคลื่นสูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่สม่ำเสมอ ส่วนที่เป็นพื้นลุ่มเป็นแอ่งจะมีน้ำขังตลอดปี พื้นที่ส่วนลุ่มต่ำต่อเนื่องกับเนินอื่น ๆ เรียกว่า “บุ่ง” มักเป็นแหล่งอาหาร แหล่งขยายพันธุ์สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลานสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ นก สัตว์น้ำ หรือเรียนพื้นที่นั้นว่า “พื้นที่ชุ่มน้ำ” ในภาษาวิชาการนั่นเอง ป่าบุ่งป่าทามไม่มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากนัก แต่มีหาไม่มีป่าบุ่งป่าทาม จะส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโดยตรง

๑.๓.๒ ป่าชายเลน พบในพื้นที่ภาคใต้และภาคตะวันออกของไทย และบางจังหวัดในภาคกลางที่มีชายฝั่งทะเล มักมีพรรณไม้สำคัญ คือ โกงกาง ลำพู ลำแพน แสม เป็นต้น ป่าชายเลนทำหน้าที่คล้ายป่าบุ่งป่าทาม คือ เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์ตามธรรมชาติ มีความสำคัญต่อระบบนิเวศโดยตรงเช่นกัน

๑.๓.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา พบในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของไทย เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่ชาวบ้านเหลือไว้ให้เป็นเขตป่า เพื่อใช้ป่า เพื่อให้ไม้ทำฟืนหรือเพื่อการก่อสร้าง

๑.๓.๔ ป่ารอบหมู่บ้าน ในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านนั้นมักมีการเผาป่าหรือเผาซังข้าว และอาจเกิดไฟลุกไหม้ลามมาถึงหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจึงไม่นิยมทำการเกษตรติดหมู่บ้านแต่จะเว้นพื้นที่ที่ป่าติดหมู่บ้านโดยรอบไว้ จึงจะถึงพื้นที่เกษตรกรรม ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านที่เว้นไว้นั้นจะกลายเป็นแนวกันไฟป่าธรรมชาติ และเป็นแนวกันลม และลดแรงปะทะของพายุฝนก่อนจะพัดเข้าถึงหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังช่วยลดหรือชะลอความรุนแรงของการระบาดของแมลงศัตรูพืชเนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพรอบ ๆ หมู่บ้านนั่นเอง

๒) ป่าชุมชนพัฒนา เป็นพื้นที่ที่ส่วนใหญ่เป็นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ป่าถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจะฟื้นฟูป่านั้น ๆ ด้วยการปลูกขึ้นใหม่หรือปลูกทดแทนและป้องกันดูแลรักษาจนป่าผืนนั้นฟื้นตัวกลายเป็นป่า เพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชนต่อไปซึ่งกรมป่าไม้ ได้แบ่งลักษณะของป่าชุมชนพัฒนาไว้ ดังนี้

(๒.๑) ป่าชุมชนซึ่งปลูกบนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม คือ พื้นที่เสื่อมโทรมในอดีตเนื่องจากถูกบุกรุก ภายหลังชุมชนรอบพื้นที่เสื่อมโทรมเห็นความสำคัญ หรือต้องการแก้ปัญหาขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน ซึ่งร่วมมือกันกับภาครัฐ ในการริเริ่มปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนมากมักเป็นพันธุ์ไม้โตเร็ว หรือพันธุ์ไม้ของคนในชุมชน เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และนันทนาการของหมู่บ้านรอบ ๆ ป่าด้วย

(๒.๒) ป่าชุมชนซึ่งปลูกในที่สาธารณะของชุมชน คือ ป่าที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันปลูกขึ้นมา เพื่อสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านโดยการจัดการมักถูกดูแลโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน

(๒.๓) ป่าชุมชนโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นห้องทดลอง เพื่อการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิตรวมถึงเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของโรงเรียน รวมถึงรายได้ที่มาจากป่าชุมชนก็จะถูกนำมาใช้ในโครงการอาหารกลางวันของนักเรียนอีกด้วย

(๒.๔) ป่าในวัด ปลูกเพื่อความร่มรื่นทำให้บรรยากาศเหมาะกับการปฏิบัติธรรม ส่วนไม้ที่ได้ก็นำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับกิจกรรมภายในวัดมีการตั้งกฎเกณฑ์ไว้ เช่น ห้ามบุกรุก ห้าม ตัดไม้ ห้ามฆ่าสัตว์ภายในบริเวณวัด และบางแห่งอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บหาอาหารตามธรรมชาติได้ด้วย

(๒.๕) ป่าชุมชนบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ เกิดจากการพยายามเพิ่มพื้นที่ป่าชุมชนของชุมชนเพื่อการใช้ดินไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่วนใหญ่มักเป็นไม้โตเร็วเพื่อบริโภคดอก ใบ ผล และยังป้องกันการกัดเซาะพังทลายหน้าดินบริเวณโดยรอบด้วย

(๒.๖) ป่าชุมชนสองฟากถนน มีวัตถุประสงค์เพื่อยึดไหล่ถนนไม้ให้เกิดการพังทลายของดินและเป็นร่มเงาให้ผู้สัญจรไปมาและเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งอาหารของชุมชน

(๒.๗) ป่าอนุสาวรีย์ เป็นรูปแบบการแสดงออกถึงการระลึกถึงคุณความดี ของบุคคลที่มีความดี ความชอบ โดยการปลูกต้นไม้ในบริเวณพื้นที่โดยรอบ ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะใช้สถานที่เพื่อทำพิธีสักการบูชาแล้ว ก็ยังร่วมกันปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ ซึ่งยังสามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย

(๒.๘) ป่าชุมชนเมือง เป็นพื้นที่ป่าในชุมชนอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่ จะมีการจัดตกแต่งให้สวยงาม เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการออกกำลังกายเท่านั้น

(๒.๙) ป่ามรดก มีอยู่ในภาคใต้ของไทย เกิดจากการสร้างและอนุรักษ์สืบทอดกันมาเป็นเวลานับร้อยปี ผลผลิตให้ลูกหลายแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ โดยไม่ได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งป่ามรดกมีลักษณะใกล้เคียงป่าธรรมชาติมาก มีทั้งไม้ป่าและไม้ผล เป็นแหล่งซับน้ำอย่างดีให้กับชุมชน

(๒.๑๐) ป่าชุมชนพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำ เป็นป่าที่ชาวบ้านในบริเวณนั้นพยายามฟื้นฟู เพื่อลดความรุนแรงของพายุที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อบ้านเรือนพืชผลทางการเกษตร และป้องกันการพังทลายของหน้าดินบริเวณชายฝั่ง เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งผลิตอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิด

๒.๔.๖ เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน

เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ ๘ ประการ[๕๗] ดังนี้

๑) ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง คือ มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือ และร่วมกันปฏิบัติ

๒) ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ และยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพริกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน

---

[๕๗] เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖).

๓) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่า เป็นต้น

๔) ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า จิตสำนึกในการรักษาป่ามีความเข้มข้นและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น จิตสำนึกในการรักษาป่าอาจเกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ มากมายดังต่อไปนี้

(๔.๑) จิตสำนึกในการรักษาป่าเกิดจากประเพณีความเชื่อและการผลิตซ้ำอุดมการณ์สืบทอดต่อกันมา

(๔.๒) จิตสำนึกในการรักษาป่า เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษา ดุลยภาพของระบบนิเวศชุมชน

(๔.๓) จิตสำนึกในการรักษาป่าเกิดจากการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก การรุกรานอาจแบ่งแยกออกได้เป็น ๔ รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การต่อต้านสัมปทานทำไม้ การต่อต้านโครงการของรัฐ การต่อต้านธุรกิจเอกชน และการแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง

(๔.๔) จิตสำนึกในการรักษาป่าเกิดจากปัญหาภัยแล้ง ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร

๕) ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษากฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลง

๖) ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบ ในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมักวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง

๗) ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์ เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง

๘) ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ใน ๓ ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการและรูปแบบการจัดการทรัพยากรประเด็นหลัก คือ

(๘.๑) หลักการจัดการ โดยทั่วไปแล้วระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน ๔ ประการ คือ การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร, การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม, ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และประการที่สี่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

(๘.๒) วิธีการจัดการ วิธีการจัดการป่าชุมชนอาจจำแนกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ มีการจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ และทำการกำหนดขอบเขตป่าของชุมชน รวมทั้งขอบเขตของป่าประเภทต่าง ๆ อย่างชัดเจน, มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ และมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็น ครั้งคราว

(๘.๓) รูปแบบการจัดการ แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑. รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี ๒. รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ ๓. รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ในบริบทของการแย่งชิงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชุมชนกับรัฐและนายทุน

บางครั้งรูปแบบของการจัดการทรัพยากรถูกปรับเปลี่ยนให้กลายมาเป็นขบวนการต่อสู้ เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนและต่อต้านนโยบายของรัฐ โดยมีการจัดกิจกรรมรวมกลุ่ม เพื่อสร้างแผนงานในการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยชุมชนเองเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง

๒.๔.๗ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ในทางเศรษฐศาสตร์ นิยมแบ่งมูลค่าของทรัพยากรธรรมชาติออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑) มูลค่าจากการใช้ (Use Value) แบ่งเป็นมูลค่าจากการใช้โดยตรง (Direct Use Value) มูลค่าจากการใช้ทางอ้อม (Indirect Use Value) และมูลค่าเผื่อใช้ประโยชน์ (Option Value) ที่เป็นทางเลือกเผื่อในอนาคตที่อาจจะไม่ได้คาดการณ์ไว้ก่อน เช่น เผื่อเป็นทางเลือกเพื่อการท่องเที่ยว ทางเลือกด้านยา และ ๒) มูลค่าจากการไม่ได้ใช้ (Non-Use Value) ซึ่งแบ่งออกเป็นมูลค่าจากการคงอยู่ (Existence Value) เช่น การคงอยู่เพื่อคนในอนาคต เพื่อสังคม ศาสนา และมูลค่าเพื่อผู้อื่น (For Others Value)

ธันวา จิตสงวน[๕๘] แบ่งประโยชน์ของป่าชุมชนในเชิงเศรษฐศาสตร์ออกเป็น ๒ ด้านคือ ๑) ประโยชน์ที่วัดเป็นมูลค่าตามราคาตลาดได้ (Market Valued Benefit) วัดค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ เช่น ผลผลิตจากป่า อาหาร สมุนไพร หรือไม้ที่ได้จากป่าชุมชน และ ๒) ประโยชน์ที่วัดเป็นมูลค่าตลาดไม่ได้ (Non-Market Value Benefit) จับต้องไม่ได้และไม่มีระบบตลาดที่มากำหนดราคา ซึ่งประโยชน์ประเภทนี้แบ่งออกเป็น ๖ ด้านคือ ประโยชน์ในการเป็นแหล่งอนุรักษ์สภาพแวดล้อม แหล่งป้องกันพื้นที่ซับน้ำ แหล่งนันทนาการ แหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งการศึกษาเรียนรู้และวิจัย และแหล่งวัฒนธรรมและที่พึ่งพึงทางจิตใจของชุมชน

โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทยชาวบ้านล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหารที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ที่มีความสำคัญต่อชีวิตมาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำที่มีต้นธารจากป่า เพื่อการเกษตรอาศัยผลผลิตจากป่าเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาเนิ่นนานและไม่สามารถแยกจากกันได้ ชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชนชาติพันธุ์ และชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการและดูแลรักษาป่า เช่นความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า และมีกุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านทางพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมินิเวศและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง แม้ว่าชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มคนพื้นเมืองจะมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งรัฐเองก็มีนโยบายและกฎหมายในการหยุดการทำลายป่าก็ตาม แต่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยยังมีการลดน้อยถ้อยลง และการทำลายป่ายังดำรงอยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยทั้งการปฏิบัติ นโยบายและกฎหมายที่ไม่เอื้อและมีความขัดแย้งในตัวนโยบายเองและการปฏิบัติจริง ในขณะที่กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้พยายามในการอนุรักษ์และจัดการป่าไม้ เพื่อรักษาขนาดและพื้นที่ของป่า แต่นโยบายใน

---

[๕๘] ธันวา จิตสงวน, “เศรษฐกิจการป่าไม้ชุมชน”, **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน**, บทที่ ๑๓, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕).

การส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่และความต้องการของตลาดมีการขยายตัวและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและกระบวนทัศน์ของคนท้องถิ่น นอกจากนั้นกฎหมายป่าไม้ที่ไม่เอื้อและไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการการดูแลรักษาและจัดการป่าซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนให้มีความสมบูรณ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ๔ ประการ[๕๙] ดังนี้

๑) ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืดเป็นแหล่งรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งพืชสมุนไพร เป็นต้น

๒) ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งเสริมรายได้ของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น

๓) ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่น เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ เป็นต้น

๔) ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชนเป็นต้น

๒.๔.๘ การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

แนวคิดเรื่อง “การแบ่งปันผลประโยชน์” (Benefit Sharing)[๖๐] ทางทรัพยากรธรรมชาติเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายสิ่งแวดล้อมซึ่งมีที่มาจากหลักการ “การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์” ทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกพูดถึงในพิธีสารนาโงยาว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมและการแบ่งปัน ผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม (Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity) ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. ๑๙๙๒

ในทางเศรษฐศาสตร์[๖๑] การจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ให้สังคมมีสวัสดิการที่ดีขึ้นนั้นจะใช้กลไกทางการตลาดเพียงอย่างเดียวไม่ได้เพราะว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นสินค้ากึ่งสาธารณะ (Semi-public Goods) หรือทรัพยากรร่วมของสังคม ดังนั้นรัฐจึงต้องเข้ามาเป็นตัวกลางในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ โดยเฉพาะการออกกฎหมายป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมตามหลักการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้งจูงใจให้เกิดการร่วมจัดการป่าอย่างยั่งยืน ดังที่ระบุในมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ว่า “มาตรา ๓ บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้มุ่งหมายให้บุคคลและชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชน...”[๖๒] และที่

---

[๕๙] กรมป่าไม้, **ป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า**, หน้า ๖๐.

[๖๐] ชาญวิทย์ ชัยกันย์, “แนวคิดการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายสหรัฐอเมริกา”, **วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑, หน้า ๑๓.

[๖๑] อ้างแล้ว, พัฒน์ฤมล เดชขำ, หน้า ๙.

[๖๒] พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://library2.parliament.go.th/giventake/content_nla2557/law136-290562-71.pdf หน้า ๗๒. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).

ระบุในมาตรา ๖ ว่า “มาตรา ๖ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนในรูปแบบของป่าชุมชน”

พระราชบัญญัติดังกล่าวยังได้กำหนดความหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และแบ่งปันผลประโยชน์หลายคำ เช่น

“การใช้ประโยชน์จากไม้” หมายถึง ตัด ฟัน กาน โค่น ลิด เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด หรือชักลากไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนหรือนา ไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนออกจากป่าชุมชนด้วยประการใด ๆ “ไม้ทรงคุณค่า” หมายความว่า ไม้หวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ และให้หมายความรวมถึงไม้อื่นใดที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปตามลักษณะหรือชนิดที่กาหนดในกฎกระทรวง “ของป่า” หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าชุมชน เป็นต้นว่า (๑) ฟืน ถ่านไม้ ไม้ไผ่ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชัน และยางไม้ (๒) หญ้า อ้อ พง แขม ปรือ คา กก กระจูด กูด เห็ด และพืชอื่น (๓) ครั่ง รังผึ้ง น้าผึ้ง ขี้ผึ้ง มูลค้างคาว (๔) สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ปีก แมลง รวมทั้งไข่ของแมลงที่ไม่ใช่สัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า (๕) ดิน หิน กรวด และทราย ที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ “ฟืน” หมายความว่า เศษไม้ ปลายไม้ หรือไม้ล้มขอนนอนไพรตามธรรมชาติ อันมีลักษณะและคุณภาพเหมาะสมที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิงยิ่งกว่าใช้ประโยชน์อย่างอื่น “ความหลากหลายทางชีวภาพ” หมายความว่า ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล และให้หมายความรวมถึงความหลากหลายทางพันธุกรรม ทางชนิดพันธุ์ และทางระบบนิเวศอันเป็นถิ่นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น “ทรัพย์สินส่วนกลาง” หมายความว่า เงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทาในการจัดการป่าชุมชน”

นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติดังกล่าวยังได้นิยามความหมายของกลุ่มคนที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์หรือจัดการประโยชน์จากป่าชุมชนไว้ด้วย เช่น

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งช่วยเหลือหรือสนับสนุนการดาเนินการใด ๆ อันเป็นประโยชน์ร่วมกันของประชาชนในชุมชนนั้น โดยมีการรวมตัวกันอย่างต่อเนื่อง มีระบบบริหารจัดการในรูปของคณะบุคคลและมีการแสดงเจตนาแทนชุมชนได้ “สมาชิกป่าชุมชน” หมายความว่า สมาชิกของป่าชุมชนที่ได้จัดตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ “เครือข่ายป่าชุมชน” หมายความว่า การรวมตัวกันของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนหรือสมาชิกป่าชุมชนของป่าชุมชนต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อเรียนรู้ สร้างความเข้าใจ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืนและได้มีการจดแจ้งการเป็นเครือข่ายป่าชุมชนต่อกรมป่าไม้ตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด “องค์กรภาคประชาสังคม” หมายความว่า องค์กรที่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือองค์กรอื่นที่ไม่ได้เป็นนิติบุคคลแต่มี

ผลงานด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่องเป็นที่ประจักษ์ ทั้งนี้โดยมิได้มีการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน และได้มีการจดแจ้งเป็นองค์กรภาคประชาสังคมต่อกรมป่าไม้ตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด”

ชาญวิทย์ ชัยกันย์[๖๓] ได้สรุปว่าสิ่งสำคัญที่จะทำให้แนวคิดเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์สำเร็จอย่างจริงจังได้นั้นคือการสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน รัฐจะต้องมีการอธิบายแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำเพื่อสร้างสร้างแบ่งปันให้เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมและเป็นจริง การแบ่งปันผลประโยชน์สามารถดำเนินในเชิงกฎหมายได้ ๓ ลักษณะคือ การออกกฎหมายกลางว่าด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์ การกำหนดรูปแบบและวิธีการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นบทบัญญัติเฉพาะไว้ในกฎหมาย และการแบ่งปันผลประโยชน์ในรูปแบบสัญญาหรือข้อตกลงชุมชน ซึ่งองค์ประกอบสำคัญเบื้องต้นของแนวคิดเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์มี ๓ ส่วนคือ รัฐ ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมที่ได้รับประโยชน์ และประชาชนส่วนน้อยที่ได้รับผลกระทบ

๒.๔.๙ ความหมายของการจัดการป่าชุมชน

สมศักดิ์ สุขวงศ์[๖๔] ได้ให้ความหมายของการจัดการป่าชุมชนว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าหมายถึง การพัฒนารูปแบบและเทคนิคการเก็บหาผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นและป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง[๖๕] กล่าวถึง การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทยว่ามีความหลากหลายในรูปแบบของการจัดการ อันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่ส่วนรวมของหมู่บ้าน ความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่า และมีการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา มีการปรับโทษเมื่อฝ่าฝืน ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยืนยาวในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้เป็นของชุมชน บางแห่งไม่สามารถควบคุมต่อเนื่องไปได้ ก็ให้ยอมรับให้นำกฎหมายป่าไม้เข้าไปให้การคุ้มครอง เช่น ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๒ การประกาศเป็นสวนรุกชาติหรือวนอุทยาน โดยให้การคุ้มครองโดยอาศัยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติพ.ศ. ๒๕๐๗ หรือพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ ตามสภาพของที่ดินนั้น ๆ

๒.๔.๑๐ องค์ประกอบของการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าโดยประชาชน มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพทางสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน

---

[๖๓] อ้างแล้ว, ชาญวิทย์ ชัยกันย์, หน้า ๒๗.

[๖๔] สมศักดิ์ สุขวงศ์, “พื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าชุมชน”, **นิกส์สรรค์สร้างโลกใบใหม่**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๙๕ (สิงหาคม ๒๕๔๐) : ๖.

[๖๕] โกมล แพรกทอง, **ป่าชุมชนในประเทศไทย**, (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ๒๕๓๗), หน้า ๙-๑๐.

เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นไว้ให้เป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒) การมีกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้านการจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหมหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้

๓) องค์กรประชาชน ที่ดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะต้องเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถที่ดูแลรักษาป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน องค์กรดังกล่าวมักเป็นองค์กรที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในพื้นที่ภาคเหนือ คณะกรรมการหมู่บ้านและ สภาตำบลในพื้นที่

๔) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้ความคุ้มครองดำเนินการภายใต้กฎหมายที่มีอยู่ ให้ความคุ้มครองและรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ สวนรุกชาติ และวนอุทยาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และสร้างความเข้มแข็งเพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านได้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๔.๑๑ แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทยว่ามีความหลากหลายในรูปแบบของการจัดการอันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่ส่วนรวมของหมู่บ้าน ความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่า และมีการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา มีการปรับโทษเมื่อฝ่าฝืน ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยืนยาวในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้เป็นของชุมชน บางแห่งไม่สามารถควบคุมต่อเนื่องไปได้ ก็ให้ยอมรับให้นำกฎหมายป่าไม้เข้าไปให้การคุ้มครอง เช่น ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยให้การคุ้มครองโดยอาศัยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพทางสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลาธารของหมู่บ้านเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นไว้ให้เป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒) การมีกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้านการจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหมหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้

๓) องค์กรประชาชน ที่ดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะต้องเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถที่ดูแลรักษาป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน องค์กรดังกล่าวมักเป็นองค์กรที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในพื้นที่ภาคเหนือ คณะกรรมการหมู่บ้านและสภาตำบลในพื้นที่

๔) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้ความคุ้มครองดำเนินการภายใต้กฎหมายที่มีอยู่ ให้ความคุ้มครองและรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ สวนรุกชาติ และวนอุทยาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้และสร้างความเข้มแข็ง เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านได้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๕ บริบทพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษามี ๓ พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของแม่น้ำอิงที่แบ่งออกเป็น ๓ ตอนตามสภาพภูมิศาสตร์และการจัดการคือ ๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน โดยเลือกพื้นที่ศึกษาคือเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับตำบล ๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง โดยเลือกพื้นที่ศึกษาคือเครือข่ายป่าชุมชน อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ และ ๓) ลุ่มน้ำอิงล่าง โดยพื้นที่ศึกษาที่เลือกเป็นเครือข่ายระดับตำบลเฉพาะที่เป็นป่าชุ่มน้ำ ซึ่งก็คือเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

๒.๕.๑ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ตำบลบ้านเหล่ามีป่าชุมชนอยู่ ๔ แห่ง คือ ป่าเยาวชน ป่าแม่บ้าน และป่าผู้สูงอายุ ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านดงบุญนาค ส่วนหนึ่งอีกแห่งคือ ป่าเวียงห้าว อยู่ในเขตหมู่บ้านดงอินตาเหนือ

๑) ป่าเยาวชน มีขนาด ๘๘ ไร่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่ปืมและป่าแม่พุง บ้านดงบุญนาค หมู่ ๗ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๒๗ ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนกับกรมป่าไม้เมื่อปี ๒๕๕๕ เลขที่ ๕๖๐๗๐๕๐๗๐๑

ภาพที่ ๒.๔: ป่าเยาวชน
ที่มา: สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (๒๕๖๑)

๒) ป่าแม่บ้าน มีขนาด ๑๒๙ กว่าไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่ปืมและป่าแม่พุง บ้านดงบุญนาค หมู่ ๗ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ตั้งขึ้นเมื่อช่วงปี ๒๕๓๕-๒๕๓๖ ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนกับกรมป่าไม้เมื่อปี ๒๕๕๕ เลขที่ ๕๖๐๗๐๕๐๗๐๒

ภาพที่ ๒.๕ : ป่าแม่บ้าน
ที่มา: สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (๒๕๖๑)

๓) ป่าผู้สูงอายุ มีขนาด ๓๓ ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่ปืมและป่าแม่พุง บ้านดงบุญนาค หมู่ ๗ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๔๗ ที่ตั้งให้เป็น “ป่าผู้สูงอายุ” เพราะตั้งอยู่ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือซึ่งก็คือ “โบราณสถานจอมก้อ” ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนกับกรมป่าไม้เมื่อปี ๒๕๕๕ เลขที่ ๕๖๐๗๐๕๐๗๐๓

ภาพที่ ๒.๖ : ป่าผู้สูงอายุ
ที่มา: สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (๒๕๖๑)

๔) ป่าเวียงห้าว มีพื้นที่ขนาด ๘๒ ไร่ เป็นรูปวงกลมมีคูน้ำล้อมรอบตามเขตคูเมืองโบราณ ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่ปืมและป่าแม่พุง ในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ หมู่ ๑๑ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ตั้งขึ้น

ภาพที่ ๒.๗ : ป่าเวียงห้าว
ที่มา: สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (๒๕๖๑)

๒.๕.๒ เครือข่ายป่าชุมชน อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา

อำเภอภูกามยาวแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๓ ตำบลคือ ตำบลห้วยแก้ว ตำบลดงเจน และตำบลแม่อิง รวม ๔๑ หมู่บ้าน ป่าชุมชนในอำเภอภูกามยาวตั้งอยู่ในสองตำบลฝั่งซ้ายของแม่น้ำอิง คือ ตำบลดงเจนซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร้อง หมู่ ๖ หมู่บ้านร่องปอ หมู่ ๗ หมู่บ้านเจน หมู่ ๘ หมู่บ้านสันป่ากอก หมู่ ๙ หมู่บ้านกว๊านสันติสุข หมู่ ๑๓ หมู่บ้านร่องปอใต้ หมู่ ๑๔ และหมู่บ้านสันป่าสัก หมู่ ๒ และตำบลห้วยแก้วซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านจากทั้งหมด ๑๗ หมู่บ้าน

ในจำนวนป่าชุมชนทั้งหมดได้มีการเลือก ๒ ป่าชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนของแต่ละตำบลคือ ป่าชุมชนบ้านร่องปอ หมู่บ้านร่องปอ(ใต้) หมู่ ๑๔ ตำบลดงเจน และป่าชุมชนม่อนปูยา หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ ตำบลห้วยแก้ว เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาในรายละเอียดถึงประวัติความเป็นมาของการจัดตั้งป่าชุมชน การใช้ประโยชน์ และการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน

๒.๕.๓ เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

สภาพภูมิประเทศของตำบลเป็นที่ลาดเอียงที่ราบเชียงเขา ขนานไปกับเทือกเขาดอยยาวและแม่น้ำอิง โดยฝั่งตะวันตกเป็นที่ราบมีแม่น้ำอิงไหลผ่านส่วนตะวันตกเป็นเทือกเขาดอยยาวมีแนวสันเขาเป็นเส้นแบ่งเขตตำบล ประชากรประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทยพื้นราบ ไทยลื้อ ชาวเขาเผ่าม้ง และเผ่าเย้า เป็นต้น อาชีพหลักของประชากรคือ การทำนา โดยมีอาชีพเสริม เช่น การเกษตรอื่นๆ ทอผ้าพื้นเมือง เป็นต้น

ตำบลยางฮอมมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มีป่าไม้และแหล่งน้ำรวมกันเกินครึ่งหนึ่งของพื้นที่ ชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรทั้งป่าไม้และแหล่งน้ำมาอย่างยาวนาน ทำให้ทั้ง ๒๑ หมู่บ้าน

ของตำบลมีป่าชุมชนของตัวเอง ในจำนวนนี้มี ๑๗ หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนทั้งแบบป่าบกบนภูเขาและป่าชุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำอิง ในการบริหารจัดการป่าชุมชนมีการรวมกันเป็นเครือข่ายระดับตำบลทั้งเครือข่ายที่รวมกันทั้งป่าสองประเภทและเครือข่ายเฉพาะป่าชุ่มน้ำ

ป่าชุ่มน้ำชุมชนใน ๑๗ หมู่บ้านนี้มีป่าชุมชนทั้งหมด ๑๑ แปลงรวมเนื้อที่ ๓,๑๕๑ ไร่ ในจำนวนนี้ได้เลือกป่าชุมชนของบ้านงามเมืองที่มีอยู่ ๒ แปลงทำการศึกษาในรายละเอียดเพื่อเป็นตัวแทนของป่าทั้งหมด หมู่บ้านงามเมืองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กมีประชากร ๓๖ หลังคาเรือน ๑๒๐ คน ชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ทุกคนและโบสถ์ในหมู่บ้าน หมู่บ้านนี้มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นป่าบนเทือกเขาดอยยาวส่วนทิศตะวันตกเป็นแม่น้ำอิงและป่าชุ่มน้ำ ในหมู่บ้านมีหนองน้ำ ๑๗ แห่ง[๖๖] มีขนาดตั้งแต่ ๒ ไร่ไปจนถึง ๖๐ ไร่รวมเนื้อที่ทั้งหมด ๑๓๘ ไร่ ป่าบนดอยที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาไว้มี ๔ แห่ง คือป่าต้นน้ำ ๓๐๐ ไร่ ป่าชุมชน ๒๕๐ ไร่ ป่าอนุรักษ์ ๑๐๐ ไร่ และป่าใช้สอย ๕๐ ไร่ ในส่วนป่าชุ่มน้ำมี ๒ แปลงคือ ป่าหนองข่วงเจิง ๑๐๐ ไร่ และป่าข่อย ๗๒ ไร่ รวม ๑๗๒ ไร่

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สหัทยา วิเศษ[๖๗] อธิบายในหนังสือ “ลุ่มน้ำอิง” ว่าลุ่มน้ำอิงมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แบ่งออกเป็น ๘ ประเภทได้แก่ แหล่งน้ำ ดิน ป่าไม้ ป่าริมน้ำ พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ สัตว์ป่า และนกน้ำ ป่าไม้ในลุ่มน้ำอิงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ป่าที่จัดการโดยรัฐ และป่าที่จัดการโดยชุมชนซึ่งชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาเพื่อใช้ประโยชน์ มีการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการป่า ป่าชุมชนมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำอิงเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้าไปหาอยู่หากินได้แต่ต้องเป็นไปตามกฎระเบียบที่ชาวบ้านร่วมกันตั้งขึ้น ป่าชุมชนแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทหลักดังนี้ ป่าต้นน้ำลำธาร ป่าใช้สอย และป่าพิธีกรรมหรือป่าช้า ป่าชุมชนลุ่มน้ำอิงในเขตจังหวัดพะเยาประกอบด้วย ๗ อำเภอคือ อำเภอเมือง อำเภอจุน กิ่งอำเภอภูซาง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอเชียงคำ อำเภอภูกามยาว และอำเภอแม่ใจ

สุภาวิณี ทรงพรวาณิชย์[๖๘] ได้สรุปผลการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” ว่า ๕ ปัจจัยและกลไกสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาเครือข่ายดังกล่าวคือ ๑) การช่วยกระตุ้นและประสานงานจากบุคคลภายนอก ๒) การได้รับแรงกระตุ้นและพลังจากองค์กรภายนอก ๓) ความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนซึ่งรวมทั้งผู้นำด้วย ๔) การถ่ายทอดความคิดและวิธีการที่เกี่ยวกับการป่าชุมชน และ ๕) การที่ได้มีการจัดตั้งเครือข่ายชาวบ้านในระดับตำบลขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาเครือข่ายได้แก่ ๑) การที่ผู้นำขาดความเข้าใจและเห็นความสำคัญเรื่องการมีส่วนร่วม ๒) ความเห็นแก่ตัวของคนในชุมชน

---

[๖๖] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, หน้า ๕๕.

[๖๗] สหัทยา วิเศษ และคณะ, **ลุ่มน้ำอิง**, (พะเยา: พะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

[๖๘] สุภาวิณี ทรงพรวาณิชย์. “**การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน**”, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕, บทคัดย่อ.

อันเกิดมาจากการผลิตแบบเชิงพานิชย์ ๓) ความขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านในเครือข่าย ๔) การขาดความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประธานเครือข่ายฯ

วิลาวัลย์ ใจเอื้อ นาวิน พรมใจสา และ ศิวาพร วังสมบัติ[๖๙] สรุปผลการวิจัยเรื่อง "กลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนพื้นที่จังหวัดพะเยา" ไว้ว่ากุลยุทธ์ที่ชุมชนใช้ในจังหวัดพะเยา มี ๖ กลยุทธ์คือ ๑) การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และสำนึกร่วมของคนในชุมชน ๒) การพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของคนในชุมชน ๓) พัฒนาระบบในการบริหารจัดการป่าชุมชน ๔) การสื่อสารและเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการจัดการป่าชุมชน ๕) การเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่าย และ ๖) การสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดการ ซึ่งจะเห็นว่าเครือข่ายมีความสำคัญต่อความยั่งยืนของป่าชุมชน

วสันต์ กู้เกียรติกุล[๗๐] ได้วิจัยเรื่อง "องค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบาโงยซิแน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา" พบว่า การเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆเป็นองค์การเครือข่าย เริ่มจากคณะผู้วิจัยค้นหาความต้องการร่วมกันของทุกกลุ่มในพื้นที่ ได้แก่ ร้านค้าชุมชน ตลาดนัด และธนาคารตำบล จากนั้นสร้างจิตสำนึกให้แกนนำกลุ่มด้วยการพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการจัดตั้งองค์กรเครือข่าย และนำแกนนำไปทัศนศึกษา หลังจากนั้นแต่งตั้งแกนนำบางคนเป็นคณะกรรมการบริหารชั่วคราว เพื่อจัดทำโครงการตั้งร้านค้าและตลาดนัดชุมชน แล้วชี้แจงให้คณะกรรมการ กลุ่มผู้นำในหมู่บ้าน โต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม ได้เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการ ต่อมาจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการ องค์กรเครือข่ายชุมชน และคณะกรรมการบริหารซึ่งทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรชุมชนประจำตำบลด้วย คณะกรรมการบริหาร มีหน้าที่สำคัญคือผลักดันให้เกิดร้านค้าและตลาดชุมชน และบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ การบริหารงาน สำหรับธนาคารตำบลจะดำเนินการภายในปลายปี ๒๕๔๔ องค์กรเครือข่ายมีผลต่อชุมชนทั้งด้านสนับสนุนชุมชนให้มีเวทีแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ในรูปคณะกรรมการ ส่งเสริมให้กลุ่มเครือข่ายมีการวางแผนเพื่อประสานงานทางราชการสนับสนุนงบประมาณ รวมทั้งองค์กรเครือข่ายช่วยสร้างงานใหม่ให้กับเกษตรกรและทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป ได้แก่ เจ้าพนักงานส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล ควรประสานงานกับหน่วยงานราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนให้กิจกรรมในอนาคตขององค์กรเครือข่ายประสบความสำเร็จ ได้แก่ การขยายตลาดนัดชุมชนและองค์กรเครือข่ายรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรของสมาชิกจำหน่าย รวมทั้งการสร้างห้องประชุมและอาคารฝึกอาชีพ

---

[๖๙] วิลาวัลย์ ใจเอื้อ นาวิน พรมใจสา และ ศิวาพร วังสมบัติ. "กลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนพื้นที่จังหวัดพะเยา", **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๐) ๑๑๗-๑๓๔.

[๗๐] วสันต์ กู้เกียรติกุล,"**องค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบาโงยซิแน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา**", รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

วิมลลักษณ ชูชาติ[๗๑] ศึกษาเรื่อง "การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการ สร้างเครือข่ายการเรียนรูป สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้" โดยได้ศึกษาวิจัยและพัฒนา และพบว่ากระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยเริ่มจาก (๑) การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นผู้นำตามธรรมชาติ เกิดจากภายในหรือภายนอกชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ให้เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาของชุมชน (๒) การขยายและเชื่อมประสาน เน้นการสร้างการรวมกลุ่มใหองคกรชุมชนที่เข้มแข็งการรวมแกปญหา การเรียนรูกันอยางมีปฏิสัมพันธ พัฒนามาจากฐานความรูเดิมสรางองคความรู้ใหม เชื่อมโยงภูมิปญญาเดิมและวิทยาการสมัยใหม และ (๓) การดำรงอยูสมาชิกของเครือขายมีการร่วมกิจกรรมการเรียนรูอยางตอเนื่อง พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรูปฏิสัมพันธ รวมแก้ปญหาและมีการขยายพื้นที่เครือขายสนับสนุนกิจกรรม

กัญญมน อนิสวาง[๗๒] ไดศึกษา "การพัฒนาระบบการจัดการเครือขายการเรียนรูของผูนำชุมชนเพื่อการเสริมสรางวิสาหกิจชุมชนในเขตภาคกลาง" พบวาการพัฒนาระบบการจัดการเครือขาย การเรียนรูของผูนำชุมชนในสวนของการจัดการทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาเครือขายการเรียนรู และการมีส่วนรวมตอเครือขายของชุมชนมีการกระทำในระดับปานกลาง และการเสริมสรางวิสาหกิจ ชุมชนของผูนำชุมชน มีการกระทำระดับปานกลางและจากการทดสอบสมมุติฐาน อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณเป็นผูนำชุมชนมีความสัมพันธกับระบบการจัดการเครือขายการเรียนรูและเพศ อายุ ระดับ การศึกษา การจัดการทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาเครือขายการเรียนรู้และการมีส่วนรวมในเครือขาย การเรียนรูมีความสัมพันธเชิงบวกกับการเสริมสรางวิสาหกิจชุมชน

ธรรมนูญ แก้วอำพุท[๗๓] ได้ศึกษาเรื่อง "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาสถานีวิจัยน้ำขุนคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่" เป็นการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนที่อาศัยอยู่บนที่สูงของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานว่า ปัจจัยทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจ ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ประชาชนอาศัยพื้นที่สูง การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ระบบสัมภาษณ์บุคคล และการสังเกตการณ์ ในบริเวณหมู่บ้านทั้งหมด ๕ หมู่บ้าน จำนวนหมู่บ้านละ ๒๔ ตัวอย่าง รวมทั้งหมด ๑๒๐ ตัวอย่าง ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่จะมีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าไม้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในส่วนที่เป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่ถึงครึ่งหนึ่งของประชาชนที่ตอบแบบสอบถาม นอกจากนี้แล้วสมมติฐานที่ตั้งไว้นั้นเป็นไปตามที่ตั้งไว้ทุกประการ มีเฉพาะเรื่องของการศึกษาเท่านั้นที่ไม่เป็นไปตาม

---

[๗๑] วิมลลักษณ ชูชาติ, "การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสรางเครือข่ายการเรียนรูสำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้", **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (สาขาวิชาพัฒนศึกษา: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒.

[๗๒] กัญญมน อนิสวาง, **"การพัฒนาระบบการจัดการเครือขายการเรียนรูของผูนำชุมชนเพื่อการเสริมสรางวิสาหกิจชุมชนในเขตภาคกลาง"**, (กรุงเทพฯ: ทุนวิจัยสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, ๒๕๔๖).

[๗๓] ธรรมนูญ แก้วอำพุท, "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาสถานีวิจัยน้ำขุนคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่", **รายงานการวิจัย**, กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, ๒๕๔๗.

สมมติฐาน ในเรื่องของแนวความคิดในการรณรงค์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในทางการปฏิบัติหลายประการ กล่าวคือ รัฐต้องให้มีการอบรมชาวเขาทุกเพศทุกวัย เพื่อให้เห็นคุณค่าของป่าไม้ในทุก ๆ ด้านเพื่อเป็นการปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ปรับทิศทางการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบไปในทิศทางเดี่ยวกันและให้องค์กร/เอกชนหรือกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น

ศรีธรณ์ โรจนสุพจน์ และคณะ[๗๔] ได้ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้วกิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและสภาพการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ๒) เพื่อวิเคราะห์การสื่อสารที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ๓) เพื่อศึกษาและปฏิบัติการการมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ๔) เพื่อศึกษาผลของการมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว

ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านห้วยแก้วในยุคบุกเบิกมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับป่าอย่างมาก ไม่ว่าในด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือความเชื่อ ในยุคนี้ชาวบ้านใช้ป่าและรักษาป่าควบคู่กันไป เป็นการจัดการป่าตามวิถีชีวิตดั้งเดิม ต่อมาเมื่อรัฐนำป่าห้วยแก้วให้เอกชนเช่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งชุมนุมเรียกร้องจนได้ป่ากลับคืนมา และได้ชื่อว่าเป็นป่าชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย แต่ก็ต้องแลกมาด้วยชีวิตและสายสัมพันธ์ของชุมชน เมื่อได้ป่ากลับคืนมาชาวบ้านห้วยแก้วจัดการป่าชุมชนโดยจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีการวางแผน ตั้งกฎเกณฑ์ และมีการดำเนินงาน แต่ก็มีความกระตือรือร้นในช่วงเวลาหนึ่ง ในปัจจุบันการจัดการป่าบ้านห้วยแก้วยังมีปัญหา การจัดการป่าจำกัดอยู่ในวงแคบและไม่สืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่สำหรับการสื่อสารเพื่อการจัดการป่านั้น พบว่าการสื่อสารภายในชุมชนช่วงเกิดวิกฤติการณ์ชาวบ้านใช้สื่อหลายรูปแบบและเป็นระบบ การสื่อสารมีลักษณะที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง แต่ปัจจุบันการสื่อสารมีเพียงการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มที่ใช้ป่า อีกทั้งสื่อที่มีอยู่เดิมในหมู่บ้านก็มิได้ถูกนำมาใช้เพื่อการจัดการป่า ชาวบ้านห้วยแก้วไม่ค่อยสื่อสารเรื่องป่าเหตุเพราะในอดีตชาวบ้านมีความขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากการเช่าป่าของเอกชน ส่วนการสื่อสารกับสังคมภายนอกนั้น พบว่าแกนนำได้ติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชนมาก แกนนำมีบทบาทในเครือข่ายป่าชุมชน แต่ประโยชน์ที่กลับเข้ามาในหมู่บ้านห้วยแก้วมีน้อย

ในการผลิตสื่อสมัยใหม่ ๓ สื่อของชาวบ้านคือ สื่อสไลด์ สื่อวีดีทัศน์ และการจัดรายการวิทยุชุมชุน พบว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกองค์ประกอบของการสื่อสาร ทุกระดับของการมีส่วนร่วม และทุกขั้นตอนของการผลิต เป็นการสื่อสารตามแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจากการผลิตสื่อสมัยใหม่ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผล ๕ ประการคือ ๑) สื่อสมัยใหม่มีบทบาทในการสร้างและถ่ายทอดความรู้ ๒) สื่อสมัยใหม่มีบทบาทสานความสัมพันธ์ของชุมชน ๓) สื่อสมัยใหม่เปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงและเด็ก ๔) สื่อสมัยใหม่มีบทบาทจุดประเด็นการพูดคุยเกี่ยวกับป่า ๕) สื่อสมัยใหม่สร้างผู้ให้ข้อมูล

---

[๗๔] ศรีธรณ์ โรจนสุพจน์ และคณะ, **การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้วกิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

ข่าวสารผลทั้ง ๕ ประการ ล้วนเป็นผลที่สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชน

ชุติมา สามารถ และ เก็ตถวา บุญปราการ[๗๕] ได้ทำการศึกษาเรื่อง "การจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนิคมพัฒนาที่ ๑ ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา" โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิธีการจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนิคมพัฒนาที่ ๑ ตำบล ท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้นำ ชุมชนและสมาชิกในชุมชนจำนวน ๑๐ คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกเป็นหมวดหมู่ ตีความ แล้วนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของป่าชุมชนบ้านนิคมพัฒนาที่ ๑ ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา นั้นพบว่า ผู้นำและสมาชิกในชุมชนมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดย การเริ่มจากการสร้างจิตสำนึกในการทำให้รู้สึกว่าป่าชุมชนเป็นของทุกคนและมีความรู้สึกหวงแหนป่า มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการจัดการดูแล มีการตั้งกฎระเบียบในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีวิธีการจัดการดูแลป่าผ่านทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

ฤทธิบาน สุชีวะกุล และคณะ[๗๖] ได้ทำการศึกษา "รูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาสถานการณ์ปัจจุบัน ศักยภาพการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๒) สร้างรูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๓) ทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เป็นการวิจัยแบบผสม (Mix-Method Research) ดำเนินการวิจัย ๓ ระยะ ใช้เวลาในการวิจัยดังนี้ ระยะที่ ๑ ดำเนินการวิจัย ๑๕ เดือน ระยะที่ ๒ ดำเนินการวิจัย ๕ เดือน และระยะที่ ๓ ดำเนินการ ๕ เดือน ประชากรได้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันเฉียงเหนือตอนบน เครื่องมือวิจัยใช้แบบสอบถามและแบบบันทึกการสนทนากลุ่มวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ๑) สถานการณ์ปัจจุบัน ศักยภาพการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานแปลผลระดับมากทุกด้านดังนี้ ด้านการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนค่าเฉลี่ย ๓.๙๕ รองลงมาด้านการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน ค่าเฉลี่ย ๓.๘๐ ด้านผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑ และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อมและพลังงาน ค่าเฉลี่ย ๓.๒๑ ๒) ผลการสร้างรูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนประกอบด้วย ๕ มิติ ๑๐ โครงการ ได้แก่ มิติที่ ๑ ด้าน

---

[๗๕] ชุติมา สามารถ และ เก็ตถวา บุญปราการ, "การจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนิคมพัฒนาที่ ๑ ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา", **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๙๓.

[๗๖] ฤทธิบาน สุชีวะกุล และคณะ, "รูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน", **วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๗): ๑๒๓-๑๒๔.

การพัฒนาองค์กรจัดการป่าชุมชนให้เข้มแข็ง มิติที่ ๒ เป็นแหล่งอาหารและปัจจัย ๔ มิติที่ ๓ เป็นป่าชุมชนที่มีรูปพื้นที่ลุ่มน้ำต่อเนื่องกันไป มิติที่ ๔ ด้านเศรษฐกิจ และมิติที่ ๕ เป็นแหล่งเรียนรู้และนันทนาการ เมื่อแปลงเป็นโครงการเพื่อนำไปสู่การดำเนินการประกอบด้วย ๑๐ โครงการ ๓) ผลการทดลองใช้และประเมินผลพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน การประเมินความเป็นไปได้ พบว่า มีความเป็นไปได้ระดับมากทุกมิติและผลการประเมินผลสัมฤทธิ์ พบว่าภาพรวมทุกโครงการมีการดำเนินงานในระดับมาก

ประมวล เจริญยิ่ง และคณะ[๗๗] ได้ทำการศึกษา "ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์" เป็นการศึกษากระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่กระบวนการวางแผนพัฒนาและฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและป่าในการเรื่องการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ของแต่ช่วง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ช่วง และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งทำการศึกษาใน ๕ หมู่บ้าน ของตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ที่สำคัญการใช้กระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ทำให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ และเห็นคุณค่าของการได้รู้จักรากเหง้าของตนเอง และให้ความสำคัญต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาในอดีต และเป็นพลังนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การศึกษาค้นพบว่าที่มาของกลุ่มคนมีความหลากหลายที่มาหลากหลายชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมได้แก่ กลุ่มคนไทย-ลาว, ไทย-เขมร, และไทย-กวย แต่กลุ่มคนเหล่านี้ในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างผสมกลมกลืน กลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เหมาะสม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งมีขบวนการต่อสู้กับรัฐ เพื่อปกป้องสิทธิของชุมชนมายาวนาน เนื่องจากพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่สร้างรายได้ และแหล่งที่สร้างปัจจัยสี่ให้กับคนในชุมชน กระบวนการศึกษาโดยให้ประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำการศึกษานั้น ทำให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ป่าแห่งนี้มากขึ้น รวมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน และได้มีการวางแผนเพื่อพัฒนาและฟื้นฟูป่าร่วมกันในหลายประเด็น โดยเน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า รวมถึงเน้นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และเรียนรู้จากกลุ่มคนภายนอก กระบวนการศึกษานี้ได้ก่อให้เกิดกลุ่มนักวิจัยไทบ้านทุกรุ่นทุกวัย ที่สามารถคิดค้นหาวิธีการศึกษาตามโจทย์วิจัยได้ด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ และสามารถถ่ายทอดกระบวนการศึกษาให้หลาย ๆ คนที่เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เป็นประจำ จนกระทั่งเกิดเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน

กาญจนา คุ้มทรัพย์[๗๘] ได้ทำการศึกษา "การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี" พบว่า ป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นจัดการร่วมกันระหว่างภาครัฐกับชุมชนท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัด

---

[๗๗] ประมวล เจริญยิ่ง และคณะ, **ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์**, (สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

[๗๘] กาญจนา คุ้มทรัพย์, "การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี", **การเกษตรราชภัฏ**, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘): ๓๒.

อุบลราชธานี ว่ามีเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนอย่างไรจึงนำไปสู่ความสำเร็จและมีความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมโดยการสังเกตการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลข่าวสารหลักที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการ ป่าชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยการวิเคราะห์เนื้อหา และนำมาสังเคราะห์เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านดอนหมูมีกระบวนการจัดการ ป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นำวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งผสมผสานกับการจัดการ ป่าชุมชนตามหลักวนศาสตร์ การจัดการ ป่าชุมชนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบผ่านการทำวิจัย ชุมชนสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ชุมชนมีกระบวนการเชื่อมโยงกิจกรรมการจัดการ ป่าชุมชนเข้ากับพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ[๗๙] ได้ทำการศึกษา “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน:กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วม พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม และประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทาจังหวัดลำพูน เก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์จากประชาชน ๒๑๒ คน ชุดคำถามและแบบสอบถามจากแกนนำการจัดการป่า ๒๐ คน โดยวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ๑) เก็บข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสถิติเชิงพรรณนา ๒) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C (Appreciation, Influence, and Control) และยุทธวิธีการนำเปลี่ยน (Strategies of change) ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นเทคนิคประกอบ นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา และ ๓) ประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมโดยการทดสอบเปรียบเทียบผลก่อนและหลังการพัฒนาจากกลุ่มตัวอย่าง ๓๐ คนวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนาและ McNemar test for the significance of changesผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง (x =๓.๕๘) การพัฒนาการมีส่วนร่วมขั้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีต ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจัง ซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้น และขั้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจน สำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่า

---

[๗๙] จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน”, **วารสารวิจัยและพัฒนา มจธ.** ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖): ๒๑๕.

ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม

เพ็ญประภา ศรีจันทร์[๘๐] ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และไม้ฟืนกับวิถีชีวิตของชุนชน ปกาเกอะญอ" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และไม้ฟืนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนปกาเกอะญอ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการจัด การทรัพยากรป่าไม้และไม้ฟืน ในบริบทของชุมชนปกาเกอะญอ บ้านหนองมณฑา (ชื่อทางราชการคือ มอวาคี) พบว่าระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และไม้ฟืนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิ ถีชีวิตของชุมชนปกาเกอะญอ ทั้งคุณค่าและความเชื่อตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อ ภูมิปัญญาและวิถีการดำเนินชีวิตเปรียบเสมือนเป็นระบบที่คอยควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าจนเกิดเป็นวงจรชีวิตที่มีระบบความสัมพันธ์ในสามมิติ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติของคนที่อยู่กับป่า โดยมีระบบการจัดการทั้งที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนและที่เป็นนามธรรมโดยผ่านพิธีกรรม ข้อห้าม ข้อตกลงบางอย่างที่ชุมชนกระทำร่วมกัน เป็นข้อปฏิบัติตามความเชื่อของชุมชน

---

[๘๐] เพ็ญประภา ศรีจันทร์, **ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และไม้ฟืน กับวิถีชีวิตของชุมชนปกาเกอะญอ**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย” ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูล (Key Informant)

พื้นที่ในการวิจัยแบ่งเป็น ๓ ตอนคือลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ซึ่งมีบริบทแตกต่างกัน กล่าวคือ ลุ่มน้ำอิง เป็นสาขาของแม่น้ำโขงครอบคลุมจังหวัดพะเยาและเชียงราย มีความยาวทั้งสิ้น ๒๔๐ กิโลเมตร แบ่งออกเป็น ๓ ตอน[๑] คือ *ลุ่มน้ำอิงตอนบน* คือพื้นที่ต้นน้ำในเทือกเขาผีปันน้ำ ลำห้วยต่างๆโดยเฉพาะที่เป็นต้นน้ำสำคัญ ๑๒ ลำห้วย มาถึงกว๊านพะเยา เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญ มีพื้นที่รับน้ำที่สำคัญของชุมชนเมืองคือกว๊านพะเยา *ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง* เริ่มจากประตูระบายน้ำกว๊านพะเยาที่อำเภอเมืองพะเยาไปจนถึงอำเภอเทิงจังหวัดเชียงราย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำอิง เป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่จึงเป็นพื้นที่ปลูกข้าวสำคัญมาตั้งแต่อดีตโดยเฉพาะทุ่งลอและทุ่งดอกคำใต้ มีพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดเล็กประเภทห้วย หนอง คลอง บึงกระจายอยู่ทั่ว และ *ลุ่มน้ำอิงล่าง* เริ่มจากอำเภอเทิงไปจนถึงอำเภอเชียงของก่อนที่จะไหลลงแม่น้ำโขงที่นั่น พื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาแนงยาวตลอดริมฝั่งแม่น้ำอิงขนาบข้างไปด้วยแนวเขาทั้งสองฝั่ง มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และเชื่อมต่อกันทั้งป่าบกบนภูเขา ลำห้วย หนอง และแม่น้ำอิง ระบบนิเวศที่เป็นเอกลักษณ์คือป่าชุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำอิง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าฮิม(ริม)อิง” ซึ่งเป็นป่าชุ่มน้ำประเภทที่มีการท่วมขังเฉพาะบางฤดูกาล (seasonally flooded forest) ถูกท่วมขังในหน้าฝนโดยได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากน้ำในแม่น้ำโขงที่หนุนขึ้นมา

มีการคัดเลือกเครือข่ายชุมชนแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อให้เป็นตัวแทนของลุ่มน้ำแต่ละตอนทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างตามลำดับ คือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า ในอำเภอแม่ใจจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว ในจังหวัดพะเยา และเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม ในอำเภอขุนตาลจังหวัดเชียงราย

---

[๑] สหัทยา วิเศษ และคณะ, ๒๕๔๕, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐.

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้มีส่วนร่วมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน ๓ พื้นที่ รวมทั้งหมด ๓๐ คน ประกอบด้วย

๓.๒.๑ องค์กรภาคประชาชน

(๑) คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

(๒) คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา

(๓) คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

(๔) คณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

(๕) กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

๓.๒.๒ องค์กรภาครัฐ

(๖) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงราย

(๗) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

(๘) เทศบาลตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

(๙) กำนันและผู้ใหญ่บ้าน

๓.๒.๓ องค์กรพัฒนาเอกชน

(๑๐) สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

(๑๑) มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา

(๑๒) พะเยาทีวีชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีรายชื่อต่อไปนี้

๑. นายเติง ใจใจ	เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า
๒. นายปัด คุ้มสุวรรณ	เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า
๓. นายนุกูล ปิงวงศ์	เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า
๔. นายเสาร์แก้ว แสนเขียว	กำนันตำบลบ้านเหล่า
๕. นายหลั่น ปิ่นใจ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านดงอินตาเหนือ ตำบลบ้านเหล่า
๖. นายศรีมูล ใจยะสุข	ประธานราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ตำบลบ้านเหล่า
๗. นายสมัย บัวงาม	เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว
๘. นายบรรดิต หล่องาน	เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว
๙. นายพิทักษ์ นามแก้ว	เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว
๑๐. นายสังเวียน เจนใจ	เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว
๑๑. นายติ๊บ แสนศรี	เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว
๑๒. นางนงเยาว์ กุณนา	เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว
๑๓. นายคมจักร เมืองมา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านร่องปอ ตำบลดงเจน อำเภอภูกามยาว

๑๔. นายพิษณุกร ยอกุล	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านอิงโค้ง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูกามยาว
๑๕. นายสมบูรณ์ ช่างจ้า	เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม
๑๖. นายฉัตรชัย ศรแก้ว	เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม
๑๗. นายจอมทอง คูหา	เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม
๑๘. นายอดุลย์ ใจจักร	เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม
๑๙. นายเสถียร กันอินทร์	เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม
๒๐. นายอิทธิมนต์ สุทธิ	เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม
๒๑. นายเกียรติชัย ชัยชนะ	กำนันตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
๒๒. นายกิติกร อุตมะ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
๒๓. นายถนอม อุตมะ	ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง
๒๔. นายอำนาจ เจิมแหล่	ผู้อำนวยการ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย
๒๕. นายเลิศยศ แย้มพราย	นายอำเภอ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
๒๖. นายจอมชัย ทิพย์กมลเสน	ปลัดเทศบาลตำบลยางฮอม
๒๗. นายจักรภัทร ประสพสง	สมาชิกสภาเทศบาล ตำบลยางฮอม
๒๘. นายธีระพงศ์ โพธิ์มั่น	ผู้อำนวยการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต
๒๙. นายเตชภัฒน์ มโนวงศ์	อดีตเจ้าหน้าที่มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา
๓๐. นายชัยวัฒน์ จันทิมา	บรรณาธิการพะเยาทีวีชุมชน

๓.๓ เครื่องมือในการวิจัย

๑) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ในกลุ่มประชาชนผู้มีส่วนร่วม คณะกรรมการป่าชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน

๒) แนวคำถามในการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ในกลุ่มประชาชนผู้มีส่วนร่วม คณะกรรมการป่าชุมชน โดยการจัดประชุมเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๓ เครือข่าย ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน

๓) แนวการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมของชุมชนและเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชน เช่น การบวชป่าชุมชน การสำรวจป่าชุมชน และการร่วมสนับสนุนการทำวิจัยท้องถิ่นของชาวบ้านและองค์กรภาคี

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ การศึกษาเอกสาร

๑) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคมจากหนังสือ รายงานการวิจัย บทความ งานเขียนในวารสาร หนังสือพิมพ์ การสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต และการค้นข้อมูลแผนที่ทางอินเทอร์เน็ต

๒) ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง

๓.๔.๒ การเก็บข้อมูลภาคสนาม

๑) การลงสำรวจชุมชน สภาพป่าชุมชนแต่ละแห่ง รวมถึงสภาพภูมิประเทศของลุ่มน้ำอิงและทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบริบทางสังคมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บบันทึกข้อมูลและถ่ายภาพ

๒) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๓๐ คนที่เป็นตัวแทนของ ๓ พื้นที่จาก ๓ กลุ่ม คือ ก) องค์กรภาคประชาชน ที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อให้เป็นตัวแทนของลุ่มน้ำแต่ละตอนตามลำดับ คือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า ในอำเภอแม่ใจจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว ในจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม ในอำเภอขุนตาลจังหวัดเชียงราย และตัวแทนสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ข) องค์กรภาครัฐ และ ค) องค์กรพัฒนาเอกชน

๓) การสนทนากลุ่มโดยการจัดประชุมเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๓ เครือข่าย เพื่อระดมข้อมูลวิจัย พร้อมกับร่างข้อเสนอต่อภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและแนวทางการทำงานร่วมกันของเครือข่ายอันจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายดังกล่าว

๔) รวบรวมเอกสารจากชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน เช่น เอกสารการขึ้นทะเบียนป่าชุมชน

๕) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและเครือข่ายชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เช่น การบวชป่าชุมชน

๖) การสนับสนุนการทำวิจัยท้องถิ่นของเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนและภาคีความร่วมมือเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำชุมชน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการลงพื้นที่ภาคสนามเข้าไปสำรวจป่าชุมชนและชุมชน การสำรวจสภาพภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องในลุ่มน้ำอิงเพื่อประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ ในด้านสมรรถนะของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลการวิจัย เป็นการนำเสนอในลักษณะของการพรรณนา (Descriptive) เพื่ออธิบายแนวคิด ยุทธศาสตร์ และกระบวนการพัฒนาการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งสังเคราะห์ภาพเชิงระบบขององค์ความรู้การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๑. พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๒. กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๓. องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๔. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

หัวข้อนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลของเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๓ เครือข่ายคือ (๑) เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา (๒) เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา และ (๓) เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ทั้งในเรื่องพัฒนาการของเครือข่ายและข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรและการใช้ประโยชน์จากป่าด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน โดยในเครือข่ายที่มีหมู่บ้านสมาชิกจำนวนมากจะนำเสนอข้อมูลในรายละเอียดของป่าชุมชนในบางหมู่บ้านเพื่อเป็นตัวอย่างเท่านั้น ทั้งนี้ในช่วงต้นจะมีการนำเสนอพัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาซึ่งจะทำให้เข้าใจพัฒนาการและบริบทที่เกี่ยวข้องกับ ๓ เครือข่ายดังกล่าวมากขึ้น

๔.๑.๑ ลักษณะเชิงพื้นที่ของลุ่มน้ำอิง

ลักษณะเชิงพื้นที่ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ รวมถึงสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ที่ชาวบ้านได้สร้างระบบความสัมพันธ์ประการหนึ่งคือการจัดการในรูปแบบป่าชุมชนซึ่งสอดคล้องไปกับบริบทเชิงพื้นที่นั้นๆ จากการศึกษาแผนที่และลงสำรวจสภาพภูมิประเทศของผู้วิจัยพบว่าสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำที่ไหลไปทางทิศใต้ขึ้นเหนือ พื้นที่ในลุ่มน้ำอิงเป็นที่ราบเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำลำห้วยต้นน้ำและแม่น้ำอิงไม่ได้มีความชันหรือคดเคี้ยวทำให้ไม่เกิดการไหลหลากหรือกัดเซาะที่รุนแรงมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และเชื่อมต่อกันทั้งป่าบกบนภูเขา ลำห้วย หนอง ป่าชุ่มน้ำและแม่น้ำอิง

ที่ราบมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำอิงตลอดสองฝั่งแม่น้ำมายาวนานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ปัจจุบันมีชุมชนตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำอิงตลอดลำน้ำ บางพื้นที่มีหลายหมู่บ้านตั้งเรียงติดกันจากการแยกหมู่บ้านเดิมออกเป็นหลายหมู่ ในเชิงสังคมวัฒนธรรมประชากรที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเกือบทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์คนเมือง

ภาพที่ ๔.๑ : แผนที่ลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง
ที่มา : Google Earth

จากการศึกษาแผนที่ เอกสารข้อมูล และลงสำรวจสภาพภูมิประเทศของผู้วิจัย พบว่าพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างมีลักษณะเด่นเชิงพื้นที่แตกต่างกันไปซึ่งเป็นสาเหตุในการเลือกพื้นที่ศึกษา ๓ พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของลุ่มน้ำอิงทั้ง ๓ ตอนดังกล่าว

๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน มีลักษณะเด่น *ประการแรก* คือเป็นพื้นที่ต้นน้ำโดยพื้นที่ต้นน้ำสำคัญคือดอยหลวงหรือเทือกเขาผีปันน้ำซึ่งมีลำห้วยสำคัญหลายสายไหลลงมารวมกันที่กว๊านพะเยา พื้นที่ต้นน้ำอีกส่วนคือป่าแม่ปืมและหนองเล็งทรายที่อยู่เหนือกว๊านพะเยาขึ้นไป พื้นที่ศึกษาที่เลือกคือเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตป่าต้นน้ำแม่ปืมซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำห้วยหลายสายที่ไหลรวมกันเป็นลำน้ำแม่ปืมและถูกกั้นเป็นอ่างเก็บน้ำแม่ปืม ก่อนที่จะไหลต่อไปยังหมู่บ้านป่าตึงทรายและหมู่บ้านแม่ปืม อำเภอแม่ใจ จากนั้นจึงไหลไปเจอแม่น้ำอิงซึ่งไหลต่อมาจากหนองเล็งทรายที่ตำบลบ้านใหม่ แล้วจึงไหลลงกว๊านพะเยาต่อไป *ประการที่สอง* มีพื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญขนาดใหญ่คือหนองเล็งทรายและกว๊านพะเยาที่เป็นแหล่งน้ำสำคัญของคนเมืองพะเยา พื้นที่ในตอนบนรวมทั้งพื้นที่ตำบลบ้านเหล่าจึงเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขาที่อุดมสมบูรณ์มีน้ำไหลหล่อเลี้ยงตลอดทั้งปีและดินดีเหมาะต่อการเกษตร ทำให้ชาวบ้านมีเศรษฐกิจดีจากการเกษตร *ประการที่สาม* พื้นที่ตอนบนยังเป็นที่ตั้งของอำเภอเมือง ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาจะอยู่ใกล้ความเจริญและเข้าถึงการบริการจากภาครัฐมากกว่า โดยเฉพาะตำบลบ้านเหล่าที่ตั้งอยู่บนทางหลวงเส้นพะเยา-

เชียงราย ด้วยเห็นความสำคัญต่อการเกษตรดังกล่าว ความสำคัญต่อแม่น้ำอิงทั้งสาย รวมทั้งความสำคัญต่อพื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญทั้งสอง ชาวบ้านในตอนบนและคนเมืองพะเยาจึงได้ร่วมกันรักษาป่าเอาไว้เป็นอย่างดี

๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เริ่มจากประตูระบายน้ำกว๊านพะเยาที่อำเภอเมืองพะเยาไปจนถึงอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำอิง ในช่วงต้นของลุ่มน้ำอิงตอนกลางช่วงอำเภอดอกคำใต้และภูกามยาว แม่น้ำอิงจะมีลักษณะแคบและจะแห้งขอดในช่วงหน้าแล้ง ลักษณะเด่นของตอนกลางคือเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่เหมาะแก่การเพาะปลูกจึงทำให้กลายเป็นพื้นที่ปลูกข้าวสำคัญมาตั้งแต่อดีตโดยเฉพาะทุ่งลอและทุ่งดอกคำใต้ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดเล็กประเภทห้วย หนอง คลอง บึงกระจายอยู่ทั่ว โดยพื้นที่ศึกษาที่เลือกคือเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ

๓) ลุ่มน้ำอิงล่าง เริ่มจากอำเภอเทิงไปจนถึงอำเภอเชียงของ มีลักษณะเด่นเชิงพื้นที่อย่างน้อย ๒ ประการ *ประการแรก* ลักษณะภูมิศาสตร์เป็นที่ราบเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำอิงขนาบข้างไปด้วยแนวเขาทั้งสองฝั่ง ที่ราบดังกล่าวกว้างประมาณ ๑๐ กิโลเมตรยาวประมาณ ๖๕ กิโลเมตรทอดยาวตามสองฝั่งลำน้ำอิงจากอำเภอเทิงไปจนถึงปากแม่น้ำอิงที่อำเภอเชียงของ *ประการที่สอง* คือการที่มีป่าชุ่มน้ำกระจายตัวอยู่ตลอดริมฝั่งแม่น้ำอิง ปัจจุบันพบป่าชุ่มน้ำชุมชนใน ๓ อำเภอของจังหวัดเชียงราย คือ อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ *ประการที่สอง* คือการมีระบบนิเวศที่เชื่อมกันทั้งป่าบกบนภูเขา ป่าชุ่มน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งแม่น้ำอิงและแม่น้ำโขง ในที่ราบลุ่มน้ำตอนล่างแม่น้ำอิงจะอยู่ชิดกับแนวเขาฝั่งขวาซึ่งมีป่าไม้ปกคลุมตลอดแนว แม้จะมีถนนคั่นกลางแต่ระบบนิเวศของป่าทั้งสองแบบก็ยังเชื่อมกัน โดยเฉพาะการเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลจากป่าบนภูเขาลงยังป่าชุ่มน้ำและสัตว์ป่าจำพวกนกและแมลงที่บินข้ามไปมาได้ และเนื่องจากปากแม่น้ำอิงซึ่งไหลลงแม่น้ำโขงอยู่ห่างไปไม่ไกลระบบนิเวศตอนล่างจึงสัมพันธ์อยู่ระบบนิเวศแม่น้ำโขง มีพันธุ์ปลาที่อุดมสมบูรณ์จากการเป็นที่วางไข่และอนุบาลของสัตว์น้ำจากแม่น้ำโขง ระบบนิเวศของป่าชุ่มน้ำและการไหลเวียนของน้ำในแม่น้ำอิงรวมทั้งพื้นที่ชุ่มน้ำอื่นๆที่เป็นห้วย หนอง บึง จะสัมพันธ์กับการไหลหรือขึ้นลงของแม่น้ำโขง เมื่อแม่น้ำโขงได้รับผลกระทบจากเขื่อนก็จะกระทบต่อแม่น้ำอิงด้วย ในเชิงสังคมวัฒนธรรม

พื้นที่ศึกษาที่เลือกสำหรับตอนล่างนี้คือเป็นเครือข่ายระดับตำบลเฉพาะที่เป็นป่าชุ่มน้ำซึ่งก็คือเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

๔.๑.๒ พัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา

จากการสัมภาษณ์นายเตชภัฒน์ มโนวงศ์[๑] อดีตเจ้าหน้าที่มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาประกอบการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่าเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชนและชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อปกป้องผืนป่า หลังจากพื้นที่ป่ามีการเปลี่ยนแปลงต้นไม้ในป่าลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ในยุคของการเข้ามาของทุนจากต่างประเทศ ในการทำไม้และการค้าไม้เชิงพาณิชย์ทำให้หลายชุมชนต้องลุกขึ้นรวมตัวกันต่อต้านกับการสัมปทานไม้ครั้งใหญ่

---

[๑] สัมภาษณ์ เตชภัฒน์ มโนวงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา, เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ปีพ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา พื้นที่ป่าทางภาคเหนือหลายจังหวัดถูกเปิดสัมปทานป่าไม้ จังหวัดพะเยาเองก็เป็นหนึ่งในเป้าสำคัญของการทำธุรกิจค้าไม้ในครั้งนี้บริษัทค้าไม้จากประเทศอังกฤษเข้ามาสัมปทานไม้ในป่าแถบอุทยานแห่งชาติดอยหลวงเกือบทั้งหมด ทำให้ต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำหลายแห่งถูกโค่นล้มและขนย้ายออกจากผืนป่า ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดน้อยลงในทุก ๆ ปีอย่างเห็นได้ชัด

ปีพ.ศ. ๒๕๒๘ เริ่มมีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชนในหลายพื้นที่ในจังหวัดทางภาคเหนือ ในประเด็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ยังมีประเด็นที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบางอย่างที่เอื้อผลประโยชน์ต่อภาคเอกชนและมุ่งเน้นเรื่องเศรษฐกิจ จนเกิดเป็นการกีดกันชาวบ้านในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ปีนี้ถือเป็นปีที่ภาคประชาชนถูกกดดันอย่างมากจากการแย่งชิงทรัพยากรจนต้องหาทางต่อสู้กับนโยบายรัฐอย่างเข้มข้นโดยเฉพาะเรื่องการเปิดสัมปทานป่าไม้ และเป็นปีที่ชาวบ้านเริ่มคำนึงถึงการอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นจริงจัง

ปีพ.ศ. ๒๕๓๕ หลายพื้นที่ในจังหวัดพะเยาเกิดปัญหาภัยแล้งติดต่อกันหลายปี ชาวบ้านไม่สามารถทำไร่ทำสวนได้ น้ำจากแม่น้ำสายหลักแห้ง ชาวบ้านจากหลายอำเภอจึงรวมตัวเพื่อประชุมปรึกษาหารือและหาสาเหตุร่วมกันว่ามาจากอะไร บ้างก็ว่าเกิดจากกรณีเกี่ยวกับความเชื่อ บ้างก็บอกว่าเกิดจากภัยธรรมชาติ หลังจากพูดคุยกันได้มีการตั้งคณะทำงานขึ้นมาเพื่อไปสำรวจป่าต้นน้ำ โดยมีตัวแทนจากหลายภาคส่วนมาทำงานร่วมกันประกอบด้วย คณะทำงานจากโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา พระครูมานัสนทีพิทักษ์จากเครือข่ายพระสงฆ์ กลุ่มหนุ่มสาวตำบลศรีถ่อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา พร้อมกับตัวแทนชาวบ้านจากหลายอำเภอในจังหวัดพะเยา

คณะทำงานได้ร่วมกันเดินเท้าขึ้นไปสำรวจพื้นที่ป่าต้นน้ำและขุนน้ำโดยใช้กระบวนการศึกษาแบบชาวบ้าน สำรวจไล่เรียงมาตั้งแต่ยอดดอยจนถึงลำห้วยทุกสายทั้ง ๑๒ ลำห้วย หลังจากสำรวจเสร็จแล้วก็ได้มีการประชุมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ซึ่งสรุปได้ว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำถูกทำลายไปเยอะมาก และลำห้วยแห้งทุกสาย เหลือเพียงห้วยแม่ต๋ำที่ยังมีน้ำไหลลงสู่กว๊านพะเยา ทำให้คณะทำงานสรุปร่วมกันชัดเจนว่าการที่ป่าต้นน้ำถูกทำลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำซับบนภูเขาที่เป็นป่าต้นน้ำที่ไหนลงลำห้วยน้อยใหญ่หายไป เมื่อทราบสาเหตุคณะทำงานและชาวบ้านจึงร่วมกันคิดหาแนวทางการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและลำห้วยต่าง ๆ

ปีพ.ศ. ๒๕๓๗ ได้มีการตั้งชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาขึ้นประกอบด้วยชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ไหนลงสู่กว๊านพะเยา ๑๒ ตำบล และชุมชนที่อยู่รอบกว๊าน ๑๓ หมู่บ้าน[๒] เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ป่าและกว๊านพะเยา โดยมีการจัดกิจกรรมย่อยในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การทำแนวเขตป่าชุมชน การบวชป่าต้นน้ำ การปล่อยปลา เป็นต้น

ปีพ.ศ. ๒๕๓๘ กลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้านมีปัญหากับกรมประมง คนหาปลาหลายคนโดนจับพร้อมทั้งโดนยึดเรือและเครื่องมือหาปลา ช่วงดังกล่าวชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาก็ได้เข้าไปร่วมในกระบวนการไกล่เกลี่ยเพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาจนสุดท้ายสามารถคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นได้

---

[๒] ชนากานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ, **คน น้ำ ป่า ปวงผญาพยาว: บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงโดยองค์กรชุมชน**, (พะเยา: โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

ปีพ.ศ. ๒๕๓๙ ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาได้รวมตัวกันกับเครือข่ายประมงพื้นบ้าน เพื่อทำงานร่วมกันประกอบด้วย ๑๔ ชุมชนแถบกว๊านพะเยา โดยกิจกรรมที่ริเริ่มทำร่วมกัน คือ การเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

ปีพ.ศ. ๒๕๔๕ ได้มีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาขึ้นอย่างเป็นทางการโดยผ่านเวทีเสวนาผู้นำเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งเป็นเวทีแรกที่ผู้นำจากพื้นที่ป่าชุมชนทั้ง ๕๐ ป่าที่ได้ทำการอนุรักษ์ป่าชุมชนในหมู่บ้านของตัวเองอยู่ก่อนแล้ว เช่น ป่าชุมชนม่อนปูยา ป่าชุมชนบ้านร่องปอ ป่าชุมชนบ้านปี้ ป่าชุมชนบ้านหนองท่าควาย ป่าชุมชนบ้านน้ำปุก ได้มีโอกาสมารวมกันและพูดถึงสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนของตัวเอง ซึ่งนำไปสู่การสร้างความร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และได้ตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาอย่างเป็นทางการซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากหลายอำเภอ เช่น อำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูกามยาว อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอปง และอำเภอเชียงม่วน โดยโครงสร้างของเครือข่ายฯ มีกรรมการ ๑๕ คน คือ กรรมการกลางหรือกรรมการบริหาร และกรรมการจากตัวแทนอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ ๑ คน ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกการประสานงานหลัก ทั้งนี้เครือข่ายฯไม่ได้ทำงานแค่ประเด็นป่าชุมชนแต่ยังรวมไปถึงประเด็นที่ดิน และประเด็นที่เกี่ยวกับการผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน

ปีพ.ศ. ๒๕๔๖ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การเดินทางไปร่วมอบรมเกี่ยวกับโครงการพระราชดำริภายใต้โครงการปิดทองหลังพระ ซึ่งการเดินทางไปครั้งนั้นทำให้ได้เรียนรู้กระบวนการทำงานหลายอย่างที่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำงานได้ ซึ่งช่วงนั้นคณะทำงานของเครือข่ายฯมีประเด็นปัญหาที่ต้องทำเยอะมาก โดยมีกิจกรรมที่ทำ เช่น

๑) การจัดทำข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพื้นที่ป่า เช่น การจัดเก็บฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ จับพิกัดแนวเขตพื้นที่ป่า ทำแผนที่ป่าขนาดอัตราส่วน ๑ : ๔,๐๐๐ และเก็บข้อมูลที่ดินรายแปลงของชาวบ้าน เป็นต้น

๒) การเข้าร่วมอบรมด้านกฎหมาย สิทธิชุมชน การจัดการป่า การเก็บข้อมูล ความรู้เชิงนโยบาย ฯลฯ

๓) การศึกษาดูงาน

๔) กิจกรรมเชิงวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมบวชป่า

๕) การประชุมสามัญเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา และประชุมสัญจร

๖) การทำงานร่วมกับหลายเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งเครือข่ายผู้หญิงในประเด็นการพัฒนาศักยภาพให้ผู้หญิงสามารถเข้าไปมีบทบาทในเรื่องการเมืองท้องถิ่นเพื่อขับเคลื่อนงานในเชิงนโยบายและข้อบัญญัติท้องถิ่น

หลังจากปีพ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนได้หยุดชะลอตัวลง หลังจากที่ได้ร่วมกันผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนอย่างเข้มข้นจนสามารถเสนอร่างพรบ.ไปสู่รัฐสภาได้ แต่ผลกลับไม่ผ่านรัฐสภาทำให้ชาวบ้านที่ร่วมทำงานมาอย่างเหนื่อยล้าเริ่มหมดกำลังใจประกอบกับปัจจัยอีกหลายประการที่ทำให้ขบวนป่าชุมชนจังหวัดพะเยาซบเซาลง *ประการแรก* ตัวแทนหรือแกนนำชาวบ้านแต่ละพื้นที่แต่ละชุมชนไม่ได้มีการทำงานหรือสื่อสารกับชุมชนตัวเอง เพราะมีงานที่ต้องทำเยอะทั้งต้องเดินทางไปร่วมอบรม ไปร่วมทำข้อมูลในชุมชนอื่น *ประการที่สอง* กลุ่มกรรมการบริหาร

เครือข่ายมีประเด็นงานที่ต้องทำกว้างขึ้น จากเดิมที่ทำเฉพาะปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดพะเยา แต่ต่อมาขยายงานไปทำเกี่ยวกับประเด็นลุ่มน้ำที่รวมถึงลุ่มน้ำกก น้ำอิง น้ำโขง น้ำปิง น้ำวัง น้ำยม น้ำน่าน และน้ำสะแกกัง ทำให้การขับเคลื่อนงานในประเด็นหลักลดลงและไม่มีประสิทธิภาพ *ประการที่สาม* องค์กรแหล่งทุนมีการปรับเปลี่ยนนโยบายทำให้ลดการสนับสนุนงานเครือข่ายป่าชุมชนทางภาคเหนือลง ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงส่งผลให้การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนชะลอลงจนหยุดไปในที่สุด ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และการสนับสนุนงานในชุมชน

๔.๑.๓ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

๑) ข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่า

ตำบลบ้านเหล่ามีป่าชุมชนทั้งหมด ๔ แห่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านดงบุญนาค หมู่ ๗ จำนวน ๓ แห่งคือ ป่าเยาวชน ป่าผู้สูงอายุ และป่าแม่บ้าน อีกแห่งที่เหลือคือป่าเวียงห้าวตั้งอยู่ในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ หมู่ ๑๑

๑.๑) ป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาค[๓]

หมู่บ้านดงบุญนาคมีจำนวนครัวเรือนตามการขึ้นทะเบียน ๒๕๐ หลังคาเรือนแต่อาศัยอยู่จริงประมาณ ๑๙๐ หลังคาเรือน อาชีพหลักของชาวบ้านคือ ทำนา ทำไร่ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ทำสวน เช่น กะท้อน ลำไย แตงโม ฟักทอง และเลี้ยงสัตว์ ประชากรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์คนเมืองนับถือพุทธ แต่เดิมพื้นที่บริเวณบ้านดงบุญนาคเป็นที่เลี้ยงควายและทำไร่ทำสวน จากนั้นชาวบ้านก็ได้เริ่มมีการทำนาเพราะพื้นที่ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มเหมาะต่อการทำนา เมื่อนานเข้าจึงตั้งเป็นชุมชนโดยเริ่มแรกนั้นมีการอพยพมา ๒๗ หลังคาเรือน พอเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๕ จำนวนครัวเรือนเริ่มเยอะขึ้นประกอบกับมีโจรผู้ร้ายขโมยวัวควายชุกชุม ผู้นำชุมชนจึงได้เสนอเรื่องไปยังทางตำบลแม่ใจซึ่งขณะนั้นขึ้นอยู่กับอำเภอพานให้ตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการเพื่อให้ได้รับการดูและจากหน่วยงานราชการและมีการตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้น สาเหตุที่ตั้งชื่อว่าบ้านดงบุญนาคเนื่องจากเดิมที่นี่มีต้นบุญนาคขึ้นอยู่เยอะ

(๑) “ป่าเยาวชน” มีขนาดพื้นที่ ๘๘ ไร่ ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๗ เริ่มต้นจากเยาวชนในบ้านดงบุญนาค ได้มองเห็นความสำคัญของผืนป่าซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์เป็นที่เลี้ยงควายและพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน การเข้ามาของนายทุนเพื่อเข้ามาคว้านซื้อที่ป่าและให้เงินมัดจำไว้กับชาวบ้านในพื้นที่ไว้ เมื่อเยาวชนในหมู่บ้านทราบจึงได้นำเรื่องไปหารือกับผู้เฒ่าผู้แก่ และได้มีการทำประชาคมหมู่บ้าน เชิญนายทุนที่จะเข้ามาซื้อร่วมรับฟัง จนได้ข้อสรุปว่า ป่าผืนนี้เป็นป่าสาธารณะประโยชน์ของชุมชนไม่ต้องการให้มีการซื้อ-ขาย จึงได้คืนเงินมัดจำให้กับนายทุน และป่าผืนนั้นชาวบ้านก็นำไปขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน พร้อมกับตั้งเป็นป่าชุมชนชื่อว่า “ป่าชุมชนป่าเยาวชน” เพื่อเป็นกุศโลบายให้เยาวชนในชุมชนเกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน รักและหวงแหนป่า

---

[๓] สัมภาษณ์ เติง ใจใจ, เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ภาพที่ ๔.๒ : แผนที่ที่ตั้งป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาค
ที่มา : Google Earth

(๒) ป่าแม่บ้าน มีพื้นที่ขนาด ๑๒๙ ไร่ ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๖ หลังจากที่มีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) เข้ามาขุดเอาดินในพื้นที่ป่าไปใช้ในการสร้างถนนเนื่องจากสภาพดินบริเวณนั้นเป็นดินลูกรัง จากนั้นก็มีนายทุนลักลอบเข้ามาขุดดินอยู่เรื่อย ๆ และมีชาวบ้านบุกรุกป่า ชาวบ้านเห็นดังนั้นจึงปรึกษาหารือกันในการร่วมกันรักษาป่าไว้เพราะไม่เช่นนั้นคงไม่เหลือไว้เป็นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ประกอบกับได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทให้ช่วยกันรักษาไว้ ชาวบ้านจึงร่วมกันปักหลักเขตป่าและนำพื้นที่ไปขอแจ้งขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน โดยให้กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านเป็นคนเสนอเรื่องและดูแลเป็นหลักจึงได้ตั้งชื่อป่าชุมชนผืนนั้นว่า “ป่าแม่บ้าน”

ภาพที่ ๔.๓ : ป่าแม่บ้าน

(๓) ป่าผู้สูงอายุ มีขนาดพื้นที่ ๓๓ ไร่ ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๗ โดยการนำของนายเติง ใจใจ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านบ้านดงบุญนาคที่ได้เข้าไปเป็นคณะทำงานที่ตั้งขึ้นโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา ในการประชุมกับคณะทำงานวัฒนธรรมระดับตำบลได้มีการพูดคุยเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน “จอมก้อ” ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์ในหมู่บ้านที่คนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงเคารพ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของพระพุธรูปศักดิ์สิทธิ์ชื่อพระเจ้าหินทิพย์ จึงได้มีการเสนอให้อนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวไว้เป็นป่าชุมชนโดยตั้งชื่อว่า “ป่าผู้สูงอายุ” เพื่อเป็นกุศโลบายให้กลุ่มผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษา เนื่องจากเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีผู้สูงอายุไปทำบุญที่นั่นอยู่ตลอด

เอกสารฉบับนี้จัดเก็บไว้ที่คณะกรรมการป่าชุมชน

รหัสป่าชุมชน...๕๖๐๗๐๕๐๗๐๓...
ฉบับที่...๓...
เล่มที่...๑๙๔๒...

หนังสือแสดงโครงการป่าชุมชน

เลขที่...๑๙๔๒/.....
ระวางแผนที่...๔๙๔๗ I..
โซน...๔๗...

วันที่...๘... เดือน...มีนาคม... พ.ศ. ...๒๕๕๕...

โดยที่เป็นการสมควรให้มีโครงการป่าชุมชน
อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๗ และมาตรา ๓๒ แห่งพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ประกอบพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๑๔ มาตรา ๓๒ แก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๔๕ และมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ อธิบดีกรมป่าไม้จึงสั่งให้พนักงาน เจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ ไปดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ และส่งเสริมให้
ราษฎรชุมชน...บ้านดงบุญนาค... หมู่ที่...๗... ตำบล...บ้านเหล่า... อำเภอ...แม่ใจ...
จังหวัด... พะเยา... มีส่วนร่วมพัฒนาป่าไม้ในพื้นที่...ป่าชุมชนบ้านดงบุญนาค (แปลง ๓)...
ภายใน (ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ หรือเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ฯลฯ)
ชื่อป่า...ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ปืมและป่าแม่พุง... ตำบล...บ้านเหล่า...
อำเภอ...แม่ใจ... จังหวัด...พะเยา... ในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนมีกำหนดเวลา ๕ ปี
ตั้งแต่วันที่...๒๕... เดือน...สิงหาคม... พ.ศ. ...๒๕๕๔... จนถึงวันที่...๒๕... เดือน...สิงหาคม... พ.ศ. ...๒๕๕๙...
ตามรายละเอียดขอบเขตแปลงที่ระบุ

พื้นที่ ๓๓ ไร่ ๐ งาน ๐ ตารางวา

มาตราส่วน ๑ : ๒,๕๐๐ รูปแผนที่แปลงป่าชุมชนโดยประมาณ

โครงการป่าชุมชนนี้ต้องปฏิบัติตาม กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เงื่อนไข และแนวทางที่กรมป่าไม้กำหนดโดยเคร่งครัด

(ลงชื่อ).....
(.....นายสุวิทย์ รัตนมณี.....)
ตำแหน่ง.....อธิบดีกรมป่าไม้.....

ภาพที่ ๔.๔ : เอกสารป่าผู้สูงอายุ

๑.๒) ป่าชุมชนในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ[๔]

ป่าชุมชนในหมู่บ้านดงอินตาเหนือความจริงมี ๒ แปลง แปลงที่สองมีขนาดเล็กเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ซึ่งจะไม่ได้กล่าวถึงในรายละเอียด ณ ที่นี้ ป่าชุมชนแปลงหลักชื่อป่าเวียงห้าว

[๔] สัมภาษณ์ หลั่น ปิ่นใจ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านดงอินตาเหนือ ตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

มีขนาดพื้นที่ ๘๒ ไร่ มีลักษณะเป็นรูปวงกลมล้อมรอบด้วยคูน้ำของเมืองโบราณที่ชาวบ้านเรียกว่า “เวียงห้าว” ซึ่งมีตำนานเล่าต่อ ๆ กันมาว่าคูเมืองแห่งนี้ถูกขุดขึ้นเพื่อป้องกันช้าง “ปู่ก่ำงาเขียว” ซึ่งเป็นช้างดุร้ายมีอิทธิฤทธิร้ายกาจ ด้วยกลัวอิทธิฤทธิช้างดังกล่าวชาวเมืองจึงขุดคูเมืองอย่าง “ห้าว” หรืออย่างเร่งรีบ จึงเรียกชื่อเมืองโบราณนี้ว่าเวียงห้าว ป่าชุมชนแห่งนี้ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๐ จากเดิมที่เป็นป่าเสื่อมโทรมกำลังฟื้นตัวหลังจากการถูกสัมปทานป่าไม้เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๖ เพื่อนำไม้ไปขายให้กับโรงบ่มยาสูบ หลังจากหมดสัมปทานชาวบ้านจึงหารือร่วมกันที่จะฟื้นฟูป่าผืนนี้ให้กลับมาสมบูรณ์เหมือนเดิมโดยตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้นตามขอบเขตของเมืองโบราณ ต่อในปีพ.ศ. ๒๕๔๖ จึงได้ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนอย่างเป็นทางการกับกรมป่าไม้ ชุมชนมีการทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูร่วมกันอย่างต่อเนื่องในทุก ๆ ปีทั้งการบวชป่า ปลูกป่า ทำแนวกันไฟ ในบางปีจะมีองค์กรเอกชน หน่วนงานภาครัฐ และชาวบ้านจากชุมชนข้างนอกมาร่วมด้วย

ภาพที่ ๔.๕ : แผนที่ที่ตั้งป่าเวียงห้าว
ที่มา : Google Earth

๒) ทรัพยากรที่มีในป่าและประโยชน์จากป่า

สภาพทั่วไปของป่าในบ้านดงบุญนาคทั้ง ๓ แห่ง[๕] เป็นป่าที่ราบผืนไม่ใหญ่นัก ดินไม่อุดมสมบูรณ์หน้าดินแต่ละพื้นที่ป่าจะแตกต่างกันออกไปโดยป่าเยาวชนและป่าผู้สูงอายุจะเป็นดินแดง ส่วนป่าแม่บ้านจะเป็นดินลูกรัง พื้นที่ป่าส่วนใหญ่จึงเป็นป่าเบญจพรรณและไม่ได้มีอาหารที่เป็นผลผลิตจากป่าอุดมสมบูรณ์นักประกอบกับมีป่าในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติแม่ปืมที่อุดมสมบูรณ์กว่าและอยู่ไม่ไกล ทำให้ชาวบ้านไม่นิยมเข้าไปหาอาหารจากป่าชุมชนเหล่านี้เท่าไหร่ ส่วนมากจะนิยมเข้าไปเลี้ยงสัตว์มากกว่าซึ่ง จะมีบ้างที่ชาวบ้านเข้าไปหาของป่า เช่น ป่าผู้สูงอายุ ที่ชาวบ้านเข้าไปหาหน่อไม้ เก็บเห็ด หามดแดง เป็นต้น ประโยชน์หลักของการรักษาป่าชุมชนของบ้านดงบุญนาคจึงเป็นเรื่องของการ

[๕] สัมภาษณ์ เติง ใจใจ, ๒๕๖๑, อ้างแล้ว.

เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และการเป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นทำให้ฝนตกตามฤดูกาลป้องกันภัยแล้ง ส่วนป่าชุมชนเวียงห้าวจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า มีอาหารให้ชาวบ้านได้เก็บหาหลายชนิดกว่า

การเข้าไปหาอาหารจากป่าส่วนมากชาวบ้านจะเข้าไปหาในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติแม่ปืมเนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์กว่ามาก โดยจะเห็นได้ว่าในช่วงฤดูเก็บเห็ดจะมีรถจักรยานยนต์ชาวบ้านหลายร้อยคันจอดตามริมป่าเพื่อเข้าไปเก็บเห็ดโดยเฉพาะเห็ดเผาะที่ชาวบ้านบอกว่าอร่อยกว่าป่าที่อื่น ความอุดมสมบูรณ์ของป่าในเขตอุทยานทำให้ชาวบ้านหลายคนยึดอาชีพหลักในการเก็บหาของป่าขายโดยไม่ต้องทำนา ซึ่งมีรายได้ดีสามารถเลี้ยงครอบครัวและส่งลูกเรียนได้

ตารางที่ ๔.๑: การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านดงบุญนาค[๖]

ประโยชน์จากป่า	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ป่าเยาวชน												
เลี้ยงวัวควาย	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
ป่าแม่บ้าน												
เลี้ยงวัวควาย	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
ป่าผู้สูงอายุ												
เลี้ยงวัวควาย	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
หาเห็ด							—	—	—	—		
หาไข่มดแดง		—	—	—	—	—						
หาหน่อไม้					—	—	—	—	—			

ตารางที่ ๔.๒: การเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนเวียงห้าว [๗]

ประโยชน์จากป่า	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
หาผักตามฤดูกาล	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
หาไข่มดแดง		—	—	—	—	—						
หาเห็ด							—	—	—	—		
หาผึ้ง			—	—	—							
สัตว์ป่า	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
หาหน่อไม้					—	—	—	—	—			

[๖] สัมภาษณ์ นุกูล ปิงวงศ์, เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๗] สัมภาษณ์ หลั่น ปิ่นใจ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านดงอินตาเหนือ ตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๓) พัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า[๘]

พัฒนาการของป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่าเกิดขึ้นในช่วงเดียวกันกับเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา โดยเริ่มต้นตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๗ ซึ่งเป็นช่วงที่หลายพื้นที่ในจังหวัดพะเยาได้รับผลกระทบจากการเปิดสัมปทานป่าไม้ของภาครัฐเพื่อให้ภาคเอกชนเข้ามาเปิดสัมปทานป่าไม้ พื้นที่ป่าในตำบลบ้านเหล่าถูกสัมปทานไป ๒ รอบ รอบแรกเป็นการสัมปทานของบริษัทเชียงรายทำไม้จำกัดเพื่อตัดไม้เนื้อดี เช่น ไม้สัก ไปแปรรูป รอบที่สองเปิดสัมปทานเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นการสัมปทานป่าไม้เพื่อนำไม้ไปทำฟืนในโรงบ่มใบยาสูบ การเปิดสัมปทานป่าไม้ทั้งสองรอบทำให้ไม้ขนาดใหญ่ในพื้นที่ป่าถูกชักลากออกจากป่า ชาวบ้านเข้าไปทำไม้มากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าลดน้อยลงเรื่อย ๆ ทั้งยังมีการรุกพื้นที่ป่า ป่าต้นน้ำหลายแห่งถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง

ปีพ.ศ. ๒๕๒๕ ผู้นำชุมชนในตำบลบ้านเหล่าที่ได้มีการปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ปัญหาเนื่องจากพื้นที่ป่าถูกบุกรุกไปมากโดยเฉพาะป่าต้นน้ำ ซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ ผู้นำชุมชนจึงได้เดินทางไปยื่นหนังสือกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อขอให้ประกาศเอาพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปืมเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อป้องกันการบุกรุกทั้งจากคนทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งนี้ชาวบ้านในพื้นที่บางส่วนไม่เห็นด้วยกับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติจึงได้ร่วมกันคัดค้าน เพราะเกรงว่าจะสูญเสียพื้นที่ทำกินและไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติได้ สุดท้ายได้มีการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างภาครัฐและชาวบ้านจนได้ข้อสรุปว่า ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยอุทยานแห่งชาติแม่ปืมจะทำงานร่วมกับชาวบ้านโดยให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ แต่ต้องกำหนดแนวเขตเพื่อดูแลรักษาร่วมกันและทำข้อตกลงร่วมกันในการเข้าไปใช้ประโยชน์

ปีพ.ศ. ๒๕๓๕ เกิดภัยแล้งหนัก ชาวบ้านประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร ผู้นำหมู่บ้านในตำบลบ้านเหล่าได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกัน โดยมีคณะทำงานจากเครือข่ายพะเยาเพื่อการพัฒนาเข้าร่วมด้วย หลังจากการพูดคุยคณะทำงานได้เดินทางขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำและพบว่าป่าต้นน้ำถูกทำลายไปมาก น้ำในลำห้วยสาขาแห้งขอด ทำให้ผู้นำและชาวบ้านได้ฉุกคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำขึ้นอย่างจริงจัง

ปีพ.ศ. ๒๕๔๐ โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา (คอป.) มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา ได้เข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้านในตำบลบ้านเหล่าในการศึกษาปัญหาของพื้นที่และเก็บข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน พร้อมทั้งประเมินความต้องการของชุมชน ซึ่งสิ่งที่ชุมชนต้องการคือการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำแม่ปืม และสร้างจิตสำนึกร่วมให้คนในชุมชนเกิดความหวงแหนป่า การทำงานร่วมกันของชาวบ้านและคณะทำงานของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาในปีนั้นทำให้ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และแกนนำป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่ารวมกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำห้วยแม่ปืม เพื่อทำงานด้านการอนุรักษ์ มีการตั้งคณะกรรมการกลางของตำบลขึ้นมา ๑ ชุด ปีพ.ศ. ๒๕๔๑[๙] มีการร่างระเบียบป่าชุมชนระดับตำบลขึ้น มีป่าชุมชนที่ร่วมกันดูแลรักษาในขณะนั้นคือ ป่าชุมชนในเขตป่าแม่ปืมที่เตรียมประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปืม ๑๓,๖๔๓ ไร่ ป่าเวียงห้าวที่หมู่บ้านดงอินตา ๑ แห่ง และป่าชุมชนในหมูบ้านดงบุญนาคอีก ๓ แห่ง นอกจากงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนแล้วกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำ

---

[๘] สัมภาษณ์ เติง ใจใจ, ๒๕๖๑, อ้างแล้ว.

[๙] ชนากานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖ .

ห้วยแม่ปืมได้ร่วมผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของของชุมชน มีการสนับสนุนให้ป่าในตำบลบ้านเหล่าขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน ทำการติดป้ายป่าชุมชนตามริมป่าที่ขึ้นทะเบียนแล้ว

ปีพ.ศ. ๒๕๔๗ ผู้นำชาวบ้านบ้านดงบุญนาค หมู่ ๗ ได้ยื่นหนังสือต่อสภาตำบล เพื่อยกป่าชุมชนทั้ง ๓ แห่งให้อยู่ในการดูแลของตำบล เนื่องจากชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งตำบลแต่หากดูแลโดยแค่ชาวบ้านบ้านดงบุญนาคอาจจะไม่ทั่วถึง ซึ่งต่อมาก็ได้รับการอนุมัติในปีพ.ศ. ๒๕๕๑

ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ แกนนำชาวบ้านได้ประสานงานกับกรมป่าไม้เพื่อขอให้มาจับพิกัดพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อความชัดเจนของขอบเขตและออกเอกสารขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการ

ปีพ.ศ. ๒๕๕๒ ได้มีการประกาศพื้นที่ป่าแม่ปืมเป็นอุทยานแห่งชาติ มีการแบ่งป่าออกเป็น ๓ โซนคือป่าอุทยาน ป่ากันชน และป่าชุมชน ในขณะเดียวกันพรบ.ป่าชุมชนที่ชาวบ้านพยายามผลักดันไม่ผ่านรัฐสภา ทำให้การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลเหล่าเริ่มซบเซาลง

ปีพ.ศ. ๒๕๖๑ มีการจัดประชุมของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่าขึ้นอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑ ซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการทำวิจัยชิ้นนี้เพื่อระดมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและปรึกษาหารือในการทำงานร่วมกันของเครือข่ายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า การประชุมครั้งนี้ถือเป็นครั้งแรกที่มีการพูดคุยโดยตรงเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบล ที่ผ่านมาไม่ได้มีการพูดคุยกันเลยเนื่องจากเครือข่ายป่าชุมชนระดับตำบลที่มีอยู่ปัจจุบันเป็นเครือข่ายตามกลไกกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีการยกเรื่องป่าชุมชนมาคุยบ้างเป็นวาระย่อยในการประชุมบางครั้งแต่ไม่ได้มีการจัดประชุมโดยตรง การพูดคุยเรื่องงานป่าชุมชนในระดับตำบลที่ชาวบ้านและผู้นำส่วนอื่นได้ร่วมพูดคุยก็มีอยู่บ้างเรื่อย ๆ แต่ไม่เป็นทางการ อย่างเช่นการพูดคุยกันในช่วงการเตรียมงานหรือช่วงจัดกิจกรรมบวชป่า หรือการกิจกรรมอื่น การประชุมครั้งนี้จึงมีตัวแทนชาวบ้านจากป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่ามาร่วมเยอะโดยเฉพาะผู้นำอาวุโสที่เป็นผู้ริเริ่มเรื่องป่าชุมชนมาในอดีตมาร่วมปรึกษาหารือและให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนในพื้นที่ของตัวเอง ทำให้เครือข่ายและผู้นำที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการของทุกฝ่าย และมีการพูดคุยถึงแผนงานในระดับหมู่บ้าน แต่ยังไม่ได้มีแผนการทำงานเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบล

๔.๑.๔ เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา

อำเภอภูกามยาวแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๓ ตำบลคือ ตำบลห้วยแก้ว ตำบลดงเจน และตำบลแม่อิง รวม ๔๑ หมู่บ้าน ป่าชุมชนในอำเภอภูกามยาวตั้งอยู่ในสองตำบลฝั่งซ้ายของแม่น้ำอิง คือ ตำบลดงเจนซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร้อง หมู่ ๖ หมู่บ้านร่องปอ หมู่ ๗ หมู่บ้านเจน หมู่ ๘ หมู่บ้านสันป่ากอก หมู่ ๙ หมู่บ้านกว๊านสันติสุข หมู่ ๑๓ หมู่บ้านร่องปอใต้ หมู่ ๑๔ และหมู่บ้านสันป่าสัก หมู่ ๒ และตำบลห้วยแก้วซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านจากทั้งหมด ๑๗ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑
๒. หมู่บ้านป่าฝาง หมู่ ๒
๓. หมู่บ้านห้วยแก้ว หมู่ ๓

๔. หมู่บ้านหนองลาว หมู่ ๔
๕. หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕
๖. หมู่บ้านหาดแฟน หมู่ ๖
๗. หมู่บ้านห้วยทรายขาว หมู่ ๗
๘. หมู่บ้านกาดถี หมู่ ๘
๙. หมู่บ้านสันต้นแหน หมู่ ๙
๑๐. หมู่บ้านใหม่ หมู่ ๑๐
๑๑. หมู่บ้านสันป่าแดง หมู่ ๑๑
๑๒. หมู่บ้านสันป่าส้าน หมู่ ๑๒
๑๓. หมู่บ้านกาดถี หมู่ ๑๓
๑๔. หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑๔
๑๕. หมู่บ้านกาดถี หมู่ ๑๕
๑๖. หมู่บ้านจำปา หมู่ ๑๗

๑) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชน

ในจำนวนป่าชุมชนทั้งหมดใน ๒ ตำบลได้มีการเลือก ๒ ป่าชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนของแต่ละตำบลคือ ป่าชุมชนบ้านร่องปอ หมู่บ้านร่องปอ(ใต้) หมู่ ๑๔ ตำบลดงเจน และป่าชุมชนม่อนปูยา หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ ตำบลห้วยแก้ว เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาในรายละเอียดถึงประวัติความเป็นมาของการจัดตั้งป่าชุมชน การใช้ประโยชน์ และการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน

(๑) ป่าชุมชนบ้านร่องปอ

หมู่บ้านร่องปอ(ใต้) หมู่ ๑๔ อยู่ห่างจากอำเภอเมืองพะเยาไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๒๐ กิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นที่ราบหุบเขากว้างประมาณ ๐.๖-๑.๕ กิโลเมตรและยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ขนาบข้างด้วยภูเขาเป็นแนวยาวทั้งสองข้างซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นป่าอุทยานแห่งชาติแม่ปืมและป่าชุมชน ที่นี่มีประชากร ๕๐๐ คน ๑๐๐ หลังคาเรือน ชาวบ้านเป็นกลุ่มชาติพันธุ์คนเมืองทั้งหมด มีอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ และรับจ้างทั่วไป

บ้านร่องปอมีการกันเขตป่าชุมชนและดูแลป่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๗[๑๐] หลังจากมีการลักลอบเข้ามาตัดไม้จนแทบจะเป็นป่าเสื่อมโทรมและพื้นที่ป่าถูกบุกรุกเหลือน้อยลง ชาวบ้านจึงหารือกันทำการอนุรักษ์ป่าไว้และดูแลกันเองโดยชาวบ้านซึ่งเดิมเป็นป่าผืนใหญ่แต่ต่อมามีการประกาศเอาพื้นที่บางส่วนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ และเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๘ ได้มีการแบ่งเขตการปกครองหมู่บ้านร่องปอออกเป็น ๒ หมู่คือหมู่ ๗ และหมู่ ๑๔ และมีการแบ่งป่าชุมชนออกเป็น ๒ แปลง แปลงแรกเป็นของหมู่ ๗ ชื่อป่าห้วยปลากั้งขนาดพื้นที่ ๓๑๐ ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ส่วนอีกแปลงเป็นของหมู่ ๑๔ ชื่อป่าม่อนผาซันขนาดพื้นที่ ๙๘๘ ไร่ เป็นป่าแปลงยาวตั้งอยู่ในภูเขาฝั่งตะวันออกของหมู่บ้าน โดยด้านซ้ายของป่ามีถนนหมู่บ้านเป็นแนวเขตส่วนด้านขวามีสันเขาเป็นแนวเขต

---

[๑๐] สัมภาษณ์ คมจักร เมืองมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านร่องปอ ตำบลดงเจน อำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ภาพที่ ๔.๖: ป่าชุมชนบ้านร่องปอ

(๒) ป่าชุมชนม่อนปูยา

ป่าชุมชนม่อนปูยาตั้งอยู่ในเขต ๔ หมู่บ้าน[๑๑] ที่จัดการและใช้ประโยชน์ร่วมกันคือ หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่บ้านสันป่าแดง หมู่บ้านหาดแฟน และหมู่บ้านบ้านใหม่ ซึ่งทั้ง ๔ หมู่บ้านตั้งอยู่ติดกันบนถนนสายพะเยา-ป่าแดด ห่างจากอำเภอเมืองพะเยาไปประมาณ ๒๗ กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำอิงซึ่งอยู่ฝั่งทิศตะวันออกของหมู่บ้าน จากการวัดพื้นที่เบื้องต้นโดย Google Earth[๑๒] ป่าดอยม่อนปูยามีขนาดประมาณ ๒,๑๐๐ ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านและของถนนสายพะเยา-ป่าแดด สภาพภูมิประเทศของป่าเป็นภูเขาไม่สูงนักพื้นที่ส่วนมากเป็นหิน สมัยก่อนชาวบ้านพบกล้องปูยาหิน (กล้องยาสูบทำจากหิน) หล่นอยู่บริเวณนั้นซึ่งไม่รู้ว่ามาจากไหนจึงเรียกที่นี่ว่า “ม่อน (ดอย) ปูยา”

ความเป็นมาของป่าชุมชนม่อนปูยาเริ่มจากป่าได้ถูกสัมปทานโดยบริษัททำไม้จากจังหวัดลำปางช่วงปีพ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๒๒[๑๓] หลังการหมดสัมปทานป่าไม้ป่าถูกปล่อยให้ฟื้นตัว ต่อมาช่วงปีพ.ศ. ๒๕๓๕[๑๔] เกิดภาวะแห้งแล้งอย่างหนักจนชาวบ้านไม่ได้ทำนาซึ่งทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๖ ผู้ใหญ่บ้านทั้ง ๔ หมู่บ้านและชาวบ้านได้ทำประชาคมและพูดคุยกันอยู่หลายครั้งจึงตกลงกันว่าจะอนุรักษ์ป่าไว้ โดยเป็นการดูแลร่วมกันทั้ง ๔ หมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการพร้อมตั้งกฎระเบียบข้อห้ามขึ้นมา ในปีพ.ศ. ๒๕๓๗ มีหนังสือจากทางจังหวัดเชียงรายแจ้งว่าจะมีการให้สัมปทานบริษัทมาทำแร่ในม่อนปูยา เมื่อชาวบ้านรู้ข่าวจึงได้ไปรวมตัวกันเพื่อคัดค้าน แม้ทางบริษัทจะเข้ามายื่นข้อเสนอให้กับผู้ใหญ่บ้านเพื่อแลกกับการประมูลแร่แต่ก็ไม่ได้ยินยอมตามข้อเสนอของทางบริษัท การรักษาป่าในช่วงแรกก็มีทั้งคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยแต่ต่อมาก็มีความเข้าใจมากขึ้นถึงความสำคัญในการรักษาป่าไว้ ต่อมาป่าได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนกับกรมป่าไม้บางส่วน

---

[๑๑] สัมภาษณ์ สมัย บัวงาม, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

[๑๒] Google Earth Pro, โปรแกรมคอมพิวเตอร์ออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

[๑๓] ชนากานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕.

[๑๔] สัมภาษณ์ สมัย บัวงาม, อ้างแล้ว.

ภาพที่ ๔.๗ : แผนที่ป่าชุมชนม่อนปูยา
ที่มา : Google Earth

๒) ทรัพยากรที่มีในป่าและประโยชน์จากป่า

ในกรณีป่าชุมชนบ้านร่องปอ สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ป่าเป็นดินลูกรัง มีลักษณะเป็นป่าเต็งรังซึ่งไม้หลักที่พบคือไม้เต็งและไม้รัง และพบไม้สักบ้าง การเข้าไปใช้ประโยชน์[๑๕] ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งปีทั้งหน้าฝนและหน้าแล้ง ส่วนมากชาวบ้านจะไปเก็บหาผลผลิตจากป่า เช่น เห็ด มดแดง หน่อไม้ ต่อ ผึ้ง หรือ สมุนไพร เช่น มะขามป้อม มะขามเครือ เป็นต้น ซึ่งป่าลักษณะเช่นนี้พืชในป่าที่เป็นผักตามฤดูกาลจะมีน้อยที่พบเห็นส่วนมากจะเป็น ผักก้อแก้ (ผักพ่อค้าตีเมีย) เป็นต้น กลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนส่วนมากจะเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง การเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าส่วนมากแล้วชาวบ้านจะเข้าไปหาในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปืมที่อยู่ทิศตะวันตกของหมู่บ้านเนื่องจากจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า

ในกรณีป่าม่อนปูยา[๑๖] ลักษณะพื้นดินส่วนมากจะเป็นหินไม่ค่อยมีดินเท่าไหร่ สภาพป่าเป็นป่าเต็งรังผสมป่าเบญจพรรณ ไม้ใหญ่ที่พบจะเป็นไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ไม้มะค่า ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าได้ตลอดทั้งปีซึ่งมีอาหารให้เก็บหาหมุนเวียนแตกต่างไปตามฤดู เช่น หน่อไม้ ผักหวาน มดแดง ผึ้งป่า และเห็ด เมื่อหามาได้นอกจากกินในครัวเรือนแล้วก็ขายในหมู่บ้าน ส่วนเห็ดจะมีพ่อค้าเข้ามาซื้อ กลุ่มคนที่เข้าไปหาส่วนมากจะเป็นผู้หญิง ในป่าก็มีสมุนไพรเยอะซึ่งหามาใช้ในหมู่บ้านไม่ได้หาเพื่อเอาไปขาย เช่น ฮ้อสะปายควาย มะขามป้อม นอกจากคนในชุมชนแล้วคนหมู่บ้านอื่นก็เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าเยอะเหมือนกัน นอกจากนี้ป่ายังเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของชุมชนมีลำห้วยหลายสาย เช่น ห้วยบง ห้วยตาด ห้วยป่าดำ ห้วยจำหลวง ห้วยขอนแดง ห้วยม่วง ห้วยหาดแฟน และห้วยกั้งเสือ

---

[๑๕] สัมภาษณ์ ติ๊บ แสนศรี, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

[๑๖] สัมภาษณ์ พิษณุกร ยอกุล, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านอิงโค้ง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ภาพที่ ๔.๘: ป่าม่อนปูยา

๓) พัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา

การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยชุมชนของอำเภอภูกามยาวคล้าย ๆ กับพื้นที่อื่น ๆ ในลุ่มน้ำอิงซึ่งมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์คือเริ่มจากความสัมพันธ์ของคนกับป่าไม้ที่มีมาแต่อดีตกลายเป็นองค์ความรู้ ความผูกพัน และแนวทางในการปฏิบัติเพื่ออยู่ร่วมกับป่าที่สั่งสมและสืบทอดมา และเมื่อเกิดวิกฤติของปัญหาทรัพยากรมันก็ได้กลายเป็นฐานความรู้ท้องถิ่นของแต่ละชุมชนในการจัดการป่าที่เป็นรูปธรรมและอย่างทางการมากขึ้นทั้งในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ต่อมาก็ได้รวมกันเป็นเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาวซึ่งมีพัฒนาการสัมพันธ์กับเครือข่ายป่าชุมชนในระดับจังหวัดและระดับประเทศที่ตั้งขึ้น

ปีพ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นช่วงที่ป่าไม้ถูกสัมปทานจำนวนมาก ชาวบ้านหมู่บ้านกาดถี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนแรกที่ได้มีการขับเคลื่อนเรื่องป่าชุมชนอย่างจริงจัง มีการกำหนดกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อควบคุมการเข้าไปบุกรุกป่าซึ่งในช่วงแรกนี้ยังไม่มีแบบแผนในการจัดการที่ชัดเจน นอกจากชุมชนบ้านกาดถีแล้วยังมีชุมชนบ้านร่องปอ หมู่ ๗ ตำบลดงเจน และบ้านม่วงคำ ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา ที่ชาวบ้านได้ช่วยกันผลักดันเรื่องการดูแลป่าชุมชนด้วยแต่ก็ยังไม่มีแบบแผนที่ชัดเจนเช่นกัน

ปีพ.ศ. ๒๕๓๒ โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ได้เริ่มเข้าไปทำโครงการในหลายพื้นที่ มีการเข้าไปช่วยผลักดันในหลายประเด็นรวมทั้งเรื่องการขอขึ้นทะเบียนป่าชุมชนและการอนุรักษ์ป่าร่วมด้วย โดยเข้าไปช่วยเก็บข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนและวางแนวเขตป่าให้มีความชัดเจนขึ้น รวมทั้งช่วยแนะนำเรื่องการตั้งกรรมการป่า และตั้งกฎระเบียบในการดูแลป่าให้มีความชัดเจนมากขึ้น

ปีพ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นต้นมา หลายหมู่บ้านเริ่มมีการตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสนใจในการสนับสนุนทุนเข้ามาช่วยในประเด็นเรื่องอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมบวชป่า การอนุรักษ์ต่าง ๆ และการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนด้วย ช่วงนั้นป่าชุมชนอำเภอภูกามยาวมีเพิ่มมากขึ้น จากเดิมมี ๒ ชุมชน ก็เริ่มเพิ่มขึ้นมาอีก ไม่ว่าจะเป็นป่าชุมชนม่อนปู่ยา ป่าชุมชนบ้านร่องปอ และป่าชุมชนห้วยทรายขาว เป็นต้น

ปีพ.ศ. ๒๕๔๕ เกิดการรวมตัวกันในนามเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา ประกอบด้วยอำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอปง อำเภอเชียงม่วน และอำเภอภูกามยาว มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนระดับจังหวัดขึ้น รวมทั้งเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาวที่ได้รวมตัวกันขึ้นอย่างเป็นทางการในปีนั้น[๑๗] โดยสมาชิกประกอบด้วย ๒๓ หมู่บ้านใน ๒ ตำบลคือตำบลดงเจน และตำบลห้วยแก้ว มีการตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอแต่เป็นการแต่งตั้งอย่างไม่เป็นทางการและไม่มีโครงสร้างชัดเจน มีแค่ทีมผู้ประสานงานระดับเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาวทำหน้าที่ประสานงานเมื่อมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน ซึ่งทีมผู้ประสานงานประกอบด้วยตัวแทนจากพื้นที่ป่าชุมชนแต่ละป่า ประสานงานผ่านการทำหนังสือเชิญ โทรศัพท์ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การปลูกป่า สืบชะตาแม่น้ำ การทำฝาย และทำแนวกันไฟ

๔.๑.๕ เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย มีเนื้อที่ทั้งหมด ๘๒,๖๒๕ ไร่ เป็นพื้นที่ราบ ๓๗,๒๘๑ ไร่ ภูเขาและป่าไม้ ๓๗,๒๘๐ ไร่ พื้นน้ำ ๘,๒๖๒ ไร่ สภาพภูมิประเทศของตำบลเป็นที่ลาดเอียงที่ราบเชียงเขา ขนานไปกับเทือกเขาดอยยาวและแม่น้ำอิง โดยฝั่งตะวันตกเป็นที่ราบมีแม่น้ำอิงไหลผ่านส่วนตะวันตกเป็นเทือกเขาดอยยาวมีแนวสันเขาเป็นเส้นแบ่งเขตตำบล ประชากรประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทยพื้นราบ ไทยลื้อ ชาวเขาเผ่าม้ง และเผ่าเย้า เป็นต้น อาชีพหลักของประชากรคือ การทำนา โดยมีอาชีพเสริม เช่น การเกษตรอื่น ๆ ทอผ้าพื้นเมือง เป็นต้น

จากสภาพภูมิประเทศจะเห็นว่าเป็นตำบลที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มีป่าไม้และแหล่งน้ำรวมกันเกินครึ่งหนึ่งของพื้นที่ ชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรทั้งป่าไม้และแหล่งน้ำมาอย่างยาวนาน ทำให้ทั้ง ๒๑ หมู่บ้านของตำบลมีป่าชุมชนของตัวเอง[๑๘] ในจำนวนนี้มี ๑๗ หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนทั้งแบบป่าบกบนภูเขาและป่าชุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำอิง ในการบริหารจัดการป่าชุมชนมีการรวมกันเป็นเครือข่ายระดับตำบลทั้งเครือข่ายที่รวมกันทั้งป่าสองประเภทและเครือข่ายเฉพาะป่าชุ่มน้ำ

๑) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชน

ป่าชุ่มน้ำ (flooded forest) เป็นพื้นชุ่มน้ำ (wetland) ประเภทหนึ่งซึ่งมีทั้งที่อยู่ในน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด เช่น ป่าชายเลน ป่าพรุ ป่าบุ่ง-ป่าทาม ในลุ่มน้ำอิงจะพบป่าชุ่มน้ำประเภทที่มีการท่วมขังเฉพาะบางฤดูกาล (seasonally flooded forest) ตามริมแม่น้ำอิงในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ป่าฮิม(ริม)อิง”[๑๙] ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากป่าชุ่มน้ำในพื้นที่น้ำจืดที่อื่น ๆ เนื่องจากลุ่มน้ำอิงตอนล่างเชื่อมอยู่กับแม่น้ำโขง ทำให้ป่าริมอิงมีระบบนิเวศเชื่อมอยู่กับระบบน้ำและสัตว์น้ำจากแม่น้ำโขง ป่าจะถูกน้ำท่วมประมาณ ๑-๓ เดือนในช่วงหน้าฝนที่น้ำในแม่น้ำโขงจะหนุนขึ้นมา ป่าชุ่มน้ำยังมีหนองน้ำกระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของปลาแล้วยังเป็นที่พักของนกอพยพด้วย นอกจากนี้ป่าริมอิงยังเชื่อมกับระบบนิเวศป่าบกบนภูเขา เนื่องจากสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปลุ่มน้ำอิงตอนล่างเป็นที่ราบริมน้ำกว้างประมาณ ๑๐ กิโลเมตร เป็นแนวยาวประมาณ ๖๕ กิโลเมตรจากอำเภอเทิงไปจนถึงปากแม่น้ำอิงที่อำเภอเชียงของขนาบข้าง

---

[๑๗] สัมภาษณ์ เตชภัฒน์ มโนวงศ์, อ้างแล้ว.

[๑๘] สัมภาษณ์ อิทธิมนต์ สุทธิ, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๑๙] สัมภาษณ์ ถนอม อุตมะ, ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ไปด้วยแนวเขาทั้งสองฝั่ง โดยแม่น้ำอิงจะอยู่ชิดกับแนวเขาฝั่งขวาซึ่งมีป่าไม้ปกคลุมตลอดแนว แม้จะมีถนนคั่นกลางแต่ระบบนิเวศของป่าทั้งสองแบบก็ยังเชื่อมกัน โดยเฉพาะการเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลจากป่าบนภูเขาลงยังป่าชุ่มน้ำและสัตว์ป่าจำพวกนกและแมลงที่บินข้ามไปมาได้

ในลุ่มน้ำอิงตอนล่างพบป่าชุ่มน้ำชุมชนใน ๓ อำเภอของจังหวัดเชียงรายคือ อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ อยู่อย่างน้อย ๑๗ ผืนมีเนื้อที่รวมกัน ๘,๕๒๗ ไร่ ๒ งาน ๒๑ ตารางวา[๒๐] (ในจำนวน ๑๗ หมู่บ้านในหนังสือของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตพบว่า ๑ หมู่บ้านเป็นหนองน้ำไม่ใช่ป่าชุ่มน้ำ และมีป่า ๑ ผืนที่ไม่มีข้อมูลขนาดพื้นที่ป่า) ซึ่งบางผืนมีป่าหลายแปลงประกอบกันอยู่ ในตำบลยางฮอมอำเภอขุนตาลมีป่าชุ่มน้ำจำนวน ๑๐ แปลงตั้งอยู่ใน ๑๗ หมู่บ้าน ป่าบางแปลงมีที่ตั้งคาบเกี่ยวอยู่ในหลายหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านใช้ประโยชน์และบริหารจัดการร่วมกัน

ตารางที่ ๔.๓ : ข้อมูลป่าชุ่มน้ำชุมชนในตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย[๒๑]

ลำดับที่	ชื่อป่า	ที่ตั้งของป่า	ขนาดพื้นที่ (ไร่)
๑.	ป่าหนองส้มป่อย	หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒ หมู่บ้านดงเจริญ หมู่ที่ ๑๖ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒๑	๔๐
๒.	ป่านอกทุ่ง	หมู่บ้านป่าบงน้ำล้อม หมู่ที่ ๑	๒๒๙
๓.	ป่าโค้งมะเขือแจ้	หมู่บ้านน้ำแพร่ หมู่ที่ ๔ หมู่บ้านน้ำแพร่ใต้ หมู่ที่ ๑๙	๒๗๖
๔.	ป่าหนองโค้งวังมล	หมู่บ้านน้ำแพร่เหนือ หมู่ที่ ๑๔	๖๐
๕.	ป่าตะเหี้ย	หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓	๑๓๘
๖.	ป่าหนองอ้อ	หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓	๔๐
๗.	ป่าแฝก	หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๘ หมู่บ้านห้วยสัก หมู่ที่ ๙ หมู่บ้านใหม่พัฒนา หมู่ที่ ๑๐ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๒ หมู่บ้านห้วยสักเหนือ หมู่ ๑๕ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๗	๒,๐๐๐ (พื้นที่อยู่ระหว่างกรณีพิพาท และอยู่ในขั้นตอนการรังวัด)
๘.	ป่าสาธารณะประโยชน์หมู่บ้าน	หมู่บ้านห้วยหลวง หมู่ที่ ๕ หมู่บ้านห้วยหลวงเหนือ หมู่ที่ ๒๐	๑๘๒
๙.	ป่าหนองข่วงเจิง	หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑	๑๐๐
๑๐.	ป่าข่อย	หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑	๗๒
รวม			**๓,๑๓๗**

[๒๐] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๖๐, อ้างแล้ว.

[๒๑] สัมภาษณ์ เกียรติชัย ชัยชนะ, กำนันตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย, เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ป่าชุ่มน้ำชุมชนบ้านงามเมือง เป็นตัวอย่างหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าชุ่มน้ำของตำบลยางฮอม หมู่บ้านงามเมืองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กมีประชากร ๓๔ หลังคาเรือน ๑๑๐ คน เป็นชาติพันธุ์ไทยวนหรือคนเมือง ชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ทุกคนและโบสถ์ในหมู่บ้าน อาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำนาทั้งนาปีและนาปรัง รองลงมาก็เป็นการทำไร่ ทำสวน รับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ

บ้านงามเมือง เป็นหมู่บ้านที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นป่าบนเทือกเขาดอยยาว ส่วนทิศตะวันตกเป็นแม่น้ำอิงและป่าชุ่มน้ำ ในหมู่บ้านมีหนองน้ำ ๑๗ แห่ง[๒๒] มีขนาดตั้งแต่ ๒ ไร่ไปจนถึง ๖๐ ไร่รวมเนื้อที่ทั้งหมด ๑๓๘ ไร่ ป่าบนดอยที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาไว้มีเนื้อที่รวม ๑,๙๓๐ ไร่[๒๓] ประกอบด้วยป่า ๓ ประเภทเรียงลดหลั่นกันลงมาจากยอดดอยเป็นแนวยาว ๑) ป่าต้นน้ำมีพื้นที่ ๑,๐๔๒ ไร่ จะอยู่บนพื้นที่สูงสุดมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์และมีตาน้ำเป็นป่าที่มีกฎระเบียบเข้มงวดที่สุด เพราะสำคัญต่อน้ำที่ไหลลงหมู่บ้านเพื่อการกินใช้และการเกษตร ๒) ป่าชุมชนมีพื้นที่ ๘๑๓ ไร่ ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการหาอาหารจากป่าได้แต่ห้ามตัดทำลายป่า และ ๓) ป่าใช้สอยมีพื้นที่ ๗๕ ไร่ อยู่ด้านล่างสุดของภูเขาและใกล้หมู่บ้าน สภาพป่าเป็นป่าไผ่และไม้ยืนต้น นอกจากการเก็บหาอาหารแล้วชาวบ้านยังสามารถนำไม้ในป่าไปใช้ได้ ป่าชุ่มน้ำมี ๒ แปลงคือ ป่าหนองข่วงเจิง ๑๐๐ ไร่ และป่าข่อย ๗๒ ไร่ รวม ๑๗๒ ไร่

การจัดตั้งป่าชุมชนเริ่มในปีพ.ศ. ๒๕๓๘[๒๔] เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตน้ำในลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้านแห้งเนื่องจากการบุกรุกพื้นที่ป่าทั้งป่าบนดอยและป่าริมน้ำ ชาวบ้านเล่าว่า *“ปีพ.ศ. ๒๕๓๘ ชาวบ้านสูญเสียรายได้กันอย่างมากทั้งรายได้หลักและรายได้รอง ทั้งรายได้จากการทำเกษตรและรายได้จากการทำประมง ชาวบ้านได้สังเกตพบว่าปีพ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นปีที่ชาวบ้านหาปลาได้น้อยพันธุ์ปลาลดน้อยลง เลยอยากฟื้นฟูและอนุรักษ์พันธุ์ปลา”*[๒๕] จึงจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดการทรัพยากรโดยมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์ปลาโดยร่วมกันทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ

ปีพ.ศ. ๒๕๔๑ กลุ่มรักษ์เชียงของ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในอำเภอเชียงของได้เข้ามาให้ความรู้และทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อคัดค้านโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน และพาชาวบ้านไปดูงานเรื่องการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่จังหวัดน่าน

ปีพ.ศ. ๒๕๔๓ ชาวบ้านได้แต่งตั้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านเข้าไปเป็นผู้คอยกำกับดูแล มีการประชุมและพูดคุยถึงข้อตกลงร่วมกันในประเด็นการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและการควบคุมการหาปลาโดยเฉพาะในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา แต่ปีนั้นยังไม่ได้พูดคุยถึงเรื่องเรื่องการดูแลป่ามากนัก จากนั้นในปีเดียวกันองค์กรชุมชนร่วมกับโครงการแม่น้ำและชุมชน ได้จัดตั้งชมรมอนุรักษ์

---

[๒๒] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๕๘, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕.

[๒๓] ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า, **ชุมชนบ้านงามเมือง : การจัดการลุ่มน้ำย่อยและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ**, ๒๕๖๑, หน้า ๑๗.

[๒๔] สัมภาษณ์ ถนอม อุตมะ, อ้างแล้ว.

[๒๕] จิตตรา ธุมาลา, “ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับพันธุ์พืชอาหารและพืชสมุนไพรบริเวณป่าชุ่มน้ำของชาวบ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”, **พัฒนานิพนธ์**, สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลายขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ในเขตพื้นที่ ๔ อำเภอในจังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล อำเภอเวียงแก่น และอำเภอเชียงของ มีการสำรวจแม่น้ำอิงในหลายประเด็น ทั้งการจัดทำป่าชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง และการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้น แกนนำในหมู่บ้านงามเมืองก็ได้เข้าไปเรียนรู้และทำกิจกรรมด้วย

ปีพ.ศ. ๒๕๔๗ หลังจากที่ชาวบ้านได้ไปร่วมกิจกรรมจากหลายเครือข่าย ชาวบ้านได้มีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือและลงมติร่วมกันถึงประเด็นการจัดการทรัพยากรอย่างจริงจัง โดยมีมติร่วมกันว่า ๑) กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำลุ่มน้ำอิงบ้านงามเมืองขึ้น ความยาว ๗๐๐ เมตร ๒) ทำเขตอนุรักษ์พื้นที่ป่าริมน้ำลุ่มน้ำอิงบ้านงามเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการ มีเนื้อที่รวม ๑๗๒ ไร่ มีการตั้งคณะกรรมการรวม ๑๕ คนดูแลป่าริมน้ำลุ่มน้ำอิง และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้น ทั้งนี้ยังมีการตั้งกฎระเบียบข้อบังคับขึ้นอย่างชัดเจน

หลังจากนั้นมาชาวบ้านก็ได้มีการทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบนดอย ป่าชุ่มน้ำและเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีหน่วยงานภายนอกเข้าไปร่วมกิจกรรมและสนับสนุนด้านต่าง ๆ อยู่บ้าง เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในอำเภอเชียงของ ที่เข้าไปร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง

ปีพ.ศ. ๒๕๕๕[๒๖] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำงานร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของมาหลายปีได้มีโครงการที่จะรื้อฟื้นชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลายขึ้นมาใหม่ เพื่อการอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำโดยการใช้ชมรมดังกล่าวเป็นตัวเชื่อมชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่างที่มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้มาทำงานร่วมกัน แต่การดำเนินงานโครงการได้ผลเกินเป้าหมายที่วางไว้คือเกิดการตั้งเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงขึ้นในเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ซึ่งมีสมาชิกหลักเป็นผู้นำชุมชนของหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิงทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างที่มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ผู้นำหมู่บ้านงามเมืองในขณะนั้นถูกแต่งตั้งเป็นรองประธานสภาฯ เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านตัวเองและมีความคิดกว้างไกลเรื่องดังกล่าว ซึ่งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงก็ไม่ได้ทำงานเฉพาะเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเท่านั้นแต่ทำเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะเรื่องป่าชุ่มน้ำที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญอันหนึ่งของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงด้วย[๒๗] จากนั้นการทำงานด้านการอนุรักษ์ของหมู่บ้านงามเมืองได้เชื่อมกับชุมชนและเครือข่ายอื่น ๆ ในลุ่มน้ำมากขึ้น มีการสนับสนุนงานกันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้กันอย่างต่อเนื่อง

---

[๒๖] สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มั่น, ผู้อำนวยการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒.

[๒๗] สัมภาษณ์ เตชภัฒน์ มโนวงศ์, เลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๙: แผนที่ป่าชุ่มน้ำบ้านงามเมือง
ที่มา : Google Earth

๒) ทรัพยากรที่มีในป่าและประโยชน์จากป่า

"ป่าฮิมอิง" เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงเนื่องจากมีระบบนิเวศที่เชื่อมอยู่กับทั้งแม่น้ำโขงและป่าบก ทั้งยังมีระบบนิเวศแบบป่าบกและแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ การที่มีน้ำท่วมขังในช่วงหน้าฝนทำให้ระบบนิเวศของป่าชุ่มน้ำและทรัพยากรในป่าแตกต่างไปจากป่าบกทั่วไป ระบบนิเวศในป่าชุ่มน้ำแบ่งออกเป็นระบบนิเวศย่อยหลายระบบ โดยมีปัจจัยสำคัญในการกำหนดประการหนึ่งคือระดับความสูงต่ำของพื้นที่ซึ่งมีผลให้การท่วมขังของน้ำแตกต่างกันไปทั้งความลึกและระยะเวลาการท่วม ซึ่งการท่วมของของน้ำก็เป็นตัวกำหนดการพบชนิดพืชเด่นในแต่ละจุดเพราะพืชแต่ละชนิดมีความสามารถในการทนน้ำต่างกัน ซึ่งการท่วมของน้ำและชนิดพืชเด่นที่พบก็เป็นตัวกำหนดระบบนิเวศย่อย เช่น สัตว์ป่า นก แมลง รวมไปถึงกำหนดความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับระบบนิเวศย่อยแต่ละชนิดทั้งเรื่องวิธีการเข้าไปใช้ประโยชน์และความรู้ที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านจะเรียกระบบนิเวศย่อยเหล่านี้ตามพืชหลักที่พบ เช่น ป่าข่อย ป่าชุมแสง ป่าไผ่ เป็นต้น ระบบนิเวศย่อยที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งคือพื้นที่ที่น้ำท่วมขังซึ่งชาวบ้านแบ่งออกเป็น ๑๐ ระบบ[๒๘] ได้แก่ (๑) หนอง (๒) หลง ซึ่งเป็นลำน้ำอิงเก่าที่ถูกขาดจากเส้นทางเดิมของแม่น้ำ (๓) บวก หรือแอ่งน้ำขนาดเล็ก (๔) จำ คือพื้นที่แฉะหรือตาน้ำ (๕) ฮ่อง หรือร่องน้ำ (๖) ดอน (๗) วัง จุดที่มีน้ำลึกในแม่น้ำ (๘) หาดทราย (๙) ญ่าน คือจุดที่มีลักษณะน้ำไหลเอื่อยในแม่น้ำจะอยู่ระหว่างวังกับหาดทราย และ (๑๐) ลำห้วย หนองน้ำจะเป็นลักษณะพิเศษและมีหน้าที่สำคัญในป่าชุ่มน้ำ ในฤดูน้ำหลากมันจะถูกเชื่อมต่อกันด้วยฮ่องและลำห้วย รวมไปถึงการเชื่อมกับลำห้วยที่มาจากป่าบนดอยและแม่น้ำอิง ในฤดูแล้งหนองก็จะทำหน้าที่เป็นที่อยู่ของปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่ค้างอยู่ในหนอง และเป็นแหล่งที่พักหากินสำคัญของนกอพยพนานาชนิด

---

[๒๘] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๕๘, หน้า ๒๗.

ภาพที่ ๔.๑๐: ป่าชุ่มน้ำชุมชนบ้านทุ่งศรีเกิด

ในด้านทรัพยากรสัตว์น้ำ ป่าชุ่มน้ำเป็นที่อยู่อาศัย หากิน และวางไข่ที่สำคัญของสัตว์น้ำจากแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิง ในช่วงที่ถูกน้ำท่วมป่าและกิ่งก้านของต้นไม้จะเป็นแหล่งอนุบาลและหลบภัยอย่างดีของตัวอ่อน ในด้านสัตว์ป่า[๒๙] พบว่าป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าถึง ๑๗๘ ชนิดโดยในจำนวนนี้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองถึง ๑๓๔ ชนิด มีสัตว์สำคัญที่ใกล้สูญพันธุ์ เช่น ลิ่นชวา เสือปลา

ป่าชุ่มน้ำบ้านงามเมืองมีทรัพยากรที่หลากหลาย พบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ๙ ชนิด สัตว์ปีก ๑๐๗ ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน ๑๗ ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ๑๓ ชนิด นก ๕๑ ชนิด และพืชอย่างน้อย ๙๓ ชนิด ป่ามีศักยภาพเก็บกักคาร์บอนสูงโดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ๑๘.๓๗ ตันต่อไร่ จากการสำรวจข้อมูลเรื่องความรู้ท้องถิ่นเรื่องพืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่าชุมน้ำบ้านงามเมืองเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๘[๓๐] พบว่าในป่ามีพืชอาหารและพืชสมุนไพรกว่า ๔๖ ชนิด แบ่งออกเป็นพืชอาหาร ๓๓ ชนิด ได้แก่ เครือฟ้า ม่วนหมู ผักกุ่ม ผักกูดง้อง ผักจ้ำ มะกอม มะเดื่อป่อง มะเหิด มะไห่ เดา ถั่วรส มะแดง ผักสลิด ผักกูด ผักขี้มด ผักแซ่ว สะเลียม หน่อไผ่สีสุก มะตัน ส้มเสี้ยว ผักปุ่มปา ผักกาบปี ผักหิน มะข้าวสาร มะลิดไม้ หนามสอน มะเกว๋น มะข้าว ผักปู่ย่า ผักแป๋ว มะเดื่อเกี้ยง มะห้า ย้าง พืชสมุนไพร ๖ ชนิดได้แก่ หญ้าเมืองวาย มะเย้ย หญ้าปกตอ หญ้าป้านยอบ หญ้าขัด หญ้าหลับหมื่น และพืชที่เป็นทั้งพืชอาหารและพืชสมุนไพร ๗ ชนิดได้แก่ ข่อย จ้อยนาง หอมดวลหลวง ผักแคบ มะก๋วยแก๋ว ผักหนอก เค็ดเก๊า

ป่าชุ่มน้ำของหมู่บ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ถัดไปจากตำบลยางฮอมเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบได้เป็นอย่างดี ป่าบุญเรืองให้บริการของระบบนิเวศ

---

[๒๙] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, **พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชุ่มน้ำ : วิถีชีวิตที่ยั่งยืน**, แผ่นพับ, ๒๕๖๒.

[๓๐] อ้างแล้ว, จิตตรา ธุมาลา, ๒๕๕๘.

(Ecosystem Services) ๗ ด้าน[๓๑] คือ (๑) เป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ เช่น พืชอาหาร พืชสมุนไพร แมลง ปลา สัตว์น้ำ เป็นต้น โดยพบพืชอาหารและพืชสมุนไพรรวม ๑๑๖ ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร ๔๙ ชนิด พืชสมุนไพร ๔๑ ชนิด พืชที่เป็นทั้งอาหารและสมุนไพร ๑๓ ชนิด พืชจำพวกเห็ด ๑๓ ชนิด (๒) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด โดยพบนกอย่างน้อย ๙๐ ชนิดโดยเป็นนกอพยพ ๑๖ ชนิด สัตว์เลื้อยคลานอย่างน้อย ๑๓ ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอย่างน้อย ๘ ชนิด และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกอย่างน้อย ๑๓ ชนิด (๓) เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ซึ่งพบปลา ๘๗ ชนิด (๔) เป็นแหล่งกักเก็บน้ำที่ทำหน้าที่เป็นแก้มลิงธรรมชาติช่วยป้องกันน้ำท่วมและน้ำแล้งได้เป็นอย่างดี (๕) เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอนถึง ๑๗,๒๔๗ ตันคาร์บอน (๖) เป็นแหล่งนันทนาการและท่องเที่ยว (๗) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และค้นคว้าวิจัยของทั้งคนในชุมชนและคนภายนอก ทั้งนี้จากการประเมินมูลค่าของพื้นที่ป่าบุญเรืองจำนวน ๓,๐๒๑ ไร่ พบว่ามีมูลค่าจากการใช้ประโยชน์รวม ๑๒๕ ล้านบาทต่อปี แบ่งเป็นมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ทางตรงในด้านการเป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ ๑๔ ล้านบาทต่อปี และมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ทางอ้อมอีก ๑๑๑ ล้านบาทต่อปี

๓) พัฒนาการของเครือข่าย

การที่ชาวบ้านในตำบลยางฮอมพึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่าไม้มายาวนานทำให้ทั้ง ๒๑ หมู่บ้านของตำบลมีการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้าน โดยมี ๑๗ หมู่บ้านที่มีทั้งป่าบกบนภูเขาและป่าชุ่มน้ำ ส่วนอีก ๔ หมู่บ้านที่เหลือมีเพียงป่าบกอย่างเดียว ในด้านการบริหารจัดการป่ามีการรวมตัวกันในระดับตำบล ๒ เครือข่ายที่เชื่อมกัน เครือข่ายแรกคือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม มีสมาชิก ๒๑ หมู่บ้าน เป็นเครือข่ายหลวม ๆ ที่รวมทั้งป่าบกและป่าชุ่มน้ำ ตั้งขึ้นโดยกลไกรัฐตามนโยบายของอำเภอในการจัดการเฝ้าระวังไฟป่าและการลักลอบตัดไม้ในเขตพื้นที่ตำบลยางฮอม มีการวางโครงสร้างและสมาชิกเป็นไปตามกลไกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน กิจกรรมหลักที่ทำคือการดับไฟป่าและการเฝ้าระวังการเผาป่าช่วงฤดูแล้งตามนโยบายลดหมอกควันและไฟป่า[๓๒]

เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม มีสมาชิกจำนวน ๑๗ หมู่บ้าน[๓๓] เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ไม่มีโครงสร้างที่ชัดเจน มีสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งและทำหน้าที่ประสานงานในการดำเนินกิจกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุ่มน้ำ และดำเนินการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับประเทศหรือนานาชาติ โดยมีความเป็นมาของเครือข่ายตามลำดับดังนี้

ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๕๙[๓๔] ชาวบ้านหมู่บ้านบุญเรือง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า กลุ่มรักษ์เชียงของ สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้ทำการศึกษาพื้นที่ป่าชุ่มน้ำในหมู่บ้านบุญเรืองในเรื่องความหลากการกระจายตัว และการทดแทนตามธรรมชาติของชนิดพันธุ์พืช การเก็บกักคาร์บอนเหนือพื้นที่ดิน ความสำคัญด้านสัตว์ป่า รวมถึงความรู้ท้องถิ่นของชาวบ้านในเรื่องสัตว์น้ำ การจำแนกระบบนิเวศ และ

---

[๓๑] ถิราพร ด่านศรีบูรณ์ และภนิตา พรหมประกาย, “คุณค่าของพื้นที่ป่าบุญเรือง”, **รายงานการวิจัย,** สาขาการจัดการทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐.

[๓๒] สัมภาษณ์ จอมชัย ทิพย์กมลเสน, ปลัดเทศบาลตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๓๓] สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มั่น, อ้างแล้ว.

[๓๔] สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มั่น, อ้างแล้ว.

พืชอาหารและสมุนไพรในป่า เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการปกป้องป่าจากการที่จะถูกนำไปใช้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ หลังจากที่ชาวบ้านได้เริ่มรวมตัวกันปกป้องป่าอย่างเข้มแข็งและหาความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ เข้ามาช่วย พร้อมกับการทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ป่าร่วมกันอีกหลายอย่าง เช่น การยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ การผลิตสื่อและเผยแพร่ การจัดสัมมนา บวชป่า เป็นต้น ซึ่งต่อมาไม่นานภาครัฐก็ประกาศยกเลิกที่จะใช้ป่าแห่งนี้เพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษ

การศึกษาและการทำกิจกรรมเพื่อรักษาป่าดังกล่าวนอกจากจะเกิดการรักษาป่าไว้และได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังทำให้เกิดความร่วมมือและความตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำขึ้นทั้งในกลุ่มชาวบ้านหมู่บ้านต่าง ๆ และองค์กรที่เกี่ยวข้อง เกิดการขยายเครือข่ายของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงโดยการรับเอาหมู่บ้านที่ทำการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น

ด้วยเห็นความสำคัญของป่าชุ่มน้ำ ในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๕๙[๓๕] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตจึงได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นที่ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างทั้งหมด โดยพบว่ามีป่าชุ่มน้ำอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านตามสองฝั่งลำน้ำอิง รวมพื้นที่ ๘,๕๒๗ ไร่ ๒ งาน ๒๑ ตารางวา หลังจากที่ดำเนินการศึกษาแล้วเสร็จสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตได้จัดประชุมเพื่อสรุปผลการสำรวจป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างขึ้นในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙[๓๖] ที่สำนักงานโฮงเฮียนแม่น้ำของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยเชิญผู้นำชาวบ้านจากหมู่ที่มีป่าชุ่มน้ำเข้าร่วมรับฟังและตรวจสอบข้อมูล พร้อมกับได้เชิญตัวแทนนักวิชาการจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) มาให้ข้อมูลเรื่องการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำแก่ผู้นำชาวบ้านด้วย นอกจากนี้ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมประชุมยังได้มีการปรึกษาหารือกันเพื่อหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุ่มน้ำ โดยผลการหารือได้ข้อสรุปว่า (๑) ตั้งเป็น “เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง” ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยทุกหมู่บ้านที่มีป่าดังกล่าว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทำกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกัน (๒) จัดประชุมหมู่บ้านเพื่อปรึกษาหารือและให้ข้อมูลแก่ชุมชนทั้งหมดที่มีป่าในเรื่องการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำ เนื่องจากหลายหมู่บ้านยังขาดความเข้าใจในเรื่องนี้และมีความกังวลถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นหากมีการขึ้นทะเบียนโดยเฉพาะการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า (๓) มีความเห็นร่วมกันเบื้องต้นว่าจะผลักดันการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำดังกล่าวให้เป็นแรมซาร์ไซต์ (Ramsar Site) ตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ ซึ่งจะได้รับการคุ้มครองในฐานะที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะและมีความสำคัญระดับนานาชาติสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

หลังจากนั้นสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตและองค์กรอื่น ๆ ในนามภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เช่น การบวชป่า และการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำ ซึ่งได้ข้อสรุปว่าจะขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับประเทศหรือนานาชาติแทนแรมซาร์ไซต์เนื่องจากมีเงื่อนไขที่เข้าเกณฑ์มากกว่าและขั้นตอนการขึ้นทะเบียนจะง่ายกว่า โดยในเบื้องต้นมีหมู่บ้านที่พร้อมจะยื่นขึ้นทะเบียนร่วมกัน ๕ หมู่บ้าน คือ ๑) หมู่บ้านทุ่งงิ้ว หมู่ที่ ๒ ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ ๒) หมู่บ้านม่วงชุม หมู่ที่ ๗ ตำบลครึ่ง อำเภอเชียงของ ๓) หมู่บ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง

---

[๓๕] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๖๐, อ้างแล้ว.

[๓๖] สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มั่น, อ้างแล้ว.

อำเภอเชียงของ ๔) หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล และ ๕) หมู่บ้านป่าบง หมู่ที่ ๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล ในปัจจุบันการขึ้นทะเบียนดังกล่าวได้ถูกเสนอเข้าไปเป็นแผนงานของคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย ซึ่งได้ตั้งคณะทำงานเพื่อการดำเนินงานร่วมกันทั้งภาคประชาสังคมและหน่วยงานภาครัฐในเรื่องการศึกษาข้อมูลเพื่อเตรียมการขึ้นทะเบียนดังกล่าว

การที่ตำบลยางฮอมมีหมู่บ้านที่มีป่าชุ่มน้ำอยู่เยอะที่สุดและมี ๒ หมู่บ้านพร้อมที่จะยื่นการขึ้นทะเบียน ทำให้สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตวางตำบลนี้เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก จึงได้มีการสร้างเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอมขึ้นอย่างหลวม ๆ

๔.๒ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการป่าชุมชนทั้งในเรื่องการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน แตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ การเสริมสร้างศักยภาพก็มีพัฒนาการไปตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและการเข้ามาสนับสนุนขององค์กรจากภายนอก จากแต่เดิมที่การจัดการตั้งอยู่บนองค์ความรู้และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นหลัก เมื่อมีสถานการณ์ปัญหาเกิดขึ้นก็มีการผสมผสานความรู้และระบบการจัดการจากภายนอกเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพให้เข้มแข็งขึ้นทั้งในเรื่องการพัฒนาความรู้และทักษะของชาวบ้านของผู้นำและของชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การวางกฎระเบียบที่ชัดเจน การจัดรูปแบบองค์กรที่ชัดเจนขึ้น การใช้ความรู้และข้อมูลมาเสริมสร้างการจัดการ การสื่อสารทั้งภายในและภายนอก สร้างและขยายเครือข่าย การพยายามปรับเปลี่ยนนโยบายในระดับต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการจัดการของชุมชน การประสานงานกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งก็มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหลายระดับอย่างสอดคล้องกันตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน และระดับเครือข่ายซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการที่มีตั้งแต่ระดับกลุ่มหมู่บ้าน ตำบล ไปจนถึงเครือข่ายระดับประเทศ ซึ่งเครือข่ายในแต่ละระดับก็มีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับองค์กรภายนอกแตกต่างกันไป

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอถึงการบริหารจัดการป่าของแต่ละเครือข่ายพร้อมกับตัวอย่างการบริหารจัดการในระดับชุมชนของหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายนั้น ๆ

๔.๒.๑ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า

๑) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับหมู่บ้าน

(๑) การบริหารจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านดงบุญนาค

ระเบียบป่าชุมชนบ้านดงบุญนาค

๑) ห้ามตัดไม้เพื่อนำไปแปรรูป

๒) ห้ามตัดไม้เพื่อเอาไข่มดแดง ผึ้ง ต่อ สัตว์ป่า ฯลฯ

๓) ห้ามตัดไม้เพื่อทำฝืน เผาถ่าน หรือ กันต้นไม้ให้ตาย

๔) ห้ามบุกรุกแผ้วถางป่า ขายพื้นที่ทำกิน

๕) ห้ามจุดไฟเผาป่า กรณีการเผาที่ทำกินที่ติดกับป่าชุมชนให้ทำแนวกันไฟให้ปลอดภัยเสียก่อน

๖) ห้ามบุคคลที่อยู่นอกเขตตำบลบ้านเหล่ามาใช้ประโยชน์ใด ๆ ในป่าชุมชนก่อนได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ

๗) ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยฯลฯ

บทลงโทษ

๑) การตัดไม้เพื่อแปรรูปขายปรับนิ้วละ ๓๐๐ บาท โดยวัดลำต้นหรือตอไม้

๒) ตัดโค่นต้นไม้เอาไข่มดแดงฯลฯ ปรับนิ้วละ ๓๐๐ บาท

๓) จุดไฟเผาป่าหรือบุกรุกขยายพื้นที่ทำกินในเขตป่าชุมชน ปรับตารางวาละ ๑๐๐ บาท

๔) ป่าชุมชนเป็นป่าอนุรักษ์โดยมีคนในชุมชนช่วยกันรักษา ได้รับการสนับสนุนในด้านงบประมาณต่าง ๆ โดยอยู่ภายใต้กฎหมายของกรมป่าไม้ ถ้าหากทำผิดระเบียบจะต้องถูกปรับ

ตารางที่ ๔.๔ : กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาค[๓๗]

ช่วงเวลา	กิจกรรม	หน่วยงานที่สนับสนุน
ปีพ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๓๔	ขุดร่องรอบป่าชุมชน กว้าง ๑ เมตร ลึก ๘๐ เซนติเมตร เพื่อเป็นแนวเขตกันพื้นที่ป่าชุมชน ๒ ป่าคือป่าผู้สูงอายุกับป่าเยาวชน ส่วนป่าแม่บ้านยังไม่ได้ทำเนื่องจากตอนนั้นยังไม่ได้ทำการขึ้นทะเบียน	องค์การบริการส่วนตำบล
ปีพ.ศ. ๒๕๕๕	ปักป้ายกฎระเบียบป่าชุมชน โดยทำป้ายกฎระเบียบระดับตำบลและนำไปปักปักตามจุดต่าง ๆ	เทศบาล
ปีพ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๑	ปักเสาหินเพื่อทำให้แนวเขตป่าชุมชนให้ชัดขึ้น	กลุ่มแม่ญิงฮักป่าฮักน้ำ
ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายนของทุกปี	เฝ้าระวังไฟป่า คณะกรรมการจะเดินสำรวจหรือสังเกตการณ์ตามป่า โดยจะแบ่งเป็น ๒ ช่วงคือกลางวันและกลางคืน คนที่ไปส่วนมากจะเป็นผู้นำ อบต. อปภร. เป็นต้น	กรมป่าไม้
ช่วงปลายเดือนมิถุนายน-ต้นเดือนกรกฎาคม ของทุกปี	บวชป่า ซึ่งถือเป็นงานประจำปีของป่าผู้สูงอายุ จะทำในช่วงเดือนเก้า (กรกฎาคม) ดับของทุกปี	ภาคเอกชน และเทศบาล

[๓๗] สัมภาษณ์ ปัด คุ้มสุวรรณ, เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เดือนกรกฎาคม ของทุกปี	สำรวจป่า ทำปีละ ๑ ครั้ง โดยทีมสำรวจจะประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ตำบล ท้องถิ่น สมาชิกเทศบาล พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เส้นทางการเดินทางสำรวจเริ่มจากป่าชุมชนบ้านดงบุญนาค เดินตามไหล่เขาไปป่าต้นน้ำ และสิ้นสุดที่อ่างเก็บน้ำแม่ปืม รวมระยะเวลาในการสำรวจ ๑ วันเต็ม แต่ละครั้งมีผู้เข้าร่วมประมาณ ๘๐ คน	งบจากหลักประกันสุขภาพตำบล
เดือนสิงหาคม ของทุกปี	ปลูกป่า เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าที่เสียไป แต่กิจกรรมปลูกป่านาน ๆ จะทำที เนื่องจากชุมชนเน้นเรื่องการฟื้นฟูมากกว่าโดยปล่อยให้ป่าขึ้นเอง	กลุ่มแม่ญิงฮักป่าฮักน้ำ กรมป่าไม้

(๒) การบริหารจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ

ในการบริหารจัดการป่าได้มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้น กรรมการชุดปัจจุบันประกอบด้วยสมาชิก ๑๕ คนดังนี้ ๑) นายหลั่น ปิ่นใจ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ ประธาน ๒) นายเสาแก้ว ปิดจุมปู ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ๓) นายอนันต์ นวลวงษ์อินทร์ สมาชิกสภาเทศบาล ๔) นายสุเทพ อินต๊ะยอด เหรัญญิก ๕) นายนุกุล ปินวง เลขานุการ และ ๖) คณะกรรมการหมู่บ้าน ๑๐ คน พร้อมกันนี้คณะกรรมการฯได้ประกาศกฎระเบียบป่าชุมชนหมู่บ้านดงอินตาเหนือ เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๔ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้[๓๘]

๑) ห้ามตัดไม้และบุกรุกแผ้วถางป่า ผู้ใดลักลอบตัดไม้หรือบุกรุกแผ้วถางป่าจะปรับตามขนาด

๒) ห้ามเผาป่าล่าสัตว์ ผู้ใดกระทำการดังกล่าวจะถูกจับกุมแล้วส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

๓) ห้ามนำสัตว์เลี้ยง วัว-ควาย เข้าไปในเขตป่าชุมชนผู้ใดผ่าฝืนจะถูกปรับตามดุลพินิจของคณะกรรมการป่าชุมชน

๔) การเก็บเศษไม้ ปลายไม้ หรือตัดไม้ไผ่ กระทำได้ตามความจำเป็นและให้แจ้งขออนุญาตจากประธานคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน

๕) การดำเนินการอื่น ๆ ในพื้นที่ป่าชุมชน ให้เสนอขอมติจากกรรมการป่าชุมชนทุกกรณี

---

[๓๘] สัมภาษณ์ หลั่น ปิ่นใจ, ๒๕๖๑, อ้างแล้ว.

ตารางที่ ๔.๕ : กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ[๓๙]

ช่วงเวลา	กิจกรรม	หน่วยงานที่สนับสนุน
ปีพ.ศ. ๒๕๕๙	ทำรั้วป่าชุมชน โดยปักป้ายและรั้วปูนประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ ต้นห่างกันประมาณ ๓ เมตรรอบป่าชุมชน เพื่อป้องกันคนรุกเข้าไปแผ้วถางหรือตัดไม้	กรมป่าไม้
นาน ๆ ที	ประชุม จะมีการเรียกประชุมอย่างเป็นทางการเรื่องป่าชุมชนนาน ๆ ที ส่วนมากจะประชุมเมื่อมีกิจกรรมที่ต้องทำ	
ช่วงเดือนมกราคม-เมษายน	การเฝ้าระวังไฟป่า จะออกสำรวจป่าเพื่อเฝ้าระวังสถานการณ์ไฟป่า	กรมป่าไม้
แล้วแต่ช่วงที่มีงบสนับสนุน	การบวชป่า ครั้งแรกบวชเมื่อ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ครั้งล่าสุดเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๖๑	
ปีละ ๑ ครั้ง	สำรวจป่า กิจกรรมนี้จะทำร่วมกันทั้งตำบลรวม ๔ ป่า ๒ หมู่บ้าน โดยทำทุกปีเพื่อขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำ	
ทำทุกปี	ปลูกป่า เป็นการปลูกป่าเสริมแต่ไม่ปลูกเฉพาะในป่าชุมชนอาจจะเป็นพื้นที่อื่น ๆ ในหมู่บ้านด้วย	สนง.ป่าไม้ จ.เชียงราย

๒) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย

การบริหารจัดการป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่าปัจจุบันมีทั้งกรรมการป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า และกรรมการดูแลป่าระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายในระดับตำบลที่ตั้งขึ้นมาตามแผนโครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ด้วย

กรรมการป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า[๔๐] เป็นกรรมการระดับตำบลที่ใช้โครงสร้างอันเดียวกันกับคณะชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยมีนายกฯเป็นประธาน มีกำนันเป็นรองประธาน นอกจากนี้ก็ยังมีกรรมการร่วมอีกคือกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน กรรมการชุดนี้โดยปกติจะมีการประชุมประมาณปีละ ๒ ครั้งแต่การคุยเรื่องป่าชุมชนจะเป็นการประชุมแบบแทรกวาระในการประชุมอื่น ไม่ได้มีการประชุมกรรมการป่าชุมชนโดยตรง และไม่ได้มีการเชิญกรรมการร่วมทั้ง ๓ กลุ่มเข้าประชุมพูดคุยด้วยเลย มีการพูดคุยเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบลอยู่บ้างแต่อย่างไม่เป็นทางการในการเตรียมงานหรือช่วงการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง เช่น การจัดกิจกรรมบวชป่า เป็นต้น หมู่บ้านแต่ละแห่งมีแผนระดับชุมชนอยู่แล้วแต่ไม่มีแผนงานระดับตำบลร่วมกันเพราะไม่เคยมีการประชุมโดยตรงเรื่องนี้อย่างเป็นทางการ

การประชุมเครือข่ายป่าชุมชนบ้านเหล่าเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑ ซึ่งจัดขึ้นโดยการวิจัยชิ้นนี้ถือเป็นการประชุมที่สำคัญเพราะเป็นครั้งแรกที่มีการพูดคุยเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบลอย่างเป็นทางการ มีการเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมโดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่มาร่วมเยอะทำให้ได้ข้อมูล

---

[๓๙] สัมภาษณ์ หลั่น ปิ่นใจ, ๒๕๖๑, อ้างแล้ว.

[๔๐] สัมภาษณ์ เสาร์แก้ว แสนเขียว, กำนันตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ความรู้ที่เป็นประโยชน์ที่จะได้มีการบันทึกไว้ของชุมชนและมีการเสนอแนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการจัดการป่าร่วมกันในอนาคต ดังนี้

๑) การเชิญชวนนักเรียนและเยาวชนไปร่วมในการบวชป่าและกิจกรรมต่าง ๆ ในป่า เพื่อได้รับรู้และช่วยกันรักษาป่าต่อไป

๒) การทำเอกสารเกี่ยวกับป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่าและข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเผยแพร่ให้กับคนภายนอกได้รับรู้จะได้ไม่เกิดความสับสนในข้อมูลเพราะมีคนเข้ามาศึกษาหาข้อมูลอยู่เรื่อย ๆ

๓) มีการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกันทั้งดิน น้ำ ป่า และต้นน้ำลำธาร

๔) มีการทำงานร่วมกันของทั้งตำบลให้มากขึ้น

๕) มีการเสริมสร้างพลังมวลชนโดยการไปดูงานและโดยการอบรม

๖) การพัฒนากรรมการป่าชุมชนตำบล โดย ๑) การเชิญทุกภาคส่วนร่วมในการประชุมกรรมการป่าระดับตำบล และ ๒) เพิ่มกรรมการที่ปรึกษา เช่น ทางอุทยาน ป่าไม้จังหวัด คณะสงฆ์อ.แม่ใจ รพสต. ตำบลบ้านเหล่า ชลประทาน/อ่างแม่ปืม

๗) ให้เทศบาลเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนงบประมาณ เช่น การอบรม

๘) ปรับปรุงเพิ่มเติมกฎระเบียบป่าระดับตำบลซึ่งมีอยู่แล้ว

๙) มีการประชุมปรึกษาหารือกันระดับตำบล

๑๐) การทำเขตป่าชุมชนให้ชัดเจนขึ้น ปักเสาหลักรอบป่าชุมชน

๑๑) การทำถนนทางเข้าป่าใหม่ ความยาวประมาณ ๔,๕๐๐ เมตร

๑๒) ปรับภูมิทัศน์ป่าเวียงห้าว เช่น นำหญ้าไปปลูก ทำเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เพราะเป็นป่าที่มีเรื่องเล่ามาตั้งแต่อดีต และทุกวันนี้ก็มีนักศึกษาจากที่ต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงานเรื่อย ๆ

ภาพที่ ๔.๑๑ : การประชุมเครือข่ายป่าชุมชนบ้านเหล่าเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑

เครือข่ายระดับตำบลอีกเครือข่ายเกิดขึ้นตามการดำเนินงานของโครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) [๔๑] ภายใต้การดำเนินงานของกรมป่าไม้ซึ่งทำโครงการอยู่ทั่วประเทศ กรณีจังหวัดพะเยามีการดำเนินงานโครงการรสทป.เฉพาะในบางตำบลในบางอำเภอเท่านั้น ทั้งนี้ รสทป.ได้มีการจัดตั้งโดยการอบรมชาวบ้านมาก่อนหน้านี้แล้วหลายปี แต่หลังจากที่ได้อบรมและจัดตั้งมาก็ไม่เคยได้รับการสนับสนุน ประสานงาน หรือทำงานอะไร จนเมื่อสองปีมานี้ที่กรมป่าไม้เข้ามาสนับสนุน ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทั้งสำนักงานป่าไม้จังหวัด ป่าไม้เขต และกรมป่าไม้ มาร่วมงานโดยตลอด ปัจจุบันเครือข่ายรสทป.ตำบลบ้านเหล่ามีสมาชิกซึ่งได้รับผ้าพันคอไปแล้ว ๑๑๓ คน มีนายศรีมูล ใจยะสุข เป็นประธานรสทป.ตำบลบ้านเหล่า ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ยังไม่ประกาศอย่างเป็นทางการ

โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า[๔๒] เดิมมีชื่อว่าโครงการฝึกอบรมราษฎรป้องกันรักษาป่า (อสป.) ซึ่งถูกริเริ่มขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๓๗ โดยกองทัพภาคที่สองและกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ เพื่อแก้ปัญหาการรักษาป่าไม้ในพื้นที่ตามแนวชายแดนและสนองพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งพระองค์มีพระราชปณิธานให้ “คน” กับ “ป่า” อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยเริ่มดำเนินงานครั้งแรกในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๔๐ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เปลี่ยนชื่อโครงการเป็น โครงการฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า พร้อมกับได้ขยายโครงการไปทั่วประเทศโดยการทำงานร่วมกับหน่วยงานความมั่นคงคือ กองทัพภาคที่ ๑-๔ และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๑-๔ ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๔๖ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้ดำเนินงานโครงการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในกรณีของตำบลบ้านเหล่า รสทป.ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๔ แต่ที่ผ่านมาไม่มีการดำเนินการอะไรเพราะไม่มีงบประมาณหรือการดำเนินการสนับสนุนอะไร จนเมื่อปีที่แล้วมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงาน ในปีพ.ศ. ๒๕๖๑ รสทป.ตำบลบ้านเหล่าได้มีการทำกิจกรรมคือ ๑) จัดอบรมระดับตำบลเพื่อฝึกการจับพิกัดโดยใช้มือถือ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการแสดงพิกัดต้นไม้และทรัพยากรต่าง ๆ ที่พบในป่า ๒) การเดินสำรวจป่าซึ่งพึ่งทำไปแล้วเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวามคม ๒๕๖๑ ที่ผ่านมา ๓) การจัดซื้ออุปกรณ์ดับไฟป่า ๔) ปลูกป่าวันแม่ ทางสำนักงานป่าไม้ยังได้เสนอชื่อป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่าเข้าประกวดเพื่อรับรางวัล “ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ แต่ตกรอบไปเพราะที่ผ่านมาไม่มีความพร้อมในการบริหารจัดการและข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพียงพอ ซึ่งจะทำแผนประจำปีเสนอสำนักงานป่าไม้จังหวัดเพื่อขอการสนับสนุนการดำเนินงานในปีต่อไปเพื่อให้เกิดความพร้อมทั้งสองด้านดังกล่าวเพื่อจะได้เสนอชื่อเข้ารับรางวัลอีกครั้ง โดยแผนที่จะทำในปีหน้าคือ

๑) การสำรวจป่า

๒) การทำแนวกันไฟ

---

[๔๑] สัมภาษณ์ ศรีมูล ใจยะสุข, ประธานราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๔๒] สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ, “**โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๗ (นครราชสีมา)**”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER2/DRAWER27/GENERAL/DATA0001/00001676.PDF (๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๒).

๓) การปลูกป่าทดแทน

๔) การบวชป่า

๕) การทำงานเรื่องสมุนไพรในป่าชุมชน โดยปลูกสมุนไพรที่ไม่มีโดยเฉพาะไม้ที่ทนแล้งเสริมไปในป่าตามนโยบายของรัฐ ซึ่งกรมป่าไม้ทำการเพาะไว้

๖) ประชุมเครือข่ายรสทป.ระดับตำบลปีละ ๒ ครั้ง

๗) การเฝ้าระวังและดับไฟป่า พร้อมการมีเวรยาม

๘) ป่าไม้จะส่งป่าบ้านเหล่าเข้าประกวดอีกครั้งเพื่อรับพระราชทานธง โดยการที่จะส่งเข้าประกวดสิ่งที่ต้องทำคือ ๑) จัดทำป้ายป่า กฎระเบียบ ๒) ทำรายชื่อกรรมการให้ชัดเจน ๓) แนบภาพถ่าย

๙) การสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุ

๔.๒.๒ เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว

๑) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับหมู่บ้าน

ป่าชุมชนบ้านร่องปอเริ่มมีการจัดการพร้อมกับประสานงานกับทางสำนักงานป่าไม้จังหวัดเพื่อจัดทำเป็นป่าชุมชนขึ้นในปีพศ. ๒๕๔๐[๔๓] ในช่วงแรกมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การสนับสนุนหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานป่าไม้จังหวัดที่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการสร้างป่าชุมชน ร่วมจัดทำแนวเขต สนับสนุนกล้าไม้เพื่อปลูกในพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลดงเจนที่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ การสนับสนุนพันธุ์ไม้ และสำนักงานป่าไม้อำเภอ กิ่งอำเภอภูกามยาว (สมัยนั้น) ที่เข้ามาให้ความรู้ในการอนุรักษ์ ปัจจุบันมีกรรมการป่าชุมชนของหมู่ ๑๔ มีทั้งหมด ๑๕ คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ๑ คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ๒ คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ ๑ คน และกรรมการหมู่บ้าน ๑๑ คน ที่ผ่านมามีการดำเนินกิจกรรมดังนี้

ตารางที่ ๔.๖ : กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนในหมู่บ้านร่องปอ[๔๔]

ช่วงเวลา	กิจกรรม	หน่วยงานที่สนับสนุน
ไม่แน่นอน แต่ต้องมีการประชุมทุกปี	การประชุมกรรมการป่าชุมชน จะประชุมทุกปี ปีละ ๒-๓ ครั้งเมื่อมีกิจกรรมที่ต้องทำหรือมีหน่วยงานอื่นเข้ามาทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชน คณะกรรมการและชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะมาประชุมร่วมกัน	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อุทยานแห่งชาติแม่ปืม
	ทำแนวกันไฟ ปกติทำพร้อมกันทั้งหมู่ที่ ๗ และหมู่ที่ ๑๔ แต่แบ่งเขตกันรับผิดชอบโดยหมู่ที่ ๑๔ จะทำมาถึงสุสาน แต่มีบางครั้งที่มาทำรวมกัน	อุทยานแห่งชาติฯ
	การปลูกป่า จะปลูกทุกปีซึ่งไม่ได้ปลูกแค่ในป่าชุมชนแต่จะปลูกตามแนวสันเขาและพื้นที่อื่น ๆ ที่มีต้นไม้น้อยด้วย ปีที่แล้วปลูกไป ๒-๓ ไร่	กรมป่าไม้

[๔๓] สัมภาษณ์ คมจักร เมืองมา, อ้างแล้ว.

[๔๔] สัมภาษณ์ คมจักร เมืองมา, อ้างแล้ว.

เดือนมีนาคม-เมษายน	การเฝ้าระวังไฟป่า กรรมการป่าชุมชนประมาณ ๕-๑๐ คนจะออกเดินตรวจป่าทั้งกลางวันและกลางคืน ในช่วงแล้งคือช่วง ๖๐ วันอันตราย ประมาณ ๒-๓ วันต่อครั้ง	กรมป่าไม้
กรกฎาคม	บวชป่า ปกติจะทำร่วมกัน ๒ หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันไม่ทำมา ๓-๔ ปีแล้ว ปกติจะบวชหมู่ ๗ เนื่องจากหมู่นั้นจะเป็นต้นไม้ใหญ่และมีอ่าง	
เดือนสิงหาคม-กันยายน	การลงหลักปักเขตป่าชุมชน คณะทำงานได้ทำมาแล้ว ๒-๓ ครั้ง ปีที่ผ่านมาเพิ่งปักเสาปูนไป ๑๐๐ ต้น ซึ่งเพียงพอแล้ว	กรมป่าไม้

๒) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย

จากการประชุมเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาวซึ่งจัดโดยโครงการวิจัยชิ้นนี้เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒ ผู้เข้าร่วมประชุมได้ให้ข้อมูลถึงสถานการณ์และข้อเสนอแนะเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องในระดับหมู่บ้านคือ[๔๕]

๑. บางหมู่บ้านมีการจัดการประชุม วางกฎระเบียบ และประชาสัมพันธ์ที่ดีในเรื่องการจัดการป่า เช่น หมู่ที่ ๑๓ มีการตั้งกฎว่าถ้ามีไฟป่าเกิดขึ้นที่ไหนคนที่อยู่ในจุดที่เกิดไฟป่านั้นจะต้องหาคนเผาให้ได้

๒. ปัญหาไฟป่าในป่าม่อนปูยาไม่ค่อยมีเท่าไหร่แต่จะมีมากในหมู่ที่ ๑๒

๓. ที่ผ่านมาทางฝ่ายปกครองและทหารมีการตรวจตราและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งวางระเบียบ เช่น เรื่องการลงชื่อก่อนเข้าป่า ทำให้ลดปัญหาไปได้เยอะ

๔. ปัญหาเรื่องการล่าสัตว์ไม่ค่อยมีและไม่ได้มีการห้าม จะเน้นการห้ามเผา

๕. อาสาสมัครในหมู่บ้านมีแต่ขาดงบประมาณ

๖. การจัดสรรงบประมาณแตกต่างไปตามและหมู่บ้านละพื้นที่

๗. กรณีบ้านกาดถีหมู่ที่ ๑๓[๔๖]

๗.๑ ปัจจุบันแบ่งเขตการจัดการใหม่จากเดิมแบ่งตามเส้นเขียวของหมู่บ้านมาเป็นการแบ่งตามเขตสันเขา

๗.๒ มีน้ำป่าไหลหลากทำให้ท่ออุดตัน ถ้าฝนตก ๑-๒ ชั่วโมงน้ำจะไหลมาลงหมู่บ้าน ซึ่งปัญหาเรื้อรังแก้ปัญหายากเพราะมันเป็นพื้นที่อุทยานฯชาวบ้านเข้าไปจัดการไม่ได้ต้องขออนุญาตจากอุทยานฯ ข้อเสนอเพื่อแก้ไขคือ ๑) อุทยานฯต้องจัดสรรงบประมาณเข้ามาดูแลพร้อมกับพูดคุยวางแผนกับชาวบ้าน ๒) การสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อดักตะกอน ปีนี้สร้างไป ๓ ลูก ซึ่งก็ช่วยแก้ปัญหาได้

๘. กรณีบ้านสันแดงและหมู่บ้านหาดแฟน[๔๗] ตำบลห้วยแก้ว การเข้าไปดับไฟป่าทำได้ลำบากเนื่องจากป่าชุมชนเป็นภูเขาพื้นที่ดอยสูง ไม่มีถนนและไม่มีอ่างเก็บน้ำ ข้อเสนอของ

---

[๔๕] สัมภาษณ์ พิทักษ์ นามแก้ว, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

[๔๖] สัมภาษณ์ บรรดิต หล่องาน, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

[๔๗] สัมภาษณ์ นงเยาว์ กุณนา, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

ชาวบ้านคืออยากได้แทงค์น้ำ ๒,๐๐๐ ลิตรไว้ที่บนเขา ที่วัดก็มีอยู่แล้วแต่อยากขอเพิ่มเพราะของวัดไม่เพียงพอและอยู่ปลายดอย

๙. กรณีบ้านร่องปอ ชาวบ้านให้ความร่วมมือดี แต่ขาดงบประมาณและการสนับสนุน

๑๐. ปัญหาน้ำหลาก เก็บน้ำไม่อยู่ เพราะ อ่างน้อย และป่าไม่มีข้างบนอ่าง ไม่มีฝายชะลอน้ำ ป่าชะลอน้ำ

๑๑. การเลี้ยงผีขุนน้ำในบางหมู่บ้านหายไปเพราะมีอ่างเก็บน้ำ แต่บางหมู่บ้านยังคงมีการเลี้ยงผีฝายอยู่ตามประเพณี

นอกจากนี้ยังมีการเสนอข้อคิดเห็นถึงปัญหาทั่วไปที่เกี่ยวกับศักยภาพในการบริหารจัดการป่าของชุมชน[๔๘] โดยมีประเด็นสำคัญหลายประการเกี่ยวกับการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของภาครัฐและท้องถิ่น *ประการแรก* คือ การบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของภาครัฐและท้องถิ่นเป็นไปอย่างไม่จริงจังและจริงใจ ซึ่งรวมถึงการจัดการอ่างเก็บน้ำของกรมชลฯ มักรับเหมาและใช้งบเอง แต่มาถ่ายรูปกิจกรรมของชาวบ้านแล้วหายไป น่าจะเอางบมาให้ชาวบ้านจัดการ *ประการที่สอง* ขาดการมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เช่น ไม่ให้พูดในเวทีประชุม ไม่ได้สร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ก่อนการวางแผน จัดสรรงบประมาณ วางเทศบัญญัติ *ประการที่สาม* ขาดการสนับสนุนด้านต่าง ๆ มีแต่สั่งการอย่างเดียวและมอบภาระให้ผู้ใหญ่บ้านไปหาทางจัดการเองซึ่งชาวบ้านไม่มีช่องทาง ไม่มีเครื่องมือ ไม่มีงบประมาณ *ประการที่สี่* การทับซ้อนและลักลั่นในการจัดการป่าของอุทยานฯและของชาวบ้าน การยึดเอาพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้านไปอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติฯทำให้เกิดปัญหาการจัดการดูแลที่ลักลั่นกัน มีการทับซ้อนของป่าอุทยานฯกับป่าที่ชาวบ้านดูแลจัดการ รวมถึงพื้นที่อ่างเก็บน้ำของกรมชลประทานด้วย มีการห้ามชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าอุทยานแห่งชาติฯ แต่ให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลแต่อุทยานฯไม่แบ่งงบมาให้ชาวบ้านดูแล *ประการที่ห้า* การจัดสรรงบประมาณและแบ่งความรับผิดชอบไม่เท่าเทียม การกระจายงบประมาณในการจัดการป่ากิจกรรมต่าง ๆ ส่วนมากกระจุกอยู่ที่แค่บางหมู่บ้านแต่บางหมู่ไม่ได้เลย ในขณะที่บางหมู่บ้านต้องรับผิดชอบและจัดการเยอะกว่า *ประการที่หก* ใช้มาตรการที่ไม่ถูกต้อง แก้ไม่ถูกจุด *ประการที่เจ็ด* ท้องถิ่นขาดการสื่อสารให้ข้อมูลที่ชัดเจนและครบถ้วนแก่ชุมชน

ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาสำคัญตามมาคือ ๑) เกิดความขัดแย้งในชุมชน จากการแก้ปัญหาโดยการใช้การบังคับกดดันหรือมาตรการทางกฎหมายมากเกินไป ผลก็คือชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ ไม่เชื่อฟัง ซ้ำกลับกลั่นแกล้งกันและประชด หรือแอบจุดไฟ ๒) สร้างความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐ และไม่ให้ความร่วมมือกับภาครัฐ เนื่องจากความระอาเบื่อหน่ายต่อความไม่จริงใจและการจัดการที่ไม่ชัดเจน รวมทั้งความขัดแย้งและไม่เชื่อถือของชาวบ้านกับผู้ใหญ่บ้าน เช่น เมื่อเกณฑ์ชาวบ้านไปทำกิจกรรมมีการประกาศว่าจะมีค่าแรงให้แต่ไปจริงภาครัฐกลับไม่ให้ค่าแรง และ ๓) สร้างความขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านเพราะแบ่งงบไม่เท่ากัน หรือล่าช้า หรือกระจุกแค่บางหมู่

---

[๔๘] สัมภาษณ์ สังเวียน เจนใจ, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

นอกจากนี้ยังมีปัญหาทั่วไปอื่น ๆ เช่น ปัจจุบันการตรวจตราการเข้าป่ายากขึ้นเพราะเข้าป่าเร็วโดยรถมอเตอร์ไซด์และสามารถเข้าได้หลายทาง ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมประชุมยังได้เสนอปัญหาเกี่ยวกับกรณีการจัดการไฟป่าเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน โดยปัญหาที่พบคือ

๑) การจัดการงบประมาณที่ล่าช้าไม่ต่อเนื่อง ควรจะตั้งงบประมาณไว้ก่อนล่วงหน้า หลายครั้งที่ให้ผู้ใหญ่บ้านเกณฑ์ชาวบ้านและควักกระเป๋าตัวเอง

๒) ขาดงบประมาณที่เพียงพอทั่วถึง งบประมาณมีเฉพาะบางปีและมีเฉพาะส่วนที่ใกล้กับป่าอุทยานฯ กรณีหมู่ที่ ๑๓ ตำบลดงเจน ปีที่แล้วได้ ๑๖,๐๐๐ บาทแต่ปีนี้ไม่ได้ ควรจะการตั้งงบประมาณที่ชัดเจนไม่ใช่ให้ชาวบ้านไปทำแบบจิตอาสาเพราะปัจจุบันชาวบ้านต้องกินต้องใช้

๓) ถ้าไฟป่าข้ามหมู่บ้านจะจัดการยาก ส่วนมากคนที่เผาจะเป็นคนนอกหมู่บ้าน

๔) ปัญหาไฟป่าเป็นปัญหาระดับชาติที่ต้องช่วยกันอย่างจริงจังและหลายภาคส่วน แต่ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่นไม่มีความจริงจังแต่ทำเพียงแค่สร้างภาพ หลายกรณีที่มีการเกณฑ์ชาวบ้านมาทำแนวไฟป่าโดยมีงบประมาณให้หัวละ ๕๐ บาท หน่วยงานภาครัฐลงมาถ่ายรูปแป๊บเดียวก็กลับ ปล่อยให้ผู้ใหญ่บ้านรับภาระที่เหลือทั้งค่าใช้จ่ายและการจัดการ

๕) ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือไปช่วยเพราะเหนื่อยและไม่มีงบช่วย

๖) พื้นที่ป่าฝั่งตะวันตกในหมู่บ้านร่องปอเป็นพื้นที่ลูกปืนตกจากการซ้อมรบของทหารทำให้ไม่มีใครกล้าเข้าไปดับไฟป่าที่เกิดในพื้นที่นั้น

๗) ภาคส่วนต่าง ๆ โยนงานกันไปมา

ผู้นำชุมชนยังได้ร่วมเสนอทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาทั้งข้อเสนอแนะทั่วไปต่อการบริหารจัดการของภาครัฐและข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว ข้อเสนอแนะทั่วไปต่อการบริหารจัดการของภาครัฐ[๔๙]

๑. เปิดการมีส่วนร่วมของชุมชน มีเวทีรวบรวมข้อมูลข้อเสนอและแผนงานของชุมชน มีการเชิญภาครัฐและท้องถิ่นมารับรู้ พูดคุยกันและเปิดเผยข้อมูลให้ชุมชนได้รับรู้

๒. ควรจะใช้แนวทางอะลุ่มอล่วยมากกว่ามาตรการทางกฎหมาย การบังคับกดดัน เช่น ขอความร่วมมือ หรือแนวทางอื่นประกอบกัน การดึงคนที่น่าสงสัยเข้ามาเป็นแนวร่วมเป็นพวก

๓. ควรจะแบ่งงบประมาณตามขนาดพื้นที่ที่ดูแล ความสำคัญ และการจัดการ เช่น บางพื้นที่ที่มีอ่างเก็บน้ำ ฝาย ที่สำคัญต่อคนหลายหมู่

๔. มีความจริงใจ เลิกการสร้างภาพ

ปัญหาของเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว[๕๐] คือ ๑) ขาดการสื่อสาร ที่ผ่านมาไม่เคยมีการคุยกันแบบเครือข่ายเลยไม่ว่าจะโดยการสนับสนุนของภาครัฐหรือชาวบ้าน ต่างคนต่างอยู่ต่างทำ ไม่มีคุยกันแม้ในกลุ่มไลน์ ทำให้ขาดความเข้าใจกันและสร้างปัญหาอื่น ๆ ข้างบนตามมา ๒) ขาดบุคลากรและงบประมาณในการประสานงานและดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาคือ ๑) จัดประชุมเครือข่ายเพื่อระดมข้อเสนอและปัญหา จะได้ทำให้มีน้ำหนักมากขึ้นในการนำเสนอ รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนข้อมูลกัน ๒) มีคณะทำงานกลางหรือกรรมการของเครือข่ายในการ

---

[๔๙] สัมภาษณ์ พิษณุกร ยอกุล, อ้างแล้ว.

[๕๐] สัมภาษณ์ พิษณุกร ยอกุล, อ้างแล้ว.

ดับไฟป่าของแต่ละตำบล มีงบประมาณกลางของเครือข่ายไฟป่า มีทีมดับไฟกลาง เพราะบางหมู่บ้านมีปัญหาคนในชุมชนดูแลเองไม่ได้หรือไม่พร้อม ๓) จัดหางบประมาณ โดยการเรียกผู้ใหญ่บ้านมาคุยและตั้งเป็นเครือข่าย ๔) แนวทางระยะสั้น คือ ให้ผู้วิจัยสรุปปัญหาและข้อเสนอจากการประชุมครั้งนี้แล้วส่งให้ชาวบ้านตรวจสอบเพื่อที่จะได้ส่งไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อำเภอ อุทยานแห่งชาติฯ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งองค์การบริหารส่วนตำบลและองค์การบริหารส่วนจังหวัด

๔.๒.๓ เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม

๑) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับหมู่บ้าน

หมู่บ้านงามเมืองมีการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ อย่างสอดคล้องกันและเป็นระบบ มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น บวชป่า ปลูกป่า งานศึกษาวิจัย การสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน มีการตั้งกรรมการชุมชนและกลุ่มชาวบ้านสอดคล้องกับโครงสร้างทางศาสนาคริสต์ และมีการวางกฎระเบียบในการจัดการและใช้ทรัพยากรทั้งป่าบก ป่าชุ่มน้ำ แม่น้ำอิง และหนองน้ำรวมกันคือ

๑. ห้ามตัดไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอยในเขตชุมชน หากฝ่าฝืนมีระเบียบดังนี้

๑.๑ ไม้ยืนต้นทุกชนิด ปรับต้นละ ๑,๐๐๐-๑๐,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการ

๑.๒ ไม้ไผ่ ไม้ซาง ไม้บง ปรับต้นละ ๑๐๐-๕๐๐ บาท

๑.๓ ไม้ให้ผล เช่น มะม่วง มะไฟ ต้นเกี๋ยง ต้นตาล และต้นตาว ปรับต้นละ ๕๐๐-๒,๐๐๐ บาท

๒. ห้ามซ๊อตปลา ระเบิดปลา หรือใช้เครื่องมือดักจับในเขตอนุรักษ์น้ำและสัตว์น้ำทุกชนิด (เขตวังขอนใต้) ฝ่าฝืนปรับ ๑,๐๐๐-๑๐,๐๐๐ บาท หรือ ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ทางอำเภอดำเนินการตามกฎหมาย

๓. ห้ามจุดไฟเผาป่าในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับไร่ละ ๑,๐๐๐-๑๐,๐๐๐ บาท หรือส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

๔. ห้ามบุกรุกทำไร่ในเขตป่าชุมชนฝ่าฝืนส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย ห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับตัวละ ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท

๕. ห้ามเก็บหาหน่อ เห็ด มดแดง เพื่อขายแต่สามารถเก็บหากินได้

๖. ห้ามหาน้ำผึ้ง ตัวต่อ ทุกชนิดในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับรังละ ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท

๗. ห้ามนำกล้วยไม้ป่าไปขายผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ผู้ใดแจ้งข่าวสารเกี่ยวกับผู้ฝ่าฝืนจะได้รับเงิน ๓๐% ของเงินค่าปรับ

๘. ห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชน ป่าสาธารณะหมู่บ้าน ป่าข่วงเจิง ป่าข่อย ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท

๙. ห้ามทำลายทรัพยากร เช่น แร่ ผู้ใดฝ่าฝืนจะให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

๒) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย

เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอมมีโครงสร้างแบบหลวม ๆ และไม่เป็นทางการ โดยใช้กลไกกำนันผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้านในการประสานงาน มีกำนันตำบลยางฮอมเป็นประธาน ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมช่วงที่ผ่านใช้กลไกของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและเครือข่ายป่าชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงตอนล่างด้วยในการประสานงานและดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย โดยมีผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านงามเมืองซึ่งเป็นสมาชิกของสภาประชาชนฯเป็นผู้ประสานงาน เช่น การเชิญประชุมและจัดกิจกรรมในพื้นที่แต่ละหมู่บ้าน

การดำเนินงานของเครือข่ายที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพในช่วงที่ผ่านมาทั้งโดยเครือข่ายเองและโดยองค์กรภายนอกโดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน[๕๑] [๕๒] ได้แก่ ๑) การจัดกิจกรรมของชุมชนสมาชิกเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำโดยตรง เช่น การบวชป่า การจัดกิจกรรมวันพื้นที่ชุ่มน้ำโลก และ การปลูกป่า เป็นต้น ๒) การจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ ๓) การศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการสำรวจความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ อัตราการทดแทน และการเก็บกักคาร์บอนของป่า ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้ช่วยสนับสนุนชาวบ้านหมู่บ้านทุ่งศรีเกิดและองค์กรพัฒนาเอกชนในการทำการศึกษา “โครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอน ในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”[๕๓] ขึ้นในวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ตามความต้องการของชาวบ้านหลังจากที่ได้มีการประชุมของเครือข่ายที่สนับสนุนโดยงานวิจัยครั้งนี้เช่นกันในวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ๔) การทำฐานข้อมูลเรื่องระบบนิเวศท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ ๕) การผลักดันให้เกิดการคุ้มครองทางกฎหมายในระดับต่าง ๆ ทั้งการออกกฎระเบียบและการบังคับใช้ ตั้งแต่กฎระเบียบของชุมชน การผลักดันการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ และการผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ ๖) การสื่อสารและรณรงค์เกี่ยวกับป่าชุ่มน้ำผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดสัมมนา การผลิตสื่อ การทำศูนย์เรียนรู้ท้องถิ่น การเสนอข่าวผ่านสื่อต่าง ๆ และการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น ๗) เข้าร่วมกิจกรรมในฐานะสมาชิกของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ซึ่งได้วางการทำงานเรื่องป่าชุ่มน้ำเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงด้วย[๕๔] ๘) การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายและชุมชนที่เป็นสมาชิก เช่น การจัดทัศนศึกษา การอบรม นอกจากนี้แล้วการพัฒนาศักยภาพในด้านการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ก็เป็นกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายและชุมชนที่สำคัญในยุคปัจจุบัน[๕๕] ซึ่งสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตได้ดำเนินโครงการอบรมการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์โดยมือถือเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำ

---

[๕๑] สัมภาษณ์ ฉัตรชัย ศรแก้ว, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๕๒] สัมภาษณ์ จักรภัทร ประสพสง, สมาชิกสภาเทศบาล ตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๕๓] สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และคณะ, “โครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”, **รายงานการวิจัย**, ๒๕๖๑.

[๕๔] สัมภาษณ์ เตชภัฒน์ มโนวงศ์, วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒, อ้างแล้ว.

[๕๕] สัมภาษณ์ ชัยวัฒน์ จันทิมา, บรรณาธิการพะเยาทีวีชุมชน, เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๒.

ให้กับเยาวชนในตำบลยางฮอมขึ้นในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒ ๙) การประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งด้วยตัวเครือข่ายเองและโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เกิดประสิทธิผลในการดำเนินกิจกรรมมากขึ้นจากการให้ความร่วมมือและสนับสนุนของภาคส่วน ต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงอำเภอขุนตาล[๕๖] ที่ได้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำของชุมชนและเครือข่ายไว้และยืนยันที่พร้อมจะสนับสนุนการทำงานของชุมชนและเครือข่ายต่อไปในอนาคต ความพร้อมของสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย[๕๗] ในการสนับสนุนเครือข่ายชุมชนในการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำชุมชนให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ

แผนงานที่ชาวบ้านอยากจะทำเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ และแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในแต่ละพื้นที่ได้แก่[๕๘] [๕๙]

๑) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ

๒) การทำกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟู เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกป่าริมหนองน้ำ

๓) การทำกิจกรรมเรื่องการเรียนรู้ ได้แก่ การตั้งโฮงเฮียนแม่น้ำอิง ทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และพิพิธภัณฑ์ปลาน้ำจืด

๔) การศึกษาและสำรวจพันธุ์ไม้

๕) การท่องเที่ยงเชิงอนุรักษ์ และการทำปางควายเพื่อการท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำในทางการเกษตร

๖) การรังวัดแนวเขตและทำแผนที่ป่า

๗) วางแผนงานพัฒนาป่าและหนองน้ำของหมู่บ้านและตำบล

๘) ทวงคืนพื้นที่คืนจากนายทุน

แผนงานที่ชาวบ้านอยากทำในนามเครือข่ายและเพื่อการพัฒนาเครือข่ายฯได้แก่[๖๐] [๖๑]

๑) การจัดประชุมเชิญผู้นำและกรรมการสภา แนะนำกับเครือข่ายในตำบลยางฮอม หรือการจัดประชุมสัญจรไปตามหมู่บ้านพื้นที่ตำบลยางฮอม

๒) ปรับแก้คณะทำงานพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย โดยเพิ่มเติมสัดส่วนชาวบ้านและผู้อำนวยการวิทยาลัยการอาชีพเทิงเข้าไปในคณะทำงานฯ

๓) เพิ่มเติมกรมเจ้าท่าในคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย

---

[๕๖] สัมภาษณ์ เลิศยศ แย้มพราย, นายอำเภอ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย, เมื่อที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

[๕๗] สัมภาษณ์ อำนาจ เจิมแหล่, ผู้อำนวยการ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย, เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

[๕๘] สัมภาษณ์ สมบูรณ์ ช่างจ้า, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๕๙] สัมภาษณ์ จอมทอง คูหา, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๖๐] สัมภาษณ์ อดุลย์ ใจจักร, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

[๖๑] สัมภาษณ์ เสถียร กันอินทร์, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๔) ทำหนังสือในนามเครือข่ายฯถึงเทศบาลและอำเภอ เพื่อติดตามกรณีการรังวัดที่ดินของที่ดินอำเภอที่ผ่านมาว่ามีการดำเนินการถึงขั้นตอนไหน ณ ปัจจุบัน

๕) ทำหนังสือในนามเครือข่ายฯถึงเทศบาล เพื่อขอเอกสารเกี่ยวกับการจัดทำข้อมูลพื้นที่ชุ่มน้ำของเทศบาล

๖) ทำหนังสือในนามเครือข่ายฯถึงเทศบาล เพื่อติดตามกรณีการรังวัดพื้นที่หมู่ที่ ๘ ๙๑๐ ๑๒ ๑๕ และ๑๗ ของตำบลยางฮอมว่าถึงขั้นตอนไหน ณ ปัจจุบัน

๗) การทำเสื้อเครือข่ายป่าชุ่มน้ำตำบลยางฮอมแจกให้แก่ตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน

๔.๒.๔ สรุปกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่าย

กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกคือ กระบวนการสร้างศักยภาพในระดับชุมชนจะรวมไปถึงศักยภาพของบุคคล ซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย ส่วนที่สอง คือกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย

ในกระบวนการสร้างศักยภาพระดับชุมชน ปัจจัยเบื้องต้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย คือความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่ได้มองเห็นปัญหาร่วมกัน จากนั้นก็มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก คือ

๑) การปรึกษาหารือร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย และลดความขัดแย้งหรือต่อต้าน

๒) การหาแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น เช่น ในกรณีของการตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้านดงบุญนาคที่ผู้นำและชุมชนได้ตั้งชื่อป่าแต่ละแห่งเพื่อเป็นกุศโลบายในการสร้างการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

๓) การวางโครงสร้างขององค์กรในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ ซึ่งมีทั้งโครงการสร้างที่อิงกับระบบสังคมและวัฒนธรรมเดิม และที่อิงกับระบบการปกครองของภาครัฐ โดยใช้ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านเป็นโครงสร้างการจัดการ

๔) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า ทั้งการร่วมกันสำรวจ การทำพิกัด การสร้างรั้ว ทำแนวเขตป่า ทำแผนที่

๕) การวางกฎระเบียบข้อบังคับเรื่องป่าชุมชน รวมทั้งกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรอื่น ๆ ร่วมกัน

๖) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ป่าเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายทั้งจากชาวบ้านกันเองและการเข้ามาบุกรุกของนายทุน และเพื่อให้ได้การสนับสนุนการทำงานในด้านต่าง ๆ

๗) การบังคับใช้กฎระเบียบ เช่น การตรวจตรา เฝ้าระวัง เดินสำรวจ การลงโทษผู้ฝ่าฝืนหรือส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจัดการตามกฎหมาย

๘) การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมด้านการรักษาป่าโดยตรง เพื่อกระตุ้นเตือนและสร้างการมีส่วนร่วมทั้งของคนในชุมชนเอง

และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การบวชป่า การปลูกป่า การตรวจป่า การดับไฟป่า เป็นต้น

๙) การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการกระตุ้นจิตสำนึก การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้าน การทำป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายเขตป่า การถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชน

๑๐) การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรอื่น ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เช่น การฮอมเงิน (เรี่ยไร) จากคนในหมู่บ้านเพื่อการไหว้ผีขุนน้ำ การขอการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานป่าไม้ จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือจากนักการเมืองท้องถิ่น

ในกระบวนการสร้างศักยภาพของเครือข่าย จะมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วหน่วยงานภาครัฐก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย เช่น โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เป็นต้น โดยมีกระบวนการในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายคือ

๑) การจัดการและพัฒนาเครือข่าย มีการวางโครงสร้างและกลไกตั้งแต่การตั้งแกนนำหมู่บ้าน การเสริมสร้างกรรมการหมู่บ้าน ช่วยวางระเบียบป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายในระดับกลุ่มป่า เครือข่ายตำบล เครือข่ายอำเภอ เครือข่ายจังหวัด และเครือข่ายระดับประเทศ การจัดประชุมสัญจร การเชื่อมกับเครือข่ายอื่นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

๒) การพัฒนาศักยภาพบุคคลและชุมชน มีการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำและชุมชนผ่านการอบรม สัมมนา และดูงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้เรื่องกฎหมายและสิทธิ การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ การผลิตสื่อ

๓) การจัดการความรู้และข้อมูล ทั้งการศึกษาวิจัย สำรวจข้อมูล ทำฐานข้อมูล การผลิตแผนที่ เป็นต้น

๔) การรณรงค์เชิงนโยบาย

๕) การจัดการเรื่องทุน ทั้งการสนับสนุนงบประมาณโดยตรง และการช่วยระดมทุน

๖) การสนับสนุนด้านกฎระเบียบและการบังคับใช้

๗) การกระตุ้นจิตสำนึก

๙) การสื่อสารและเผยแพร่ เช่น การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ สารคดี เสื้อยืดรณรงค์ และการนำสื่อต่าง ๆ ไปเผยแพร่ผ่านช่องทางต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน

ทั้งนี้หลังจากที่ขบวนของการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชนและเครือข่ายป่าชุมชนซบเซาไป ชาวบ้านก็เสริมสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนด้วยตัวเองในขณะที่ระบบสังคมและการเมืองไทยมีการพัฒนาขึ้นเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็ง เช่น มีการกระจายอำนาจไปยังองค์ปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาระบบบริหารและบริการของภาครัฐ การปฏิรูปกฎหมาย ในขณะที่ก็มีองค์กรภายนอกมาสนับสนุนชาวบ้านอยู่เป็นระยะทั้งในเรื่องงบประมาณ ความรู้ เครื่องมือ การสื่อสาร การประสานงาน การกระตุ้นด้วยการประกวดแข่งขัน

๔.๓ องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ความรู้เป็น ๑ ใน ๕ องค์ประกอบสำคัญของศักยภาพชุมชนในการจัดการป่าชุมชนซึ่งความรู้เกิดมาจากการเรียนรู้จากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมของลุ่มน้ำอิงทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้มาอย่างยาวนาน ชาวบ้านต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าทั้งเรื่องการใช้ประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าโดยเฉพาะปัจจัยสี่อย่างเช่นอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค และการพึ่งพิงประโยชน์ทางอ้อมจากป่าเช่น น้ำในการเกษตร ความปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ รวมถึงโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ซึ่งการพึ่งพิงทรัพยากรต้องเป็นไปพร้อมกับการเรียนรู้สั่งสมและสืบทอดในรูปของความรู้พื้นบ้านระดับต่าง ๆ รวมไปถึงกฎระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ซึ่งความรู้ท้องถิ่น (local knowledge) ในการจัดการหรือเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการป่าแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ[๖๒] คือ ๑) ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแต่ละอย่าง เช่น ความรู้ของชาวบ้านตำบลยางฮอมในการเก็บหาพืชแต่ละชนิดในป่าชุ่มน้ำ ๒) ความรู้เชิงระบบในการใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ความรู้ในการทำนาของชาวบ้านริมแม่น้ำอิงที่ต้องอาศัยความรู้หลายอย่างประกอบกันทั้งเรื่องเมล็ดพันธุ์ข้าว แมลง ดิน ฤดูกาล ทรัพยากรน้ำทั้งน้ำฝนและน้ำที่มาจากป่าต้นน้ำรวมถึงน้ำในแม่น้ำอิงที่อาจจะเอ่อท่วม ๓) ความรู้เชิงสถาบันทางสังคม ที่ใช้คิด วิเคราะห์ และจัดการเชิงสังคม เช่น การวางกฎระเบียบและกรรมการในการอนุรักษ์ป่า และ ๔) ความรู้เชิงโลกทัศน์ ทั้งศาสนา ความเชื่อ ที่ถูกหลอมรวมเป็นประเพณีวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าแม่ปืมของชาวบ้านตำบลบ้านเหล่า ในการจัดการป่าชุมชนต้องใช้องค์ความรู้ทั้ง ๔ ระดับประกอบกัน ซึ่งความรู้เหล่านี้จะมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับบริบทที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาของพื้นที่นั้น ๆ ปรับเปลี่ยนเป็นความรู้ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับสถานการณ์หรือบริบทนั้น ๆ (situated knowledge)

ในหัวข้อ ๔.๑ และ ๔.๒ ได้มีการนำเสนอความรู้ในระดับที่ ๑-๓ อยู่มากแล้วในหัวข้อ ๔.๓ จะเน้นการนำเสนอความรู้ในระดับที่ ๔ และการผสานรวมกันของความรู้ทั้ง ๔ ระดับเข้าด้วยกันเป็นองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วง โดยในแต่ละเครือข่ายจะนำเสนอตัวอย่างที่เป็นจุดเด่นของความรู้ดังกล่าว เช่น ความเชื่อเรื่องขุนน้ำแม่ปืมในกรณีเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า ความเชื่อทางศาสนาคริสต์กับการจัดการป่าในกรณีหมู่บ้านงามเมืองซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม และการผสมผสานความรู้ใหม่ทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับป่าชุ่มน้ำจากการทำวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของชาวบ้านหมู่บ้านทุ่งศรีเกิด

---

[๖๒] Berkes, F, **Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management**, (Taylor & Francis, Philadelphia, 1999).

๔.๓.๑ ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดและการใช้ประโยชน์

ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ามีความสัมพันธ์กับป่าในหลายมิติทั้งด้านทรัพยากรและด้านวัฒนธรรมความเชื่อ ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมและตำนานความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าแม่ปืมซึ่งเดิมป่าเป็นผืนเดียวกันและปัจจุบันก็ยังคงเชื่อมโยงกันอยู่ทั้งในเรื่องความเชื่อ ประโยชน์ทางอ้อมจากน้ำ และประโยชน์ทางตรงจากการเข้าไปหาอาหารจากป่าแม่ปืมที่เชื่อมกับการเห็นความสำคัญของป่าชุมชนที่ต้องรักษาไว้เป็นป่ากันชน

ในเรื่องประโยชน์โดยตรงจากการเป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ ชาวตำบลบ้านเหล่ามีการแบ่งแหล่งของอาหารในป่าตามภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น ๔ แหล่งคือ ๑) อาหารจากใต้ดิน เช่น แมลง เผือก มัน พืชหัวต่าง ๆ ๒) จากในน้ำ เช่น ปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ๓) จากบนดิน เช่น พืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ และ ๔) จากในอากาศ เช่น แมงมัน เห็ด ผัก มดแดง ผึ้ง ต่อ

ความรู้เรื่องพืชอาหารเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าที่เป็นฐานของการจัดการป่า ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ารู้จักพืชอาหารซึ่งรวมถึงผลไม้ที่หาได้ในป่าอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนฯ ป่าชุมชน และพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบอย่างน้อย ๑๒๘ ชนิดซึ่งยังไม่รวมถึงพืชจำพวกสมุนไพร ในการเก็บหาพืชธรรมชาติเหล่านี้มาบริโภคชาวบ้านต้องมีความรู้ประกอบกันหลายด้าน เช่น ต้องรู้ว่ามันกินได้หรือมีพิษ เกิดที่ระบบนิเวศแบบไหน หาเก็บได้ในช่วงฤดูอะไร มีคุณค่าทางโภชนาการอย่างไร มีเคล็ดลับการปรุงอย่างไรให้อร่อย ได้คุณค่า หรือลดสารพิษในพืช ต้องถนอมอาหารอย่างไร รวมไปถึงความรู้ในการนำไปขายในตลาด

๔.๓.๒ ความรู้เชิงสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ

๑) ในด้านความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวของตำบลบ้านเหล่า

ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ามีความเชื่ออยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์จากฮูหินขุนน้ำแม่ปืม น้ำจากขุนน้ำแม่ปืมเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีการถวายเพื่อใช้ในพิธีกรรมของพระมหากษัตริย์มาแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในรัชกาลที่ ๑๐ น้ำจากขุนน้ำแม่ปืมถูกเลือกเป็น ๑ ใน ๒ แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดพะเยาเพื่อใช้ประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์และพิธีทำน้ำอภิเษกอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร โดยใช้น้ำจากหาดน้ำสองแควของขุนน้ำแม่ปืมที่หมู่บ้านไร่อ้อย หมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านเหล่า

ตามตำนานเชื่อว่าน้ำแม่ปืมซึ่งเป็นหนึ่งต้นกำเนินของแม่น้ำอิงมีต้นกำเนินมาจากฮู(รู)หินที่ดอยด้วนซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิเป็นที่ตั้งของเมืองลับแล มีสิ่งศักดิ์สิทธิที่ช่วยปกป้องรักษาขุนน้ำอยู่เยอะ เช่น เจ้าพ่อดอยด้วน มีผู้มีบุญและมีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ รวมทั้งฤษีที่พ่อขุนงำเมืองเคยไปร่ำเรียนวิชาด้วย น้ำที่ออกมาจากฮูหินและน้ำแม่ปืมจึงเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ ด้วยที่ป่าแม่ปืมจากดอยด้วนลงมาไม่มีคนอยู่อาศัยหรือการใช้พื้นที่โดยมนุษย์จึงทำให้น้ำแม่ปืมเป็นน้ำบริสุทธิ ถัดลงมาในลำน้ำแม่ปืมตอนล่างก็มีเจ้าพ่อผาหิน ซึ่งสถิตอยู่บริเวณใต้อ่างเก็บน้ำแม่ปืม ตามตำนานเล่าว่า เดิมที่นี่มีต้นตะเคียนใหญ่อยู่ ชาวบ้านยังเชื่อว่าเจ้าพ่อฝายหินและเจ้าพ่อดอยด้วนต่างช่วยกันรักษาขุนน้ำแห่งนี้ด้วยกันโดยเจ้าพ่อดอยด้วนรักษาที่ต้นน้ำส่วนเจ้าพ่อฝายหินรักษาอยู่ด้านล่าง

ด้วยความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวบ้านจึงได้มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อการเคารพบูชามาอย่างต่อเนื่อง ในการตั้งบ้านดงบุญนาคเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๔ ชาวบ้านได้อัญเชิญเจ้าพ่อดอยด้วย

มาเป็นเจ้าอารักษ์บ้านด้วย ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ น้ำปืมเกิดวิกฤติแห้งแล้ง ชาวบ้านและผู้นำจึงพากันเดินขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำที่ดอยด้วนและพบว่าต้นน้ำแห้ง ต้นไม้หักโค่น จึงได้ทำพิธีสักการะเพื่อขอขมาและเลี้ยงขุนน้ำแม่ปืม จากนั้นมาก็ไม่มีความแห้งแล้งเกิดขึ้นอีกเลย นอกจากนี้ยังมีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อผาหินและสืบชะตาลำน้ำปืมจัดขึ้นในเดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำของทุกปีซึ่งจะมีการเชิญพระสงฆ์จากทุกวัดมาร่วมทำบุญ พร้อมกับประกอบกิจกรรมต่าง ๆ คือ ๑) การสืบชะตาให้ขุนน้ำและลำห้วย ๒) ฟังธรรมปลาช่อน ๓) ทำบุญตานก๋วยสลากแด่เทวดา ๒๕ องค์ที่ปกปักรักษาดิน น้ำ ป่า และ ๔) พิธีเลี้ยงเจ้าพ่อผาหินด้วยการถวายหมู ๑ ตัว

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเมืองโบราณและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อย่างโบราณสถานจอมก้อที่เป็นที่ตั้งของป่าผู้สูงอายุ และป่าเวียงห้าวที่ตั้งอยู่ในเมืองโบราณ ชาวบ้านเล่าว่าเดิมไม่มีใครรู้ว่าเมืองโบราณนี้ชื่ออะไรแต่ผู้อาวุโสในหมู่บ้านบอกว่าได้ยินผู้เฒ่าผู้แก่เล่าต่อ ๆ กันมาว่าการขุดคูล้อมรอบเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเร่งรีบหรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ห้าว” เพราะกลัวช้าง “ปู้ก่ำงาเงียว” ที่มีอิทธิฤทธิ์ร้ายกาจอยู่ยงคงกระพันยิงแทงไม่เข้าและมีความดุร้ายผ่านไปทางไหนก็ฆ่าคนตายนับไม่ถ้วน

๒) ความรู้เชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของเครือข่ายอำเภอภูกามยาว

ชาวบ้านร่องปอมีความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีต้นน้ำและผีเจ้าบ้าน มีประเพณีเลี้ยงผีต้นน้ำทุกปีซึ่งทำร่วมกัน ๒ หมู่บ้าน “ดงพ่อหนานป๊ะ” เป็นพื้นที่ทางความเชื่อของชาวบ้าน ๒ หมู่บ้านที่นับถือกันมามากกว่า ๑๐๐ ปี และในทุกปีชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงดง ในช่วงเดือนเก้าเหนือ (กรกฎาคม) โดยเลี้ยงวัว ๑ ตัวและมีการทำพิธีร่างทรง ในกรณีป่าม่อนปูยา ชาวบ้านมีการเลี้ยงผีเจ้าบ้านที่หอผีทุกปีช่วงเดือนกรกฎาคมโดยทำพิธีเลี้ยงพร้อมเลี้ยงผีขุนน้ำ โดยการฮอม (เรี่ยไร) เงินจากชาวบ้าน ความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งกำกับให้คนเคารพรักษาป่า ชุมชนมีการแบ่งกลุ่มคนออกหลายกลุ่ม ในการจัดพิธีกรรมไหว้ผีขุนน้ำแต่ละปีตามประเพณีที่สืบทอดกันมาชุมชนก็ใช้ความรู้ทางสังคมและการบริหารจัดการในการแบ่งงานกันทำ สื่อสาร เรี่ยไร

๓) ความรู้ทางศาสนาคริสต์กับการจัดการป่าของหมู่บ้านงามเมือง

หมู่บ้านงามเมืองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมดและมีการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันอย่างเคร่งครัดเพราะมีโบสถ์ในหมู่บ้าน ที่นี่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ครบทั้งป่าบกบนดอย ลำห้วย หนองน้ำ ป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำอิง ชาวบ้านได้ใช้ความรู้จากศาสนามาใช้ในการอยู่กับธรรมชาติและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะคำสอนเรื่อง การสืบสานการทรงสร้างของพระเจ้าที่สร้างมนุษย์ขึ้นมาให้ปกครองดูแลสรรพสิ่ง ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาหรือวิกฤติการมนุษย์ก็ต้องดูแลทรัพยากรฯทั้งหลายให้มีความยั่งยืนหรือเรียกว่าการอนุรักษ์ในฐานะบุตรของพระเจ้าที่ถูกสร้างให้มีปัญญา นายถนอม อุตมะ ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านงามเมืองและรองประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงกล่าวว่า “ในการพูดคุยกับชาวบ้านเรื่องการอนุรักษ์พ่อก็บอกว่า เราจะอนุรักษ์ป่าจนกว่าพระเจ้าจะเสด็จกลับมาครั้งที่สอง นั่นแหละถือว่าสำเร็จ ถ้ายังไม่ถึงวันนั้นทุกคนก็ต้องสืบสานจนกว่าพระเยซูจะกลับมา”[๖๓] นอกจากนี้การจัดโครงสร้างชุมชนและแบ่งบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ยังอิงอยู่กับ

---

[๖๓] สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, **บ้านงามเมืองความเชื่อกับการรักษาทรัพยากร**, วีดีทัศน์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://youtu.be/q_Bev4BArvU. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).

โครงสร้างทางศาสนาในชุมชนซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม[๖๔] คือ ๑) กลุ่มพระพร ซึ่งประกอบด้วยผู้สูงอายุและศิษยาภิบาล ๒) กลุ่มสตรี ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยแม่บ้าน ๓) กลุ่มอนุชนหรือกลุ่มเยาวชน และ ๔) กลุ่มเด็กรวีหรือกลุ่มเด็กเล็ก มีการปรึกษาหารือเรื่องการอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระเจ้าในการไปโบสถ์ซึ่งมีขึ้นทุกวันอาทิตย์

ซึ่งความรู้ทั้ง ๒ ด้านเหล่านี้เป็นฐานสำคัญในการที่จะมองเห็นความเชื่อมโยงและเกื้อกูลกันของธรรมชาติและระบบของสังคมหรือชุมชน เมื่อเกิดปัญหาก็จะเป็นฐานสำคัญของชุมชนในการพัฒนาทักษะ สร้างทัศนคติ และแรงจูงใจร่วมกัน

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๔.๑ ความรู้ในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวมและพัฒนาการตามยุคสมัย

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอยู่ดีมีสุขของชุมชนในตำบลบ้านเหล่า ชาวบ้านต้องมีความรู้หลายอย่างประกอบกันและจัดการทรัพยากรฯต่าง ๆ พร้อมกันอย่างเป็นระบบ เช่น การที่จะให้มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ต้องมีการรักษาป่าต้นน้ำในป่าอุทยานแห่งชาติแม่ปืม การจัดการแหล่งกักเก็บน้ำโดยการสร้างเหมืองฝายและอ่างเก็บน้ำพร้อมกับการตั้งกรรมการในการบริหารจัดการ มีการสร้างป่าชุมชนเพื่อเป็นป่ากันชน เป็นแหล่งหากินของชาวบ้านเพื่อลดการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำมากเกินไป เป็นพื้นที่สร้างความชุ่มชื้นทำให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล อีกทั้งมีการรักษาป่าริมห้วยเพื่อลดการพังทลายของริมตลิ่งและการตื้นเขินของลำห้วย ที่สำคัญมีการประกอบพิธีกรรมในการสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิที่ปกปักรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นป่าขุนน้ำแม่ปืม เจ้าพ่อดอยด้วน เจ้าพ่อผาหิน เป็นต้น

ในลักษณะเดียวกันกับการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากป่าทั้งประโยชน์โดยตรงเรื่องอาหารและประโยชน์ทางอ้อม ก็ต้องใช้องค์ความรู้หลายอย่างประกอบเข้าเป็นระบบและวางเป็นแบบแผนการปฏิบัติพร้อมการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในกรณีการตั้งป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาคได้ใช้ความเชื่อท้องถิ่นและความรู้เรื่องการจัดการทางสังคมมาประกอบกับการอนุรักษ์ เช่น การตั้งป่าชุมชนในโบราณสถานจอมก้อและตั้งชื่อว่าป่าผู้สูงอายุเพื่อเป็นกุศโลบายให้เกิดการยำเกรงและเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ หรือการตั้งป่าแม่บ้านเพราะมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของบทบาทผู้หญิงในการรักษาป่าเพราะผู้หญิงพูดจริงทำจริงและเป็นคนที่หากินอยู่กับป่า

ในขณะเดียวกันเมื่อเกิดปัญหาวิกฤติทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นองค์ความรู้เหล่านี้ก็เป็นฐานสำคัญในการที่ชาวบ้านใช้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาบางอย่างเป็นปัญหาใหม่หรือใหญ่เกินกว่าที่ชาวบ้านจะจัดการได้ เช่น ปัญหาเชิงนโยบายและปัญหาการเมืองที่เกี่ยวข้องกับป่าอย่างนโยบายการสัมปทานป่า จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกมาช่วยทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรธุรกิจเอกชน ทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เช่น ความรู้เรื่องการจัดการเครือข่าย การวางแผน การศึกษาวิจัย การทำฐานข้อมูล การสื่อสาร การระดมทุน การรณรงค์เชิงนโยบาย การประสานงาน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

---

[๖๔] สัมภาษณ์ กิติกร อุตมะ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย, เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ในการจัดวางองค์กรมีการใช้โครงสร้างของกำนันผู้ใหญ่บ้านของภาครัฐในการจัดการป่า หรือโครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) รวมทั้งโครงสร้างที่สนับสนุนการจัดตั้งขึ้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชน

๔.๔.๒ การผสมผสานกับความรู้ใหม่ด้านการศึกษาวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์

หลังจากที่เกิดปัญหาการที่ภาครัฐจะเอาป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรืองไปเป็นพื้นที่รองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนและสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เข้ามาทำงานกับชาวบ้านเกี่ยวกับป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างอย่างจริงจังมากขึ้น กิจกรรมสำคัญประการหนึ่งคือการสำรวจข้อมูลและการทำวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศและทรัพยากรในป่าชุ่มน้ำ พร้อมสร้างฐานข้อมูล และผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารเรียนรู้ งานวิจัยที่ทำมีทั้งงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และงานวิจัยไทบ้านซึ่งการวิจัยทั้งสองรูปแบบตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อสร้างให้เกิดการเป็นเจ้าของของความรู้ที่ผลิตและเกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน งานวิจัยไทบ้านจะตั้งอยู่บนความรู้ท้องถิ่นที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัย ตัวอย่างเช่น การวิจัยไทบ้านเรื่องพืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่าชุ่มน้ำของสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง การวิจัยไทบ้านเรื่องระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำตามหลักความรู้ท้องถิ่นของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

ในส่วนงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ก็มีการวิจัยหลายเรื่องในหลายพื้นที่ป่า เช่น การศึกษา “โครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”[๖๕] โดยโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน (โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง) ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจากสหภาพยุโรป และความร่วมมือขององค์กรภาคีได้แก่ ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) แผนงานประเทศไทย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ชุมชนบ้านทุ่งศรีเกิด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตพะเยา (ส่วนหนึ่งของการสนับสนุนจากงานวิจัยชิ้นนี้) และกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่ได้ทำการศึกษาถึงโครงสร้างและความหลากหลายทางชนิดของต้นไม้ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติของลูกไม้ ไม้หนุ่ม และปริมาณคาร์บอนเหนือดิน รวมทั้งการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าชุ่มน้ำชุมชนบ้านทุ่งศรีเกิด โดยใช้วิธีวิจัยหลักคือการวางแปลงสุ่มตัวอย่างแบบจำแนกชั้น ด้วยการวางแปลงสุ่มตัวอย่างถาวรขนาด ๒๐ X ๕๐ เมตร ทั้งหมด ๒ แปลงรวมพื้นที่สำรวจ ๒,๐๐๐ ตารางเมตร ซึ่งผลการสำรวจพบว่าป่าบ้านทุ่งศรีเกิดมีความหลากหลายของชนิดต้นไม้อย่างน้อย ๗ ชนิด ชนิดต้นไม้ที่พบมากคือ ข่อย ชุมแสง และหัด ซึ่งเป็นต้นไม้ที่ทนต่อน้ำท่วมทำให้เป็นเอกลักษณ์ของป่าชุ่มน้ำ ป่ามีความหนาแน่นของต้นไม้โดยรวม ๙๐ ต้นต่อไร่ มีการกระจายของต้นไม้ขนาดตั้งแต่น้อยกว่า ๓๐ เซนติเมตร ถึงความโตวัดรอบมากกว่า ๑๒๐ เซนติเมตรครบทุกชั้น ซึ่งถือว่าป่ามีความสมบูรณ์ในแง่ของโครงสร้างการกระจายตามขนาดชั้นความโต ในด้านสภาพการทดแทนตามธรรมชาติพบว่ามีการทดแทนของไม้หนุ่ม ๓ ชนิด ในอัตรา ๘๓ ต้นต่อไร่ และการทดแทนของลูกไม้อย่างน้อย ๕ ชนิด ในอัตรา ๑๔,๑๖๐ ต้นต่อไร่ ในด้านการเก็บกักคาร์บอนพบว่าป่ามีศักยภาพเก็บกักคาร์บอน ๑๔.๕๗ ตัน

---

[๖๕] สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และคณะ, อ้างแล้ว.

ต่อไร่ ซึ่งถือว่ามีศักยภาพสูงมาก หากมีการทำลายป่าชุ่มน้ำแห่งนี้จะทำให้มีการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซต์ ๕๓.๔๒ ตันคาร์บอนไดออกไซด์ต่อไร่

โดยสรุปแล้ว องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการป่าทั้งการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการฟื้นฟู เกิดจากปฏิสัมพันธ์กันไปมาตลอดเวลาของความรู้ ๔ ระดับได้แก่ ๑) ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ หรือทรัพยากรแต่ละชนิด ๒) ความรู้เชิงระบบในการจัดการทรัพยากรฯ ๔) ความรู้เชิงสถาบันทางสังคม และ ๔) ความรู้เชิงโลกทัศน์ ทั้งความเชื่อและศาสนา นอกจากนี้ความรู้เหล่านี้ยังมีปฏิสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์กับปฏิบัติการของหน่วยงานภายนอกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และสาธารณะชน เป็นต้น

๔.๔.๓ หลักธรรมกับการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านเป็นการประยุกต์หลักพุทธศาสนาและหลักปฏิบัติของพระสงฆ์เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ *ประการแรก* คือการประยุกต์เขตอภัยทานมาเป็นป่าชุมชน จะเห็นว่าวัด พระสงฆ์ และป่ามีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่พุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเสด็จออกบวชในป่าและตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ วัดแห่งแรกของศาสนาพุทธคือวัดเวฬุวนาราม ซึ่ง “เวฬุ” แปลว่า ไม้ไผ่ และ “วนา” แปลว่า ป่า ตั้งแต่อดีตมาวัดถือเป็นเขตอภัยทานตามหลักของการไม่เบียดเบียนและศีลห้าเรื่องการห้ามฆ่าสัตว์ รวมทั้งการที่วัดเป็นพื้นที่ทำบุญเพื่อสั่งสมกุศล หลายวัดมีการสร้างเขตอภัยทานที่เป็นรูปธรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปของป่าไม้และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ หลายวัดมีการประกาศหรือปักป้ายเป็นเขตอภัยทานอย่างชัดเจน หลายวัดสำนักสงฆ์ หรือสถานปฏิบัติธรรมเลือกที่จะตั้งอยู่ในป่า ความคิดในการเริ่มตั้งป่าชุมชนของคนไทยส่วนหนึ่งมาจากเขตอภัยทาน รวมไปถึงความคิดในการจัดการและให้ความหมายของป่าชุมชน

ประการที่สอง คือการสร้างให้ป่าน่าเคารพบูชาโดยการบวช กิจกรรมการบวชป่าเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนในเรื่องการประยุกต์ศาสนกิจเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ แนวคิดในการ “บวช” ป่าเพื่อให้เกิดความตระหนักและเคารพต่อธรรมชาติ เป็นการประยุกต์การบวชของพระสงฆ์มาใช้กับธรรมชาติโดยการนำผ้าเหลืองมาเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านจากการเป็นสิ่งธรรมดากลายเป็นสิ่งที่ควรเคารพ ทำให้เกิดความตระหนักและย้ำเตือนว่าป่าไม้หรือธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ดังหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่ว่า “ธรรมะ คือ ธรรมชาติ” เป็นเครื่องหมายหรือเครื่องเตือนใจถึงการประกาศเจตนาร่วมกันของกลุ่มคน เป็นเครื่องหมายแทนป้ายเพื่อประกาศให้คนได้รับรู้ว่าป่านี้หรือต้นไม้นี้ได้รับการปกป้องดูแลหรือมีเจ้าของ

ประการที่สาม คือ การสร้างให้พื้นที่ป่าเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมและธรรมชาติ การตั้งวัดในเขตป่า การสร้างเขตอภัยทาน หรือรักษาต้นไม้ในวัดให้ร่มรื่นช่วยให้เกิดความร่มเย็นในวัดอันจะทำให้เกิดความสงบและเข้าถึงธรรมหรือธรรมชาติของพระสงฆ์เองและญาติโยมที่เข้ามาทำบุญ ป่าไม้และสัตว์ต่าง ๆ ยังถูกใช้เป็นสื่อในการสอนพระธรรมหรือเป็นสิ่งชักจูงให้คนเข้าวัดมากขึ้น การรักษาและจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านก็มีวัตถุประสงค์หนึ่งที่คล้ายกันคือการใช้เป็นที่ซึมซับธรรมชาติให้จิตใจสงบ เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนและคนภายนอก

หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาป่ามีหลายข้อ เช่น หลักของการไม่เบียดเบียน การเมตตา หรือ อิทัปปัจจยตา ที่ทำให้เห็นถึงการเชื่อมสัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง เมื่อมีสิ่งนี้จึงมีสิ่งนั้น เมื่อป่าถูกทำลายจึงเกิดฝนแล้ง เกิดผลต่อการเพาะปลูกตามมา และเกิดความทุกข์ยาก อดอยาก เป็นต้น

ในเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายหลักธรรมที่เกี่ยวข้องก็มีหลายข้อเช่นกัน ตัวอย่างเช่น *อิทัปปัจจยตา* ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติ ว่าด้วยเรื่องการเชื่อมโยงหรือเป็นเครือข่ายพึ่งพากัน ทำให้เห็นว่าเครือข่ายจะอยู่เพียงลำพังไม่ได้แต่มีองค์ประกอบของส่วนต่าง ๆ ที่ต่างมีปฏิสัมพันธ์กัน มันจะเข้มแข็งอยู่ได้และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งของแค่ละชุมชนหรือบุคคล และในทางกลับกันเครือข่ายก็มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนหรือบุคคล การจะทำให้เกิดความสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน

อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเป็นหลักธรรมในการทำงานหรือการแก้ปัญหาที่ทำให้มองเห็นร่วมกันถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมาย และแนวทางที่นำไปสู่เป้าหมาย ใครหรืออะไรคือปัญหาสำคัญของเครือข่าย หากขาดการเข้าใจทั้งสี่ส่วนนี้อย่างชัดเจนและร่วมกันก็ยากที่เครือข่ายหรือการเคลื่อนไปของคนหมู่มากจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และเกิดผลสำเร็จตามที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่เครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศมีเป้าหมายหลักที่ชัดเจนร่วมกันคือการยื่นพระราชบัญญัติป่าชุมชน

สังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตา ทาน คือการให้การเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวมเพื่อชุมชนและเครือข่าย ให้แรงกายแรงใจรวมทั้งบริจาคสมทบทุนเพื่อการทำงานของเครือข่ายและชุมชนในการรักษาป่า ปิยวาจา คือ การที่ต้องมีการพูดจาสื่อสารประสานที่ดีและจริงใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียว เข้าใจเป้าหมายร่วมกัน มีคนมาร่วมสนับสนุนเครือข่ายในด้านต่าง ๆ ทั้งงบประมาณ สิ่งของ การช่วยประสานงาน เป็นต้น อัตถจริยา คือการร่วมสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งต่อป่าไม้ต่อชุมชนตนเองและต่อประเทศชาติ รวมทั้งช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเครือข่ายและระหว่างเครือข่าย และสมานัตตา การทำตัวเป็นคนเสมอต้นเสมอปลายน่าเชื่อถือ ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมะที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของการทำงานร่วมกัน คือ ฉันทะ หรือความรักต่องานหรือสิ่งที่ทำร่วมกันของเครือข่าย วิริยะ หรือความเพียรพยายามที่จะทำแม้มันจะมีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ กว่าจะเกิดผลสำเร็จ จิตตะ หรือความจดจ่อใส่ใจต่องานที่ทำ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องเป็นมรรคเป็นผล และ วิมังสา หรือการหมั่นคิดไตร่ตรองประชุมปรึกษาหารือกัน

ภาพที่ ๔.๑๒: แผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๒) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย และ ๓) ศึกษาองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างหลักในการศึกษาประกอบด้วยเครือข่ายชุมชน ๓ เครือข่ายคือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า ในอำเภอแม่ใจจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว ในจังหวัดพะเยา และเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม ในอำเภอขุนตาลจังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นตัวแทนของลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างตามลำดับ

ผลการศึกษาได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ปัจจัยสำคัญเบื้องต้นของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าหรือการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้คือทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินเป็น สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปพื้นที่ในลุ่มน้ำอิงเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำขนาดไม่กว้างมากนัก ในลุ่มน้ำตอนล่างเป็นที่ราบแนวยาวขนาบข้างด้วยแนวเขา แม่น้ำไม่ได้มีความชันหรือคดเคี้ยวมาก มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และเชื่อมต่อกันทั้งป่าบกบนภูเขา ลำห้วย หนอง ป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำอิง ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำอิงตลอดสองฝั่งแม่น้ำมายาวนาน

การพึ่งพาอาศัยป่าไม้มาอย่างยาวนาน ทำให้มีการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน สั่งสม และสืบทอดเป็นความรู้พื้นบ้าน สร้างเป็นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และความเชื่อที่เชื่อมระหว่างคนกับป่า ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์โดยตรงที่เห็นชัดเจนคือการเป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ ในบางพื้นที่ที่ไม่ได้มีประโยชน์ด้านอาหารมากนักแต่ชาวบ้านก็ยังคงรักษาป่าไว้ด้วยเห็นคุณค่าของประโยชน์ทางอ้อมทั้งเรื่องประโยชน์ในด้านการเกษตรหรือด้านวัฒนธรรม มีการแบ่งปันผลประโยชน์โดยใช้ป่าร่วมกันของหลายหมู่บ้านไม่ได้มีการหวงห้ามถึงแม้บางป่าจะตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งและดูแลเพียงแค่หมู่บ้านนั้นหมู่บ้านเดียว แต่ก็มีกฎกติกาเพื่อให้เกิดการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมเป็นธรรมของทุกคนและเกิดความยั่งยืนในการรักษาป่าไว้

ในด้านพัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนในกรณีป่าบกในจังหวัดพะเยาทั้ง ๒ แห่งพบว่ามีการรักษาเป็นป่าชุมชนอย่างเป็นระบบและเป็นทางการมากขึ้นหลังจากที่ป่าได้ถูกทำลายลงไปทั้งจากบริษัทเอกชนที่เข้ามาสัมปทานและชาวบ้านเอง ประกอบกับประสบกับปัญหาภัยแล้งอย่างหนักในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๓๕ ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและเริ่มรักษาเป็นป่าชุมชนโดยตัวชาวบ้านเอง ซึ่งมีการเรียนรู้และพัฒนาการจัดการป่าไปตามสถานการณ์ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ทั้งนี้องค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนสำคัญในการเข้าไปสนับสนุนการทำงานของชาวบ้านให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านต่างๆ และสร้างให้เป็นเครือข่าย พัฒนาการที่สำคัญประการหนึ่งคือขบวนเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนซึ่งมีการตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาขึ้นเป็นกลไกเชื่อมกันตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงขบวนระดับประเทศ หลังจากที่ขบวนป่าชุมชนซบเซาลงเครือข่ายในระดับต่างๆก็ซบเซาลงตามจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในระดับหมู่บ้านชาวบ้านก็ยังคงมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าด้วยตัวเองอย่างต่อเนื่อง โดยมีการเข้ามาสนับสนุนขององค์กรภายนอกอยู่บ้างเรื่อยๆ เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจ และองค์กรพัฒนาเอกชน

พัฒนาการของป่าชุ่มน้ำชุมชนจะคล้ายๆกันคือเกิดความตระหนักขึ้นหลังจากที่ป่าลดลงไปและเกิดปัญหาผลกระทบตามมาที่เห็นผลอย่างชัดเจน ซึ่งเครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนในตำบลยางฮอมจังหวัดเชียงรายเป็นเครือข่ายใหม่ที่พึ่งก่อตั้งขึ้นอย่างหลวมๆที่ผลักดันโดยองค์กรพัฒนาเอกชน

๕.๑.๒ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชน ปัจจัยเบื้องต้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย คือความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่ได้มองเห็นปัญหาร่วมกัน จากนั้นก็มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก คือ

๑) การปรึกษาหารือร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย และลดความขัดแย้งหรือต่อต้าน

๒) การหาแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น เช่น ในกรณีของการตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้านดงบุญนาคที่ผู้นำและชุมชนได้ตั้งชื่อป่าแต่ละแห่งเพื่อเป็นกุศโลบายในการสร้างการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

๓) การวางโครงสร้างขององค์กรในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ ซึ่งมีทั้งโครงการสร้างที่อิงกับระบบสังคมและวัฒนธรรมเดิม และที่อิงกับระบบการปกครองของภาครัฐ โดยใช้ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านเป็นโครงสร้างการจัดการ

๔) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า ทั้งการร่วมกันสำรวจ การทำพิกัด การสร้างรั้ว ทำแนวเขตป่า ทำแผนที่

๕) การวางกฎระเบียบข้อบังคับเรื่องป่าชุมชน รวมทั้งกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรอื่น ๆ ร่วมกัน

๖) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ป่าเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายทั้งจากชาวบ้านกันเองและการเข้ามาบุกรุกของนายทุน และเพื่อให้ได้การสนับสนุนการทำงานในด้านต่าง ๆ

๗) การบังคับใช้กฎระเบียบ เช่น การตรวจตรา เฝ้าระวัง เดินสำรวจ การลงโทษผู้ฝ่าฝืน หรือส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจัดการตามกฎหมาย

๘) การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมด้านการรักษาป่าโดยตรง เพื่อกระตุ้นเตือนและสร้างการมีส่วนร่วมทั้งของคนในชุมชนเองและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การบวชป่า การปลูกป่า การตรวจป่า การดับไฟป่า เป็นต้น

๙) การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการกระตุ้นจิตสำนึก การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้าน การทำป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายเขตป่า การถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชน

๑๐) การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรอื่น ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เช่น การฮอมเงิน (เรี่ยไร) จากคนในหมู่บ้านเพื่อการไหว้ผีขุนน้ำ การขอการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานป่าไม้ จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือจากนักการเมืองท้องถิ่น

ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย จะมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วหน่วยงานภาครัฐก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย เช่น โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เป็นต้น โดยมีกระบวนการในด้านต่างๆคือ

๑) การจัดการและพัฒนาเครือข่าย มีการวางโครงสร้างและกลไกตั้งแต่การตั้งแกนนำหมู่บ้าน การเสริมสร้างกรรมการหมู่บ้าน ช่วยวางระเบียบป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายในระดับกลุ่มป่า เครือข่ายตำบล เครือข่ายอำเภอ เครือข่ายจังหวัด และเครือข่ายระดับประเทศ การจัดประชุมสัญจร การเชื่อมกับเครือข่ายอื่นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

๒) การพัฒนาศักยภาพบุคคลและชุมชน มีการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำและชุมชนผ่านการอบรม สัมมนา และดูงานในด้านต่างๆ เช่น ความรู้เรื่องกฎหมายและสิทธิ การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ การผลิตสื่อ

๓) การจัดการความรู้และข้อมูล ทั้งการศึกษาวิจัย สำรวจข้อมูล ทำฐานข้อมูล การผลิตแผนที่ เป็นต้น

๔) การรณรงค์เชิงนโยบาย

๕) การจัดการเรื่องทุน ทั้งการสนับสนุนงบประมาณโดยตรง และการช่วยระดมทุน

๖) การสนับสนุนด้านกฎระเบียบและการบังคับใช้

๗) การกระตุ้นจิตสำนึก

๙) การสื่อสารและเผยแพร่

หลังจากที่ขบวนของการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชนและเครือข่ายป่าชุมชนซบเซาไป ชาวบ้านก็เสริมสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนด้วยตัวเองในขณะที่ระบบสังคมและการเมืองไทยมีการพัฒนาขึ้นเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็ง เช่น มีการกระจายอำนาจไปยังองค์ปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาระบบบริหารและบริการของภาครัฐ การปฏิรูปกฎหมาย ในขณะที่ก็มีองค์กรภายนอกมาสนับสนุนชาวบ้านอยู่เป็นระยะทั้งในเรื่องงบประมาณ ความรู้ เครื่องมือ การสื่อสาร การประสานงาน การกระตุ้นด้วยการประกวดแข่งขัน

๕.๑.๓ องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ความรู้เป็น ๑ ใน ๕ องค์ประกอบสำคัญของศักยภาพชุมชนในการจัดการป่าชุมชนซึ่งเกิดมาจากการเรียนรู้จากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า องค์ความรู้ของชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน มีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่เกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือภัยอันตราย ต้องใช้ความรู้หลายอย่างประกอบกัน เช่นเดียวกันกับการพึ่งพาทรัพยากรจากป่าทั้งเรื่องการใช้ประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรต่างๆจากป่าโดยเฉพาะปัจจัยสี่อย่างเช่นอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค และการพึ่งพิงประโยชน์ทางอ้อมจากป่า เช่น น้ำในการเกษตร ความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆทั้งจากสัตว์ป่าและแมลง โรคระบาด น้ำป่า รวมถึงโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งการพึ่งพิงทรัพยากรต้องเป็นไปพร้อมกับการเรียนรู้สั่งสมและสืบทอดในรูปของความรู้พื้นบ้านระดับต่างๆ รวมไปถึงกฎระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชนแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑) ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดและการใช้ประโยชน์ ความรู้ดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของศักยภาพชุมชนในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าไม้และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เป็นฐานสำคัญของศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ถึงปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขที่ถูกต้องตรงกับบริบทของแต่ละพื้นที่และยุคสมัย ตัวอย่างของความรู้ประเภทนี้ เช่น ชาวตำบลบ้านเหล่ามีการแบ่งแหล่งอาหารในป่าตามภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น ๔ แหล่งคือ ๑) อาหารจากใต้ดิน ๒) จากในน้ำ ๓) จากบนดิน และ ๔) จากในอากาศ ทุกชุมชนจะมีความรู้เรื่องพืชในป่าทั้งพืชที่ใช้เป็นอาหารและเป็นสมุนไพร ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ารู้จักพืชอาหารซึ่งรวมถึงผลไม้ที่หาได้ในป่าอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนฯ ป่าชุมชน และพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบอย่างน้อย ๑๒๘ ชนิดซึ่งยังไม่รวมถึงพืชจำพวกสมุนไพร ในการเก็บหาพืชธรรมชาติเหล่านี้มาบริโภคชาวบ้านต้องมีความรู้ประกอบกันหลายด้าน

๒) ความรู้เชิงสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ ชุมชนจะสร้างวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับป่าไม้พร้อมไปกับประเพณีความเชื่อที่ผลิตไว้กำกับความสัมพันธ์ชุมชนและป่าไม้ ซึ่งความรู้นี้รวมไปถึง

การจัดการทางสังคม การเสริมสร้างเครือข่าย การสร้างเป้าหมายและแรงบันดาลใจร่วมกัน การวางกฎระเบียบ การสื่อสาร การจัดสรรผลประโยชน์ การแบ่งงานหรือบทบาทหน้าที่ กรณีผีขุนน้ำเป็นตัวอย่างสำคัญอย่างหนึ่งของความรู้ประเภทนี้ ความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งกำกับให้คนเคารพรักษาป่าเป็นแรงบัลดาลใจเป็นสำนึกหรือเป้าหมายร่วมของชุมชน ชุมชนมีการแบ่งกลุ่มคนออกหลายกลุ่ม ในการจัดพิธีกรรมไหว้ผีขุนน้ำแต่ละปีตามประเพณีที่สร้างขึ้นและสืบทอดกันมา ชุมชนก็ใช้ความรู้ทางสังคมในการการบริหารจัดการ แบ่งงานกันทำ สื่อสาร เรี่ยไร

ความรู้ทั้ง ๒ ประเภทนี้เป็นฐานสำคัญในการที่จะมองเห็นความเชื่อมโยงและเกื้อกูลกันของธรรมชาติและระบบของสังคมหรือชุมชน เมื่อเกิดปัญหาก็จะเป็นฐานสำคัญของชุมชนในการพัฒนาทักษะ สร้างทัศนคติ และแรงจูงใจร่วมกัน

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย” ผู้วิจัยได้แบ่งการอภิปรายผลเป็น ๓ ประเด็นเพื่อสอดคล้องกับ ๓ แนวคิดคือ แนวคิดเรื่องศักยภาพของชุม แนวคิดเรื่องความรู้ท้องถิ่น และแนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ศักยภาพและการเสริมสร้างของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

ศักยภาพประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบคือ ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) ทัศนคติ (Self-concept) บุคลิกลักษณะประจำตัว (Trait) และแรงจูงใจหรือแรงขับภายใน (Motive)[๑] ซึ่งศักยภาพในระดับของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วยองค์ประกอบคล้ายกันของบุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ตัวอย่างที่เห็นชัดคือศักยภาพในการจัดการป่าชุมชน เมื่อเกิดปัญหาภัยแล้งที่กระทบต่อการเกษตรและความเป็นอยู่ที่ยากแค้นขึ้น ชุมชนก็จะคิดวิเคราะห์ร่วมกันถึงต้นเหตุของปัญหา และสรุปร่วมกันว่ามันเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งต้องอาศัยความรู้และความเข้าใจที่ซ่อนอยู่ของชาวบ้านในระดับบุคคลและระดับชุมชนเรื่องความสำคัญของป่าและความสัมพันธ์กับป่า ที่ผ่านการเรียนรู้ สั่งสมสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และปรับให้เขากับปัจจัยที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย เมื่อชุมชนรับรู้ร่วมกันถึงปัญหาก็ต้องอาศัยแรงขับจากการที่ต้องการแก้ความเดือดร้อนและการรักษาธรรมชาติไว้ จากนั้นก็ต้องใช้ทักษะในการแก้ไขทั้งทักษะในการจัดการ การสื่อสาร การประสานความร่วมมือ และการจัดกิจกรรม

กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคล ชุมชน และเครือข่ายชุมชน ที่เกิดจากชุมชนเองและองค์กรภายนอกชุมชนช่วยให้ชาวบ้านมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้นในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆและที่ใหญ่เกินกว่าบุคคลหรือชุมชนจะแก้ไขได้โดยการใช้ความรู้และศักยภาพเดิม ซึ่งกระบวนการ

---

[๑] อ้างใน สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ, “Competency : เครื่องมือการบริหารที่ปฏิเสธไม่ได้,” **Productivity**, ๙ (๕๓) (พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๔๗) : ๔๘.

เสริมสร้างศักยภาพดังกล่าวในลุ่มน้ำอิงก็เกิดขึ้นสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติทั้ง ๓ ประการ[๒] คือ ๑) ความต้องการของชุมชน ๒) ความวิกฤตของปัญหา และ ๓) ความเป็นได้ในทางปฏิบัติ

๕.๒.๒ ความรู้ท้องถิ่นกับศักยภาพชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

ในประเด็นเรื่ององค์ความรู้ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยตามแนวคิดเรื่องความรู้ท้องถิ่น โดยเฉพาะที่ Berkes[๓] ได้อธิบายไว้กล่าวคือ ความรู้เป็น ๑ ใน ๕ องค์ประกอบสำคัญของศักยภาพชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ความรู้ท้องถิ่นทั้ง ๔ ระดับเป็นฐานของศักยภาพของบุคคล ชุมชน และเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการป่าทั้งการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการฟื้นฟู ทั้งองค์ความรู้ในระดับบุคคลและชุมชน เกิดจากปฏิสัมพันธ์ (interaction) กันไปมาตลอดเวลาของความรู้ท้องถิ่น (local knowledge) ๔ ระดับได้แก่ ๑) ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ หรือทรัพยากรแต่ละชนิด เช่น ความรู้ของชาวบ้านตำบลยางฮอมในการเก็บหาพืชแต่ละชนิดในป่าชุ่มน้ำ ๒) ความรู้เชิงระบบในการจัดการทรัพยากรฯ เช่น ความรู้ในการทำนาของชาวบ้านริมแม่น้ำอิงที่ต้องอาศัยความรู้หลายอย่างประกอบกันทั้งเรื่องเมล็ดพันธุ์ข้าว แมลง ดิน ฤดูกาล ทรัพยากรน้ำทั้งน้ำฝนและน้ำที่มาจากป่าต้นน้ำรวมถึงน้ำในแม่น้ำอิงที่อาจจะเอ่อท่วม ๓) ความรู้เชิงสถาบันทางสังคมที่ใช้คิด วิเคราะห์ และจัดการเชิงสังคม เช่น การวางกฎระเบียบและคณะกรรมการในการอนุรักษ์ป่า และ ๔) ความรู้เชิงโลกทัศน์ ทั้งความเชื่อและศาสนา เช่น ตำนานความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่จากดอยด้วนที่ขุนน้ำแม่ปืม หรือคำสอนของศาสนาคริสต์เรื่องการทรงสร้างของพระเจ้าของชาวบ้านงามเมือง

ซึ่งก็สอดคล้องกับที่อานันท์ กาญจนพันธุ์[๔] ได้อธิบายว่าศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านตั้งอยู่บนความรู้ท้องถิ่น (Situated Knowledge) เมื่อเกิดปัญหาทรัพยากรขึ้นความรู้ท้องถิ่นก็เป็นฐานสำคัญของศักยภาพในการจัดการกับวิกฤติที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ความรู้เหล่านี้ยังมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาของพื้นที่นั้นๆ (Time and Space) หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ เพื่อปรับเปลี่ยนเป็นความรู้ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับสถานการณ์ (situation) หรือบริบทนั้นๆ รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์กับปฏิบัติการของหน่วยงานภายนอกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และสาธารณะชน เป็นต้น

ที่สำคัญยังมีการปฏิสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและหลักปฏิบัติของพระสงฆ์เพื่อประยุกต์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ หลักธรรมที่ประยุกต์ใช้ได้แก่ *อิทัปปัจจยตา* ที่ทำให้เห็นถึงการเชื่อม

---

[๒] เสรี พงศ์พิศ, **ฐานคิด: จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน**, (กรุงเทพฯ : พลังปัญญา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

[๓] Berkes, F. **Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management**, (Taylor & Francis, Philadelphia, 1999), p. 13.

[๔] อานันท์ กาญจนพันธุ์. **มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

สัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง เช่น เมื่อมีป่าจึงมีน้ำ *อริยสัจ ๔* คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำให้มองเห็นร่วมกันถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมาย และแนวทางที่นำไปสู่เป้าหมาย *สังคหวัตถุ ๔* คือ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตา และ *อิทธิบาท ๔* ที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของการทำงานร่วมกันจากการมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา การประยุกต์หลักปฏิบัติที่สำคัญได้แก่ *ประการแรก* การประยุกต์เขตอภัยทานและศีลในการห้ามฆ่ามาเป็นป่าชุมชน เพื่อการไม่เบียดเบียน การเมตตา *ประการที่สอง* คือการสร้างให้ป่าน่าเคารพบูชาโดยการบวช ซึ่งการบวชป่าเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในการประยุกต์ศาสนกิจเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ *ประการที่สาม* คือ การสร้างให้พื้นที่ป่าเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมและธรรมชาติทั้งของพระสงฆ์และฆราวาส

ภาพที่ ๕.๑: แผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๕.๒.๒ เครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

เครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงเป็นกระบวนการทางสังคมในการรวมกันหรือการสร้างความสัมพันธ์ของหลายกลุ่มคนหลายอาชีพที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกันในเรื่องการจัดการป่าโดยชุมชน มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสาร มีความคาดหวังของผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่าย ทั้งนี้การเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายของแต่ละกลุ่มหรือหลายอาชีพอาจจะมีระดับความคาดหวังหรือบทบาทแตกต่างกัน เช่น ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มหลักก็จะความคาดหวังในการได้สิทธิ์ในการ

จัดการและใช้ประโยชน์จากป่า ส่วนราชการก็คาดหวังในการรักษาผืนป่าตามนโยบายของภาครัฐ นักวิชาการก็คาดหวังในการได้ผลิตงานวิจัยเพื่อช่วยสนับสนุนชาวบ้าน

ในประเด็นเรื่องประเภทของเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงมีเครือข่ายป่าชุมชนหลายประเภท สอดคล้องกับที่ พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)[๕] การออกเป็น ๓ แบ่งประเภท ๑) เครือข่ายเชิงประเด็น เครือข่ายป่าชุมชนเป็นเครือข่ายเชิงประเด็น ซึ่งจะประกอบไปด้วยหลายกลุ่มคนหรืออาชีพที่มีเป้าหมายร่วมกันคือการจัดการป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบป่าชุมชน ๒) เครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายป่าชุมชนมีการแบ่งเครือข่ายออกเป็นหลายระดับในเชิงพื้นที่ตั้งแต่ระดับการปกครองจากหมู่บ้านไปถึงภาคและประเทศ หรือแบ่งตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เช่น เครือข่ายตามพื้นที่ลุ่มน้ำหรือเทือกเขา เป็นต้น ๓) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

นอกจากนี้ประเภทของเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงยังสอดคล้องกับการแบ่งของ เสรี พงศ์พิศ[๖] ที่ประเภทขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่ กิจกรรม หลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรของเครือข่ายเอง กล่าวคือ ๑) เครือข่ายแนวราบของการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มคนที่มีอาชีพเดียวกัน เช่น เครือข่ายของกลุ่มคนต่างๆในชุมชนที่รวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ และแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรในป่าชุมชน ๒) เครือข่ายแนวตั้งเป็นเครือข่ายของกลุ่มคนหลากหลายอาชีพและบทบาททางสังคม รวมทั้งมีการเชื่อมโยงกันหลายระดับจากระดับหมู่บ้านเชื่อมมาเป็นเครือข่ายระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ลุ่มน้ำ ภาค และประเทศ ดังเช่น เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนประเทศไทย ที่มีองค์ประกอบหลักเป็นชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน อีกทั้งยังมีภาคส่วนอื่นๆเข้ามาร่วมด้วย เช่น นักวิชาการ ศิลปิน สื่อมวลชน เป็นต้น ๓) เครือข่ายเพื่อการสื่อสาร มีการจัดการเพื่อให้เกิดการสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการจัดการป่าของชาวบ้านแต่ละที่ซึ่งมีความสำคัญหลายประการ เช่น การพัฒนาศักยภาพของแต่ละชุมชนจากการได้พัฒนาความรู้และทักษะด้านต่างๆ การสร้างความชอบธรรมทางสังคมจากการที่สาธารณะชนและผู้มีอำนาจในการตัดสินใจได้รับรู้ข้อมูลความจริง พลังอำนาจในการเจรจาต่อรอง ๔) เครือข่ายเพื่อการวิจัยและจัดการความรู้ เป็นเครือข่ายมีนักวิชาการหรือสถาบันการศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญร่วมกับชุมชน มีการจัดสำรวจข้อมูลและนำมาจัดทำเป็นฐานข้อมูล แผนที่ป่าชุมชน หรือแผนที่การใช้ที่ดิน เพื่อประกอบในการจัดการป่าอย่างมีประสิทธิภาพ เสริมสร้างบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน รวมไปถึงการเรียกร้องสิทธิ์ในการจัดการของชุมชน

ในประเด็นเรื่องการก่อเกิดและความยั่งยืนของเครือข่าย เครือข่ายป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงมีการก่อเกิดจากหลายปัจจัยซึ่งบางเครือข่ายเกิดจากหลายปัจจัยปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อพิจารณาตามคำอธิบายของ สนธยา พลศรี[๗] ที่แบ่งการก่อเกิดเป็น ๔ ประเภทตามปัจจัยของการเกิด จะเห็นว่า ๒ ปัจจัยแรกมีความสำคัญต่อการก่อเกิดในลุ่มน้ำอิง ๑) เกิดจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักของการเกิดเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงดังจะเห็นว่าการที่ชาวบ้านหันมาจัดการป่าชุมชนเกิดจากการประสบกับภัยแล้งจากการผลการตัดไม้ของบริษัทสัมปทานและชาวบ้านเอง ทำให้เกิดความ

---

[๕] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), **เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๘๔-๙๐.

[๖] เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง,** หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

[๗] สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน,** หน้า ๒๕๗.

เดือดร้อนต่อการเกษตรและชีวิตความเป็นอยู่ และ ๒) การเกิดโดยการจัดตั้ง โดยเฉพาะจากองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งประเภทนี้และประเภทที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนดจะมีความยั่งยืนน้อยกว่าเครือข่ายที่เกิดแบบธรรมชาติ และที่เกิดจากการวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน่วยงานภาครัฐควรเพิ่มงบประมาณและแผนงานในการเสริมสร้างเครือข่ายป่าชุมชนและกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นฐานความร่วมมือในการจัดการป่าและทรัพยากรอื่นๆรวมทั้งใช้เป็นกลไกอื่นๆ เนื่องจากเป็นเครือข่ายชุมชนที่มีต้นทุนเดิมสูง มีการสร้างเครือข่ายมายาวนาน ชุมชนมีความสัมพันธ์กับป่าอยู่ตลอด ชาวบ้านมีการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง และชุมชนมีความพร้อม ในขณะที่ชุมชนเองก็ต้องการการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆอย่างต่อเนื่อง

๒) สนับสนุนการทำงานร่วมกันในรูปแบบภาคีความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆทั้งชาวบ้าน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และภาคธุรกิจเอกชน

๓) จัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนให้เป็นระบบและทันสมัย รวมทั้งทำการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีศักยภาพและความพร้อม

๔) สนับสนุนการคุ้มครองด้านกฎหมายหรือขึ้นทะเบียนป่าแก่ป่าชุ่มน้ำชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่างซึ่งกำลังมีความเสี่ยงต่อการถูกบุกรุกจากแนวโน้มการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจในพื้นที่ตอนล่างที่สูงขึ้น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

๑) สนับสนุนชุมชนและเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตามข้อเสนอแนะที่ได้สรุปไว้ โดยตั้งอยู่บนของฐานความรู้และวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นอันจะทำให้เกิดประสิทธิผล

๒) สรุปข้อมูลที่ได้แจกจ่ายไปยังชุมชนที่ลงไปทำวิจัยและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้เป็นฐานข้อมูลในการดำเนินการเรื่องการจัดการป่าชุมชนของตนเอง

๓) จัดประชุมเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๓ เครือข่ายที่ได้ทำการศึกษา เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของชุมชน เสริมสร้างเครือข่ายทั้งลุ่มน้ำทั้งลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง และกระตุ้นให้เกิดการทำงานอย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) การทำวิจัยเพิ่มเติมเรื่องป่าชุ่มน้ำชุมชนเนื่องจากยังมีการวิจัยเรื่องนี้อยู่น้อย ในขณะที่ป่าชุ่มน้ำมีความสำคัญมากขึ้นทั้งจากปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่กระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงโดยเฉพาะในลุ่มน้ำอิงตอนล่างซึ่งประสบกับปัญหาอื่นประกอบด้วย ได้แก่ การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ และการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศแม่น้ำโขงจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่กั้นแม่น้ำโขง

๒) ควรการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายชุมชนเพิ่มขึ้น เพราะจะช่วยกระตุ้นและสนับสนุนความเข้มแข็งและศักยภาพของชุมชนและเครือข่ายชุมชนไปในตัว ในขณะที่การทำงานของชุมชนและเครือข่ายชุมชนไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรเนื่องจากขาดการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ

๓) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในฐานะบริบทหรือปัจจัยสำคัญใหม่ประการหนึ่งของศักยภาพและการปรับตัวของชุมชนและเครือข่ายในการจัดการป่าชุมชน

๔) ศึกษาเรื่องบทบาทและความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับการจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น เนื่องจากยังมีการศึกษาด้านนี้ไม่มากนัก

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

๑.๑ หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน. **เอกสารแนวคิด แนวทาง และกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนยประสานงานเครือขายองคกรชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักสงเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๗.

กรมป่าไม้. **ป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ๒๕๔๑.

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ. **ความหมายของคำว่าศักยภาพ**. กรุงเทพฯ: กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ, ๒๕๔๓.

โกมล แพรกทอง. **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา, ๒๕๓๕.

_____. **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ๒๕๓๗.

โกวิทย์ สันตจิต. **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ๒๕๓๙.

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน. **แนวความคิดแนวทางปฏิบัติและแนวนโยบายเกี่ยวกับการดำเนินการป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓.

โฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. **การพัฒนาประเทศไทย : แนวความคิดและทิศทาง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๓๕.

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. **ป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: มาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖.

เฉลิมชัย ปัญญาดี และเทพ พงษ์พานิช. **การวิจัยและพัฒนาศักยภาพชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๕.

ชนากานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ. **คน น้ำ ป่า ปวงผญาพยาว : บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงโดยองค์กรชุมชน**. พะเยา : โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๖.

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม.** ขอนแก่น: โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ชมรมนักวิชาการสาธารณสุข ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๔.

ธันวา จิตสงวน. “เศรษฐกิจการป่าไม้ชุมชน”. **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน**, บทที่ ๑๓. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

นภดล เวชสวัสดิ์. **บุคลิกภาพสู่ความเป็นผู้นำ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซีเอดย์เคชั่น, ๒๕๓๓.

นฤมล นิราทร. **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ.** กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

นิวัติ เรืองพานิช. **หลักการจัดการลุมน้ำ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพสงเสริมวิชาการ, ๒๕๔๗.

ประชาสรรณ์ แสนภักดี. **การจัดการเครือข่ายหลักประกันสุขภาพภาคประชาชน Social Network Management for Health Security.** เอกสารประกอบการบรรยาย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : ศูนย์ฝึกอบรมภูมิปัญญาสู่สากล, ม.ป.ป

พระมหาสุทิตย อาภากโร. **เครือขาย : ธรรมชาติ ความรู และการจัดการ.** พิมพครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โครงการสงเสริมการเรียนรูเพื่อชมุชนเปนสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

เพชรน้อย ม่วงงาม. **ศักยภาพของชุมชน กรณีการจัดตั้งหมู่บ้านปลอดภัยจังหวัดสุพรรณบุรี**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๙.

เพ็ญประภา ศรีจันทร์. **ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และไม้ฟืน กับวิถีชีวิตของชุมชนปกาเกอะญอ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

มณฑิรา ยืนนาน. **ศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม : กรณีศึกษาตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี**. กรุงเทพฯ: คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๘**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

วินัย วีระพัฒนานนท์. **วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ส่องศยาม, ๒๕๔๐.

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า. **ชุมชนบ้านงามเมือง : การจัดการลุ่มน้ำย่อยและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ**. พะเยา : โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่น และหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, ๒๕๖๑.

เศียร เศวต. **ศักยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชีวิต, ๒๕๓๒.

สนธยา พลศรี. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพ ฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐.

สมนึก ปัญญาสิงห์. **การพัฒนาชุมชน**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๒.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. **‘กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนไป (Paradigm Shifts)’, การจัดการป่าชุมชนเพื่อคนและเพื่อป่า.** กรุงเทพมหานคร: สารคดี, ๒๕๕๐.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **วังสงวนในลุ่มน้ำอิง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง.** เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๘.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง และการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น.** เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๐.

สหัทยา วิเศษ และคณะ. **ลุ่มน้ำอิง**. พะเยา : พะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๕.

สหัทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม. **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, ๒๕๔๗.

สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ. **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสบการณ์จากนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๒๘.

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. **แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based Learning**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: บริษัทศิริวัฒนา อินเตอร์พรินท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. **โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ "ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา"**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

เสรี พงศ์พิศ. **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพ ฯ : โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๔๘.

_____. **ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข : บทเรียนจากหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, ๒๕๔๘.

_____. **ฐานคิด : จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, ๒๕๔๘.

_____. **แผนชีวิต เศรษฐกิจชุมชน.** กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญาไท. ๒๕๔๖.

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ. **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๙.

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. **ประชาสังคม : คำ ความคิด ความหมาย.** กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.

อำนวย ดอวนิช. **แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ๒๕๓๑.

๑.๒ บทความ

กาญจนา คุ้มทรัพย์. "การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี", **การเกษตรราชภัฏ**, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ : (๒๕๕๘) : ๓๒.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. "การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา". **วารสารการบริหารและพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕).

จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, "การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน:กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน", **วารสารวิจัยและพัฒนา มจธ.** ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖): ๒๑๕.

ชาญวิทย์ ชัยกันย์. "แนวคิดการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายสหรัฐอเมริกา". **วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑).

ชุติมา สามารถ และ เก็ตถวา บุญปราการ. “การจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนิคมพัฒนาที่ ๑ ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา”, **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๙๓.

ฤทธิบาน สุชีวะกุล และคณะ. “รูปแบบพัฒนาการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน”, **วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๗): ๑๒๓- ๑๒๔.

วิลาวัลย์ ใจเอื้อ นาวิน พรมใจสา และ ศิวาพร วังสมบัติ. “กลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนพื้นที่จังหวัดพะเยา”, **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๐): ๑๑๗-๑๓๔.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. “พื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าชุมชน”, **นิกส์สรรค์สร้างโลกใบใหม่**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๙๕ (สิงหาคม ๒๕๔๐): ๖.

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. “Competency : เครื่องมือการบริหารที่ปฏิเสธไม่ได้,” **Productivity**, ๙ (๕๓) (พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๔๗): ๔๘.

๑.๓ รายงานการวิจัย

กัญญมน อนิสวาง. “**การพัฒนาระบบการจัดการเครือขายการเรียนรูของผูนำชุมชนเพื่อการเสริมสรางวิสาหกิจชุมชนในเขตภาคกลาง**”. กรุงเทพมหานคร: ทุนวิจัยสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, ๒๕๔๖.

คมกริช วงษภาคำ และคนอื่นๆ. **การใชประโยชนจากปาวัฒนธรรม (Cultural Forest) อย่างยั่งยืน.** รายงานการวิจัยมหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘.

จริยา สีตื้อ. “**การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ ตำบลหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น**”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒.

ธรรมนูญ แก้วอำพุท. “**การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาสถานีวิจัยน้ำขุนคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่”.** รายงานการวิจัย, กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, ๒๕๔๗.

ถิราพร ด่านศรีบูรณ์ และภนิตา พรหมประกาย. “**คุณค่าของพื้นที่ป่าบุญเรือง**”. รายงานการวิจัย, สาขาการจัดการทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๖๐.

ละมัย ดอกแขมกลาง. “**การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนกับป่าโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม**”. รายงานการวิจัย, โปรแกรมวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๒.

วสันต์ กู้เกียรติกุล.“**องค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบาโงยซิแน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา**”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, ๒๕๔๔.

วิมลลักษณ ชูชาติ. “**การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสรางเครือข่ายการเรียนรูสำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้**”. ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และคณะ. **“โครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”**. รายงานการวิจัย, ๒๕๖๑.

ศรีธรณ์ โรจนสุพจน์ และคณะ. **การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้วกิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗.

ศศิธร อยู่เย็น และคณะ. **การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำแฮดพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือและบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระจาย อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓.

ประมวล เจริญยิ่ง และคณะ. **ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๙.

สุทธญาณ์ โอบอ้อม. “การพัฒนาศักยภาพบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

สุภาวิณี ทรงพรวาณิชย์. “**การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน**”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

๑.๔ เอกสารอัดสำเนา

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://library2.parliament.go.th/giventake/content_nla2557/law136-290562-71.pdf. (๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๒).

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชุ่มน้ำ : วิถีชีวิตที่ยั่งยืน**. แผ่นพับ, ๒๕๖๒.

สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ. “**โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๗ (นครราชสีมา)**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER2/DRAWER027/GENERAL/DATA0001/00001676.PDF (๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๒).

สุรชาติ ณ หนองคาย. **แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาระบบสุขภาพ**, เอกสารประกอบคำบรรยาย, ภาควิชาบริหารงานสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, (อัดสำเนา).

๑.๕ วีดีทัศน์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. “**บ้านงามเมืองความเชื่อกับการรักษาทรัพยากร**”. วีดีทัศน์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://youtu.be/q_Bev4BArvU. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).

Google Earth Pro. โปรแกรมคอมพิวเตอร์เชื่อมระบบออนไลน์. (๑๐ มกราคม ๒๕๖๒).

๑.๖ สัมภาษณ์

กิติกร อุตมะ. ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านงามเมือง หมู่ ๑๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย. สัมภาษณ์, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

เกียรติชัย ชัยชนะ. กำนันตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย. สัมภาษณ์, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

คมจักร เมืองมา. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านร่องปอ ตำบลดงเจน อำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

จอมชัย ทิพย์กมลเสน. ปลัดเทศบาลตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

จอมทอง คูหา. เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

จักรภัทร ประสพสง. สมาชิกสภาเทศบาล ตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ฉัตรชัย ศรแก้ว. เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ชัยวัฒน์ จันทิมา. บรรณาธิการพะเยาทีวีชุมชน. สัมภาษณ์, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๒.

ติ๊บ แสนศรี. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

เตชภัฒน์ มโนวงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา. สัมภาษณ์, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

เตชภัฒน์ มโนวงศ์. เลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, สัมภาษณ์, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

เติง ใจใจ. เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ถนอม อุตมะ. ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง. สัมภาษณ์, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ธีระพงศ์ โพธิ์มั่น. ผู้อำนวยการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. สัมภาษณ์, ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒.

นงเยาว์ กุณนา. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

นุกูล ปิงวงศ์. เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

บรรดิต หล่องาน. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

ปัด คุ้มสุวรรณ. เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

พิทักษ์ นามแก้ว. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

พิษณุกร ยอกุล. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านอิงโค้ง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เลิศยศ แย้มพราย. นายอำเภอ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย. สัมภาษณ์, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ศรีมูล ใจยะสุข. ประธานราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สมบูรณ์ ช่างจ้า. เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สมัย บัวงาม. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

สังเวียน เจนใจ. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว. สัมภาษณ์, ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

เสถียร กันอินทร์. เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เสาร์แก้ว. แสนเขียว กำนันตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

หลั่น ปิ่นใจ. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านดงอินตาเหนือ ตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

อดุลย์ ใจจักร. เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

อำนาจ เจิมแหล่. ผู้อำนวยการ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย. สัมภาษณ์, ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

อิทธิมนต์ สุทธิ. เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

2. ภาษาอังกฤษ:

Berkes, F. **Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management.** Taylor & Francis: Philadelphia, 1999.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ประเด็นคำถาม	วิธีการ	แหล่งข้อมูล
๑) ความหมายของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน	- ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม	- ชุมชน - เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง - ผู้นำชุมชน
๒) พัฒนาการและกระบวนการทำงานของเครือข่ายในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน	- ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม	- ชุมชน - เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง - ผู้นำชุมชน
๓) การจัดการเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน	- สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม	- ชุมชน - เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง - ผู้นำชุมชน
๔) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน	- เอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม	- ชุมชน - เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง - ผู้นำชุมชน
๕. แนวทางการยกระดับ/ ขยายผลการดำเนินงานในอนาคต	- สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม	- ชุมชน - เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง - ผู้นำชุมชน

แนวคำถามในการเก็บข้อมูลจากชาวบ้านเรื่องเครือข่ายป่าชุมชน ๓ พื้นที่

๑. กรณีป่าชุมชนตำบ้านเหล่าและอำเภอภูกามยาว

๑.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนแต่ละแห่ง

ส่วนที่ ๑ : ข้อมูลเกี่ยวกับแต่ละป่า

(๑) ขนาด และ ที่ตั้งของป่า

(๒) สถานะป่า

(๓) ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์

(๓.๑) พืชผัก มีกี่ชนิด ชนิดที่สำคัญมีอะไรบ้าง

(๓.๒) สมุนไพร มีกี่ชนิด ชนิดที่สำคัญมีอะไรบ้าง

(๓.๓) แมลง

(๓.๔) ปลา

(๓.๕) ไม้ใช้สอย: ไผ่

(๓.๖) น้ำ

(๔) โครงสร้างการจัดการ:มีกรรมการหรือไม่ กี่คน เป็นใครบ้างประชุมบ่อยแค่ไหน

(๕) กิจกรรมเกี่ยวกับป่า: บวชป่า ปลูกป่า วิจัย

(๖) กฎระเบียบ

(๗) ความเชื่อ: มีความเชื่อเกี่ยวกับป่าอะไรบ้าง เช่น เจ้าพ่อต่างๆ

(๘) ประเพณี: มีประเพณีอะไรเกี่ยวกับป่าหรือไม่

ส่วนที่ ๒ : ข้อมูลพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้าน

(๑) ข้อมูลเครือข่าย

(๑.๑) ความเป็นมาของเครือข่าย: เริ่มเป็นเครือข่ายมาเมื่อไหร่ ทำไม

(๑.๒) การจัดการ โครงสร้าง สมาชิก: มีกรรมการกี่คน ใครบ้าง ประชุมบ่อยแค่ไหน

(๑.๓) กิจกรรมที่เครือข่ายทำ เช่น ประชุม

(๑.๔) แผนงานและความต้องการ ในการเสริมสร้างเครือข่ายและชุมชน ***

- ชุมชนอยากทำอะไรบ้างเกี่ยวกับป่าบ้านตน ?
- ถ้าอยากให้เครือข่ายเข้มแข็งต้องทำอะไรบ้าง ?

๒. กรณีป่าชุ่มน้ำตำบลยางฮอม

๒.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับป่าในตำบลยางฮอม

ส่วนที่ ๑ : ข้อมูลเกี่ยวกับแต่ละป่า

(๑) ในหมู่บ้านของท่านมีป่าชุ่มน้ำกี่แปลง ชื่อว่าอะไร ขนาดพื้นที่ของแปลง และที่ตั้งของป่า

(๒) สถานะป่า/ที่ดิน ขึ้นทะเบียนหรือยัง

(๓) ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์

(๓.๑) พืชผัก: มีกี่ชนิด ชนิดที่สำคัญมีอะไรบ้าง

(๓.๒) ไม้ใช้สอย: ไผ่

(๓.๓) สมุนไพร: มีกี่ชนิด ชนิดที่สำคัญมีอะไรบ้าง

(๓.๔) แมลง

(๓.๕) ปลา

(๓.๖) การจัดการน้ำ

(๔) โครงสร้างการจัดการ:มีกรรมการหรือไม่ กี่คนเป็นใครบ้าง ประชุมบ่อยแค่ไหน

(๕) กิจกรรมเกี่ยวกับป่า: บวชป่า ปลูกป่า วิจัย

(๖) กฎระเบียบ

(๗) ความเชื่อ: มีความเชื่อเกี่ยวกับป่าอะไรบ้าง เช่น เจ้าพ่อต่างๆ

(๘) ประเพณี: มีประเพณีอะไรเกี่ยวกับป่าหรือไม่

ส่วนที่ ๒ : ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านทั้ง ๙ หมู่บ้าน

(๑) ข้อมูลเครือข่าย

(๑.๑) เครือข่ายป่าชุ่มน้ำ ๙ หมู่บ้าน

๑.๑.๑ ความเป็นมาของเครือข่าย: เริ่มมาเมื่อไหร่ ทำไม

๑.๑.๒ การจัดการ โครงสร้าง สมาชิก: มีกรรมการกี่คน ใครบ้าง ประชุมบ่อยแค่ไหน

๑.๑.๓ กิจกรรมที่เครือข่ายทำ เช่น ประชุม

๑.๑.๔ แผนงานและความต้องการ ในการเสริมสร้างเครือข่ายและชุมชน

- ชุมชนอยากทำอะไรบ้างเกี่ยวกับป่าบ้านตน ?
- ถ้าอยากให้เครือข่ายเข้มแข็งต้องทำอะไรบ้าง ?

(๑.๒) เครือข่ายข่วงผญา

๑.๒.๑ ความเป็นมาของเครือข่าย

๑.๒.๒ การจัดการ โครงสร้าง สมาชิก

๑.๒.๓ กิจกรรมที่เครือข่ายทำ เช่น ประชุม

๑.๒.๔ แผนงานและความต้องการ ในการเสริมสร้างเครือข่ายและชุมชน

(๑.๓) เครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม ๒๑ หมู่บ้าน

๑.๓.๑ ความเป็นมาของเครือข่าย

๑.๓.๒ การจัดการ โครงสร้าง สมาชิก

๑.๓.๓ กิจกรรมที่เครือข่ายทำ เช่น ประชุม

๑.๓.๔ แผนงานและความต้องการในการเสริมสร้างเครือข่ายและชุมชน

(๑.๔) เครือข่ายป่าชุมน้ำ ๑๗ หมู่บ้าน

๑.๔.๑ ความเป็นมาของเครือข่าย

๑.๔.๒ การจัดการ โครงสร้าง สมาชิก

๑.๔.๓ กิจกรรมที่เครือข่ายทำ เช่น ประชุม

๑.๔.๔ แผนงานและความต้องการ ในการเสริมสร้างเครือข่ายและชุมชน

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสำรวจข้อมูลป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว

ชื่อหมู่บ้าน..... หมู่ที่..... ตำบล..... .....

ชื่อป่าชุมชน	ตั้งขึ้นเมื่อ	ขนาด	หมู่บ้านที่ดูแล	การขึ้นทะเบียนกับป่าไม้
1. ป่า.....	ปี.....	.....ไร่	ดูแลหมู่บ้านเดียว..... ดูแลร่วมกับหมู่.....	ยังไม่ได้ขึ้น..... ขึ้นแล้วเมื่อปี..... .....
2. ป่า.....	ปี.....	.....ไร่	ดูแลหมู่บ้านเดียว..... ดูแลร่วมกับหมู่.....	ยังไม่ได้ขึ้น..... ขึ้นแล้วเมื่อปี..... .....
3. ป่า.....	ปี.....	.....ไร่	ดูแลหมู่บ้านเดียว..... ดูแลร่วมกับหมู่.....	ยังไม่ได้ขึ้น..... ขึ้นแล้วเมื่อปี..... .....

มีกรรมการดูแลป่าในหมู่บ้านท่านมี.....คน ประธานคือ.....เบอร์โทร.....

ปัญหาที่พบเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าในปัจจุบัน *เช่น การบุกรุก การเผาป่า การล่าสัตว์*

๑.....

๒.....

๓.....

๔.....

กิจกรรมดูแลรักษาป่าในปัจจุบันในแต่ละปี *เช่น การบวชป่า เลี้ยงผีขุนน้ำ ปลูกป่า ทำแนวกันไฟ*

๑. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๒. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๓. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๔. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๕. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๖. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๗. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๘ ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

๙. ชื่อกิจกรรม.....

มักทำในเดือน.....หน่วยงานที่สนับสนุน.....

ภาคผนวก ข

ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย

กิจกรรมประชุมกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชน ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ

กิจกรรมประชุมกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา

กิจกรรมประชุมกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชน ตำบลยางฮอม จังหวัดเชียงราย

ภาคผนวก ค

การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยลัย

วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายธีระพงศ์ โพธิ์มั่น ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง โทรศัพท์ ๐๘๑ ๔๔๗๗๙๖๙ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง "การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งบันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย" ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ ผศ.พิศมัย วงศ์จำปา และพระมหาศิวกร ปญฺญาวชิโร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๖๒ จนถึงปัจจุบันซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เกิดแผนงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเรื่องป่าชุ่มน้ำชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง
๒. เกิดการพัฒนาแผนงานในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำอิงร่วมกับชุมชนและเครือข่ายชุมชน
๓. เกิดการเผยแพร่ข้อมูลเรื่องการจัดการป่าชุ่มน้ำชุมชนของชาวบ้านต่อสาธารณะอย่างถูกต้อง

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....
(นายธีระพงศ์ โพธิ์มั่น)
ผู้อำนวยการสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยลัย

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายสมเกียรติ เขื่อนเชียงสา ตำแหน่ง นายกสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต โทรศัพท์ ๐๘๙ ๙๕๕ ๗๘๙๐ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง "การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งบันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย" ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ ผศ.พิศมัย วงค์จำปา และ พระมหาศิวกร ปญฺญาวชิโร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
☑ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
☑ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๖๒ จนถึงปัจจุบันซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เกิดการสนับสนุนชุมชนในการจัดการป่าชุมน้ำชุมชนในหมู่บ้านของตนเอง โดยการบวชป่าชุมชน

๒. เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนโดยการจัดประชุมเครือข่ายชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำอิง

๓. มีข้อมูลประกอบในการยื่นขอขึ้นทะเบียนป่าชุมน้ำชุมชนนุล่มน้ำอิงตอนล่าง

๔. มีการปรับแก้ฐานข้อมูลของป่าชุมน้ำชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่างให้ถูกต้องตามงานวิจัยชิ้นนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ต่อไปในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านและการสนับสนุนที่ถูกต้องของหน่วยงานต่างๆ

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....
(สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา)
นายกสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

ภาคผนวก ง

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย” มีผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย ดังนี้

ผลผลิต

จากการดำเนินการวิจัยคือ *ประการแรก* ได้รายงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย” ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่วางไว้ *ประการที่สอง* ได้รายงานการศึกษาเรื่อง “โครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอน ในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย” ซึ่งผู้วิจัยได้ร่วมสนับสนุนงบประมาณให้ชาวบ้านหมู่บ้านทุ่งศรีเกิดและองค์กรพัฒนาเอกชนในการทำการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลไปใช้จัดการป่าชุ่มน้ำชุมชนของหมู่บ้าน รวมทั้งประโยชน์ต่อการวางแผนงานของเครือข่ายและนำไปเป็นข้อมูลประกอบการยื่นเสนอขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ

ผลลัพธ์

จากการดำเนินการวิจัยคือ *ประการแรก* ผู้วิจัยมีความรู้และทักษะทางวิชาการเพิ่มมากขึ้น ผู้วิจัยมีความรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับหัวข้อการวิจัยดังกล่าว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างงานเชิงวิชาการและการเรียนการสอนต่อไป มีทักษะในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น *ประการที่สอง* เกิดการเสริมสร้างศักยภาพแก่ ๓ เครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย จากการจัดการประชุมเครือข่ายทั้ง ๓ เครือข่ายคือ ๑) เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา การประชุมจัดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑ เพื่อระดมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและปรึกษาหารือในการทำงานร่วมกันของเครือข่ายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า การประชุมครั้งนี้ถือเป็นครั้งแรกที่มีการพูดคุยโดยตรงเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบล เพราะที่ผ่านมาไม่ได้มีการพูดคุยกันเลยเนื่องจากเครือข่ายป่าชุมชนระดับตำบลที่มีอยู่ปัจจุบันเป็นเครือข่ายตามกลไกกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีการยกเรื่องป่าชุมชนมาคุยบ้างเป็นวาระย่อยในการประชุมบางครั้งแต่ไม่ได้มีการจัดประชุมโดยตรง การประชุมครั้งนี้จึงมีตัวแทนชาวบ้านจากป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่ามาร่วมหลายท่านโดยเฉพาะผู้นำอาวุโสที่เป็นผู้ริเริ่มเรื่องป่าชุมชนมาในอดีต ที่มาร่วมปรึกษาหารือและให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนในพื้นที่ของตัวเอง การประชุมทำให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือของเครือข่ายชุมชนมากขึ้น ทำให้เครือข่ายและผู้นำที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการของทุกฝ่าย มีการพูดคุยถึงแผนงานในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล ๒) เครือข่ายป่าชุมชน อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา การประชุมจัดขึ้นเมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒ หลังจากที่ไม่ได้มีการประชุมร่วมกันมาเป็นระยะเวลานาน การประชุมทำให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือของเครือข่ายชุมชนมากขึ้น ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมประชุมได้รับรู้สถานการณ์ ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง และ ๓) เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย การประชุมจัดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ การประชุมทำให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือของเครือข่ายชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการวางแผนงานร่วมกันในการผลักดันการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำในเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มี

ความสำคัญระดับนานาชาติ และการร่วมกันทำการศึกษาป่าชุ่มน้ำที่หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอม ดังที่กล่าวไปข้างต้นในหัวข้อผลผลิตจากงานวิจัย *ประการที่สาม* ได้สรุปข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชุมชนในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในด้านต่างๆเพื่อส่งเสริมให้เกิดการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนตามความต้องการของชุมชน เนื่องจากงานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงได้จัดการประชุมเครือข่ายชุมชนเพื่อระดมความคิดเห็นเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนดังกล่าว ซึ่งสรุปข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะดังกล่าวจะมีประโยชน์ต่อการเป็นแนวทางนำไปปฏิบัติของชุมชนหรือนำไปเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง *ประการที่สี่* ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยงานวิจัยครั้งนี้ เกิดมีความรู้และทักษะเพิ่มมากขึ้น ทั้งความรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในการประชุมปรึกษาหารือ และความรู้ที่ได้จากการร่วมทำการศึกษาป่าชุ่มน้ำที่หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮอมดังกล่าว

ผลกระทบ

จากการดำเนินการวิจัยคือ *ประการแรก* สังคมมีความรู้เพิ่มขึ้นในหัวข้อการวิจัยดังกล่าวนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในการนำไปต่อยอดทางวิชาการในการทำวิจัยเพิ่มเติมในอนาคตเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนทั้งในลุ่มน้ำอิงหรือพื้นที่อื่นๆ หรือการต่อยอดเชิงปฏิบัติการในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆของภาคส่วนต่างๆ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง *ประการที่สอง* เกิดการเชื่อมโยงและสัมพันธ์ที่ดีกันระหว่างนักวิชาการหรือสถาบันการศึกษากับชุมชนท้องถิ่น มีการนำงานวิชาการมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนจริง *ประการที่สาม* เกิดการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย ในระยะยาว ตัวอย่างเช่น การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุ่มน้ำชุ่มชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่างโดยการคุ้มครองป่าชุ่มน้ำทางกฎหมายด้วยการขึ้นทะเบียนป่าชุมน้ำเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ ซึ่งในปัจจุบันกฎระเบียบชุมชนไม่เพียงพอต่อการปกป้องการบุกรุกป่าชุ่มน้ำชุมชนจากปัจจัยต่างๆที่เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะแย่งชิงพื้นที่โดยภาคเอกชนไปใช้เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจซึ่งพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่างกำลังถูกผลักดันให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ การขึ้นทะเบียนดังกล่าวจะมีกฎหมายที่เข้มงวดห้ามภาครัฐหรือเอกชนมาเอาหรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อประโยชน์อย่างอื่น แต่ยังคงให้สิทธิชาวบ้านในการเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะใช้ประกอบในการยื่นเสนอการขึ้นทะเบียนดังกล่าวที่ร่วมดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. หัวหน้าโครงการ

ชื่อ - สกุล	นางพิศมัย วงศ์ จำปา
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mrs.Phissamai Wongchampa -
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน	๐๐๐๓๗๒๐๐
รหัสประจำตัวนักวิจัย	รักษาการผู้ อำนวยการสำนักงาน
ตำแหน่งปัจจุบัน	วิทยาลัย
หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘-๙๘๕๓ - ๗๙๖๓ อีเมล์ Phissamai_mcu@hotmail.com
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ.(รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง ร.ม. (การปกครอง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ	คอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีสารสนเทศ

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

๑) งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

(๑.๑) การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา (๒๕๕๔)

(๑.๒) การพัฒนาบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา (๒๕๔๕)

(๑.๓) การศึกษาพฤติกรรม จริยธรรมและคุณธรรม ของนิสิต วิชาเอกรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา” (๒๕๔๗)

(๑.๔) การพัฒนาข้อเสนอและรูปธรรมของการปฏิรูปประเทศไทยของกลุ่มการเมืองในจังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก สถาบันพระปกเกล้า (๒๕๕๗)

(๑.๕) กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ด้านจิตวิญญาณของชนเผ่าเมี่ยน อำเภอปง จังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๘)

๑.๖) รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุเชิงพุทธแบบบูรณาการ จังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา (๒๕๕๙)

๒) งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน :

(๒.๑) พลวัตภาคประชาชนกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองในจังหวัดพะเยา (๒๕๖๐)

(๒.๒) การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย (๒๕๖๑)

๒. ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - สกุล พระมหาศิวกร ปญฺญาวชิโร P

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) hramaha Siwagorn Panyawachiro

เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน อาจารย์ ประจำหลักสูตรพุทธศาสนา

ตำแหน่งปัจจุบัน

หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๘๓ ๐๐๘ ๑๕๙๑
อีเมล์ siwagonr.tan@mcu.ac.th

ประวัติการศึกษา ปธ. ๓ สำนักเรียนวัดจองคำ
ต.บ้านหวด อ.งาว จ.ลำปาง
พธ. ม. (พระพุทธศาสนา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

๑) งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

(๑.๑) การวิจัยบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาการจัดการเรียนรู้กับโครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การบริการวิชาการแก่สังคมกับการเรียนการสอน (๒๕๕๘)

(๑.๒) รูปแบบการจัดกิจกรรมตามแนววิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดพะเยา (๒๕๕๙)

(๑.๓) การสำรวจคุณภาพการจำวัดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของพระสงฆ์ในจังหวัดพะเยา (๒๕๖๐)

๒) งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน :

(๒.๑) การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา – เชียงราย (๒๕๖๑)